

TULEVAISUUSVALIOKUNNAN MIETINTÖ 1/2002 vp

Valtioneuvoston selonteko Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 13 päivänä marraskuuta 2001 lähettänyt tulevaisuusvaliokuntaan valmistelevasti käsiteltäväksi valtioneuvoston selonteon Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015 (VNS 4/2001 vp).

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- kansanedustaja Timo Korva
- valtiosihteeri Rauno Saari, valtioneuvoston kanslia
- alue- ja kuntaministeri Martti Korhonen, ylijohtaja Veijo Kavonius ja projektijohtaja Ulla-Maija Laiho, sisäasiainministeriö
- kansliapäällikkö Markku Linna, opetusministeriö
- maaseutuneuvos Eero Uusitalo, maa- ja metsätalousministeriö
- viestintäneuvos Antti Kohtala, liikenne- ja viestintäministeriö
- kansliapäällikkö Markku Lehto, sosiaali- ja terveysministeriö
- neuvotteleva virkamies Pekka Tiainen ja projektijohtaja Tuulikki Petäjäniemi, työministeriö
- maaherra Eino Siuruainen, Oulun lääninhallitus
- johtaja Jaakko Kekoni, Pohjois-Savon TE-keskus
- pääjohtaja Veli-Pekka Saarnivaara, Teknologian kehittämiskeskus Tekes

- kehittämisspäälikkö Mauri Nieminen, Tilastokeskus
- johtaja Martti Launonen, Oulun seudun osaamiskeskus - Teknopolis
- tutkimusjohtaja Raija Volk, Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos
- yliasiamies Aatto Prihti ja tutkimusjohtaja Antti Hautamäki, Suomen itsenäisyyden juhlarahasto SITRA
- johtaja Matti Kamppinen, Tulevaisuuden tutkimuskeskus
- kaupunginjohtaja, ylipormestari Eva-Riitta Siitonen, Helsingin kaupunki
- kaupunginjohtaja Pekka Kettunen, Jyväskylän kaupunki
- kaupunginjohtaja Elina Lehto, Lohjan kaupunki
- kunnanhallituksen puheenjohtaja Veikko Guttorm, Utsjoen kunta
- suunnittelupäälikkö Outi Torvinen, Finnmark fylkeskommune, Norja
- edunvalvontapäällikkö Jaakko Ylitalo, Lapin liitto
- maakuntajohtaja Aimo Lempinen, Uudenmaan liitto
- johtaja Juhani Kuusi, Nokia Research Center
- toiminnanjohtaja Kaarina Laine-Häikiö, Reumaliitto
- filosofian tohtori Pekka Himanen, Helsinki Institute for Information Technology, Teknillinen korkeakoulu
- professori Raimo Sepponen, Teknillinen korkeakoulu
- professori Kari Pitkänen, Helsingin yliopisto

- kansleri Kauko Sipponen
- professori Markku Sotarauta, Tampereen yliopisto
- professori Krister Ståhlberg, Åbo Akademi
- professori Asko Suikkanen, Lapin yliopisto
- rehtori, professori Perttu Vartiainen, Joensuun yliopisto
- rehtori, professori Esko Rieppula, Lapin yliopisto.

SELONTEON PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Valtioneuvoston pitkän aikavälin tulevaisuutta käsittelevä selonteko keskittyy aluekehitykseen. Tarkasteltavina ovat erityisesti alueiden väestö-, tuotanto- ja työllisyysnäkökulmat seuraavien 15 vuoden aikana.

Hallitus on sisällyttänyt selontekoon eduskunnan ehdottaman väestöpoliittisen selonteon (EK 10/2001 vp).

Suomi on kansantalouden tasolla kehittynyt laman jälkeen myönteisesti. Pitkään jatkuneesta talouskasvusta huolimatta maassa on kuitenkin korkea työttömyys. Väestön ikääntyminen vaikuttaa lähivuosikymmeninä merkittävästi suomalaisen yhteiskuntaan. Työvoimasta poistuvien määrä ylittää jo lähivuosina työvoimaan tulevien määrän ja eläkeikäisten määrä lisääntyy nopeasti.

Nämä yleiset yhteiskunnalliset kehityslinjat koskettavat maan eri alueita eri tavoin. Suomen aluekehitystä ovat viime vuosina leimanneet muuttovirrat. Väestön ja tuotannon keskittyminen yhdessä väestön ikääntymisen kanssa ennakoii kärjistyviä ongelmia muuttotappioalueiden lisäksi myös muilla alueilla.

Toimintaympäristön muutosta tarkastellessaan hallitus esittää arvioita kansainvälistymisestä, Suomen kilpailukykyä, suomalaisesta

tietoyhteiskunnasta, Euroopan unionin tiivistymisestä ja laajentumisesta, väestönkasvusta ja työvoimasta, aluekehityksen eriytymisestä sekä ympäristöstä kilpailutekijänä.

Hallitus tarkastelee kehitystä erikseen kasvukeskuksissa, muissa kaupunkiseutukunnissa ja maaseudulla sekä arvioi maan alue- ja yhdyskuntarakenteen muuttumista.

Hallitus esittää selonteossa linjauksensa, joissa se käsittelee työvoiman tarjontaa, varautumista väestön ikääntymiseen, maahanmuuttoa ja ulkomaisen väestön työllistymistä, koulutusta, kulttuuri- ja liikuntapalveluja alueiden vetovoimatekijöinä, yrittäjyyteen kannustamista, tutkimus- ja kehittämistoimintaa, kuntataloutta, alueellisia kehittämisohjelmia, yhdyskuntarakenteen eheyttämistä, asuntotuotantoa, liikenne- ja viestintäverkostoa sekä hyvinvointipalvelujen alueellista saatavuutta.

Selonteon taustaksi on laadittu selvitykset väestön, työllisyyden ja tuotannon kehityksestä sekä alueellisesta väestö- ja työvoimakehityksestä. Valtioneuvoston kanslia on julkaissut ne nimellä "Väestön ja työllisyyden kehitysnäkymiä" (Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2001/10, Helsinki 2001).

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

I Maailma ja Suomi — toimintaympäristön muutokset

Toimintaympäristön muutokset luovat ne puit-

teet, joissa niin kansalliset kuin alueellisetkin toimijat joutuvat määrittelemään tulevaisuuden mahdollisuudet ja uhkat ja joita vasten omat vahvuudet ja heikkoudet arvioidaan.

1.1. Globaalit muutosvoimat

Globaaleista muutosvoimista merkittäviä ovat taloudellisen toimeliaisuuden muutokset, kulttuurien yhteistyö ja konfliktit, väestömuutokset, teknologian kehitys, kansainvälistä turvallisuutta koskevat muutokset sekä kehityksen kestävyyttä koskevat ekologiset ja sosiaaliset trendit. Selonteon kannalta keskeisiä ovat taloutta, teknologiaa ja väestöä (ks. luku II) koskevat muutokset, joita tarkastellaan perusteellisemmin. Muista esitetään aluksi selonteon teemojen kannalta merkitseviä näkökohtia.

Kulttuurista identiteettiä korostavat suuntauksukset ovat voimistuneet viime vuosien aikana. Ne voidaan ymmärtää globalisaation liikkuvuutta korostavien piirteiden vastavoimana, ja ne ilmenevät erityisesti paikallisen, kansallisen, etnisen ja uskonnollisen sitoutumisen vahvistumisena. Selonteon teemojen kannalta niillä on merkitystä erityisesti kansainvälisissä väestön muutoliikkeissä sekä maahanmuuttopolitiikkaan kohdistuvina uusina haasteina.

Kansainvälisen turvallisuuden tulevaisuuden näkymät ovat epävarmat, ja niille on ominaista uusien jännitteiden voimistumisen mahdollisuus. Selonteon teemojen kannalta olennaista on riskitietoisuuden kasvu kaikissa taloudellisissa, yhteiskunnallisissa ja poliittisissa toiminnoissa. Tämä johtaa riskinhallinnan kustannusten nousuun, jolla saattaa olla merkittäviä taloudellista kasvua hidastavia vaikutuksia.

Kestävän kehityksen kolmen ulottuvuuden — taloudellisen, sosiaalisen ja ekologisen — toteutumisessa on nähtävissä erisuuntaisia tendenssejä. Selvänä yleispiirteenä on viimeisen kymmenen vuoden aikana ollut taloudellisten ja sosiaalisten kehityserojen kasvu. Ekologisen ulottuvuuden tulevaisuuden kannalta on olennaista, että keskeisissä globaaleissa ympäristökysymyksissä — viimeksi ilmastonmuutoksessa — on päästy toteuttamaan koko maapalloa koskevia toimenpideohjeita. Tulevaisuuden kannalta on keskeistä, että Johannesburgin kestävän kehityksen huippukokouksessa päätetyn toimintasuunnitelman köyhyyden vähentämistä, kulu- ja tuotantotapojen muuttamista, luonnonva-

rojen kestäväää käyttöä ja YK:n roolia vahvistavia sitoumuksia voidaan toteuttaa.

Maaailman johtavat maat ovat siirtymässä teollisuusyhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan. Tietoyhteiskunta on nyt useiden asiantuntijoiden mukaan johtamassa kolmanteen teolliseen vallankumoukseen, kun Internet on alkanut tulla yleiseen käyttöön. Internetissä yhdistyvät maailmaa mullistavalla tavalla tietotekniikka ja viestintätekniikka (Information and Communication Technology, ICT). Internet ja ICT aiheuttavat 2000-luvulla maailmassa yhtä suuren muutoksen kuin höyrykone 1800-luvulla ja sähkön yleistuminen 1900-luvulla. ICT:n aiheuttama kolmas murros tulee jatkumaan vuosikymmeniä Internetin levitessä teollisuuteen ja palveluihin.

Työn muutokset ovat suuria yhteiskunnan ja ihmisen kannalta. Työ muuttuu, osaaminen, oppiminen, uusi tieto ja innovaatiot korostuvat. Työkuulttuurissa on tapahtunut verkottumisen kautta perustava muutos, ja työmarkkinoiden globalisoituminen on alkanut. Murrosaikaan liittyy ääri-ilmiöitä kuten uuden talouden kupla tai epätavallisia mahdollisuuksia kuten pienen maan yrityksen Nokian nousu matkapuhelimien globaaliksi teknologia- ja markkinajohtajaksi.

1.1.1 Talouden globalisoituminen ja Suomi. Globalisaation seurauksena erityisesti taloudelliset ja teolliset suhteet, mutta myös tiedolliset ja kansalaistoimintaan liittyvät suhteet, tulevat toisistaan riippuviksi ja talouden ydinprosessit organisoituvat maailmanlaajuisesti. Ihmiset, pääoma, tuotteet, palvelut, tieto ja mielikuvat liikkuvat rajoista piittaamatta, samoin kuin niihin liittyvät riskit. Viestintäyhteyksiin, erityisesti Internetiin, perustuva verkottuminen etenee. Globaalin talouden kehitystä luonnehtii taloudellisen toimeliaisuuden ja maantieteellisten alueiden entistä kiinteämpi yhdentymisen maailman mittakaavassa.

Osin globaalien markkinoiden syntyminen on muuttanut taloudellisen toiminnan pelisääntöjä. Niin yritysten kuin kansalaisten mahdollisuudet globaaliin toimintaan ovat merkittävästi kasvaneet. Yritysten kustannus- ja hintakilpailu on koventunut. Kilpailu globaaleilla markkinoilla

vaatii runsaasti voimavaroja, mikä nostaa pienten yritysten kynnystä päästä markkinoille. Pienten maiden kannalta globalisaatio tarjoaa etuja. Niiden teknologiaintensiivisillä yrityksillä on nyt maailmanlaajuiset markkinat. Toisaalta, jos pienet maat ovat onnistuneet luomaan tunnistettuja tieto- ja osaamisympäristöjä, yritykset pitävät niitä houkuttelevina sijaintipaikkoina.

Rahoitusmarkkinoiden ja kaupan ehtojen vaivauttaminen, viestintäpalveluiden, energiantuotannon ja palveluiden deregulaatio ovat olleet ja ovat yhä tärkeä osa yleistä rajoitusten purkuun tähtäävää poliittista suuntausta. Pääomaliikkeiden sääntelyn purkaminen yhdessä tieto- ja viestintätekniikan välineiden kehittämisen ja käyttöönoton kanssa on johtanut globaalien pääomavirtojen määrän ja nopeuden dramaattiseen kasvuun: rahoituspääoma etsii lupaavimpia investointikohteita maailmanlaajuisesti.

Suorien ulkomaisten investointien merkitys on korostunut vapaiden pääomaliikkeiden maailmassa. Kun koko maailman tuotanto kasvoi 1990-luvun kuluessa noin 60 prosenttia ja kauppa noin 100 prosenttia, kasvoivat suorat ulkomaiset investoinnit noin 600 prosenttia. Erityisesti 1990-luvun loppupuolelta lähtien investoinnit ovat tapahtuneet lisääntyvässä määrin yritysostojen ja fuusiojien: niiden osuus on nyt jo yli 80 prosenttia kaikista ulkomaisista investoinneista.

Noin 75 prosenttia suorista ulkomaisista investoinneista on teollisuusmaiden välisiä; kehitysmaiden osuus on laskenut 1990-luvun puolivälin 40 prosentista noin 25 prosenttiin.

Tämä kehitys alkoi teollisuudesta, mutta se on siirtynyt yhä kiihtyvällä vauhdilla myös palvelu-aloille. Osaamisintensiiviset toiminnot ja yritykset keskittyvät. Palvelujen tarjonta ja niiden kehittäminen edellyttävät aina riittävää väestöpohjaa: palvelujen olennainen sisältö on inhimillinen vuorovaikutus. Kun väestö keskittyy maailmanlaajuisesti, myös palvelut keskittyvät, ja väestöä menettäviä alueita uhkaa palvelujen määrän ja laadun heikentyminen.

Monet tekijät maailmantalouden toimintaperiaatteissa ovat omiaan suosimaan keskittyvää

kehitysmallia: keskittymistä on viime vuosikymmenten aikana ollut havaittavissa ainakin varallisuudessa, tuotannossa ja väestössä. Näistä tekijöistä voidaan mainita erityisesti tietope- rustaisen talouden toiminta. On aivan ilmeistä, että uuden tiedon tuotannolle ja sen pohjalta tapahtuvalle — erityisesti korkean teknologian — kehitykselle on ollut etua siitä, että eri alojen yksiköt ovat jatkuvassa, kiinteässä vuorovaikutuksessa keskenään.

Ihmisten muuttoliike näihin keskittymiin synnyttää palvelujen kysyntää ja palvelutuotannon kasvua. Tätä voidaan pitää paradoksaalisena verkostoituvassa tietoyhteiskunnassa, jossa kaikenlaisen informaation saatavuus maailmanlaajuisesti on teknisesti mahdollista.

Yritystoiminnan kansainvälistyminen on johtanut kansakuntien, alueiden ja paikkakuntien kilpailuun investoinneista, yrityksistä ja osavista ihmisistä.

Tämän kilpailun yhtenä eurooppalaisena menestyjänä 1990-luvulla voidaan mainita Irlanti, jonka viimeaikainen historia on merkitsevä se- lonteon eräiden keskeisten teemojen, erityisesti väestönkehityksen, kannalta. Vuosina 1993—2000 Irlannin kansantuote kasvoi vuosittain 8,9 prosenttia, kansantuote henkeä kohti 8,0 prosenttia, työllisyys 4,9 prosenttia ja työllisyysaste (työlliset/väestö) 3,8 prosenttia. Erityisesti työllisyyden kasvunopeus on poikkeuksellista. Sen seurauksena työttömyys väheni yli 16 prosentista alle 4 prosentin. Lähes koko elintason nousu selittyy työllisyysasteen kasvulla. Kun 1993 Irlannissa oli kymmentä työssä käyvää kohti 21 ei-työllistä, vuonna 2000 vastaava suhde oli kymmenen suhde neljääntoista.

Kehityksen selittäjiksi on tarjottu useita tekijöitä: suhteellisen hyvin koulutettua työvoimaa, erittäin edullista väestön huoltosuhdetta, yhteis- markkinoiden syntyä ja EU:n rakennerahastojen viisasta hyödyntämistä, julkisen talouden kuntoon saattamista, onnistumista ulkomaisten yritysten houkuttelemisessa maahan sekä kolmi- kantayhteistyötä, joka on merkinnyt verokeven- nysten käyttöä ja alhaisia palkankorotuksia. Viimeisimmät tutkimukset ovat osoittaneet, että merkittävimmät tekijät olivat suotuisa huolto-

suhde ja erityisesti Irlannin kyky houkutella ulkomaisia — valtaosin amerikkalaisia — yrityksiä ja investointeja. Tulevaisuuden osalta voidaan todeta, että Irlannin väestönkehitys jatkuu taloudellisesti ja sosiaalisesti edullisena: esimerkiksi väestön ikääntyminen on tulevina vuosikymmeninä EU:n jäsenmaista hitainta.

Irlannin suotuisan kehityksen hintana on ollut, että tänään ulkomaiset yritykset vastaavat 76 prosentista Irlannin teollisesta tuotannosta ja noin 50 prosentista teollisuuden työllisyydestä. Ne ovat keskittyneet tuotantoon, eivätkä ole sijoittaneet maan tiedon tasoa yleisesti kohottamaan tutkimus- ja tuotekehitykseen. Irlannin hallitus päättikin vuonna 1999 erittäin mittavasta kehitysohjelmasta, jossa pyritään maailman huipputasolle korkean teknologian aloilla.

Suomen talouden kansainvälistyminen on noudattanut pääpiirteissään muiden teollistuneiden maiden linjaa.

Erityisesti investoinnit Suomesta ulkomaille ovat kasvaneet merkittävästi 1990-luvun puolivälistä lähtien ollen vuonna 2000 yli 25 miljardia euroa. Kun Suomen kymmenen suurimman yrityksen liikevaihdosta tuli vuonna 1983 ulkomailta 58,5 prosenttia, vuonna 2001 ulkomailta tuli 89 prosenttia. Kun kymmenen suurimman suomalaisyrityksen henkilöstöstä työskenteli vuonna 1983 ulkomailla 14,4 prosenttia, vuonna 2001 siellä työskenteli 61,2 prosenttia. Suomalaisen teollisuusyritysten ulkomainen henkilöstö on noin 45 prosenttia koko henkilöstöstä.

Suomen kehitykselle 1990-luvun alusta lähtien on ominaista — tietointensiivistä kehitystä seuraten — että kiinteiden investointien osuus on vähentynyt, kun taas suorien (ulkomaisten) sijoitusten sekä tutkimus- ja tuotekehitysinvestointien osuus ja merkitys ovat kasvaneet. Tämä heijastaa sekä Suomen talouden kansainvälistymistä että Suomen kehitysmallin muutosta: Suomi siirtyi 1990-luvulla investointivetoisesta kasvusta innovaatiovetoiseen kasvuun. (**Valiokunnan lausuma 3**)

1.1.2 Tietoon perustuvan talouden kehitys ja Suomen haasteet. Suomen talouden 1990-luvun loppupuolen kasvusta suurin osa selittyy inves-

toinneilla tietoon sekä tietointensiivisen teknologian kehittämiseen ja tuotantoon. Suomi onnistui tämän perusteella varsin lyhyessä ajassa muuttamaan kehitysmalliaan ja saamaan uuden aseman kansainvälisessä työnjaossa. Tämän takia on tärkeää tarkastella globaalin tietoon perustuvan talouden kehityspiirteitä ja sen haasteita Suomelle.

Kehittyneiden OECD-maiden talouksien tietointensiivisyys kasvaa varsin nopeasti. Investoinnit tietoon (mitattuna investoinneilla korkeakoulutukseen, tutkimus- ja kehitystyöhön ja softwareen) kasvoivat 1990-luvulla keskimäärin 3,4 prosenttia vuosittain, kun investoinnit kiinteään pääomaan lisääntyivät samana ajanjaksona keskimäärin 2,2 prosenttia vuodessa (OECD, 2001).

Tietoon perustuvat korkean teknologian alat ovat lisänneet osuuttaan kehittyneissä kansantalouksissa. Niiden osuus kasvusta on huomattava. Viimeisen kymmenen vuoden aikana erityisesti tieto- ja viestintäteknologian alat ovat olleet dynaamisessa kehitysvaiheessa. Niiden merkitys kasvussa on monissa maissa ollut keskeinen ja niiden työllistävä vaikutus erityisesti 1990-luvun puolivälistä lähtien on ollut yli kaksinkertainen koko talouden työllisyyden kasvuun verrattuna. Ilman näiden alojen suotuisaa kehitystä myös Suomen työllisyyskehitys olisi ollut useita prosenttiyksiköitä heikompaa.

Kansantalouden suorituskyvyn kannalta tuottavuuden kehitys on keskeisessä asemassa. Tuottavuuden kasvussa — pääoman ja työn tehokkaammassa käytössä — tiedolla ja innovaatioilla on yhä merkittävämpi osuus. Teknologinen kehitys ja erityisesti tieto- ja informaatioteknologian leviäminen ja käyttö nopeuttavat kokonaistuottavuuden kasvua, ja lisäksi on huomattava, että itse tämän teknologian tuotannossa tuottavuuden kehitys on ollut historiallisesti tarkastellen poikkeuksellisen suotuisaa. Yhdysvallat on pystynyt tämän avulla nostamaan tuottavuuttaan viimeisen kymmenen vuoden aikana nopeasti, kun taas EU-maissa teknologian tuottavuutta kasvattava vaikutus on ollut huomattavasti pienempi: työn tuottavuus on tällä hetkellä

vähemmän kuin 80 prosenttia työn tuottavuudesta Yhdysvalloissa.

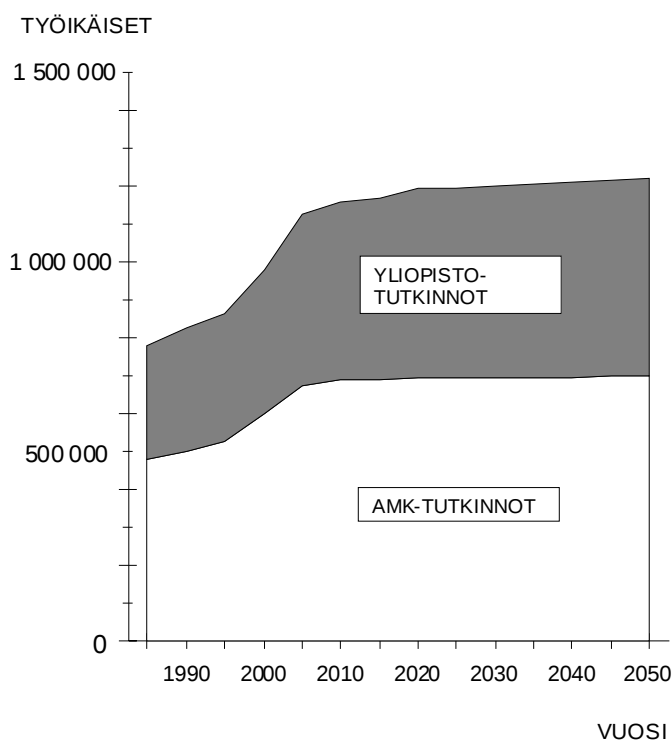
Suomen kokonaistuottavuus kasvoi erityisesti 1990-luvun puolivälistä lähtien poikkeuksellisen nopeasti; kasvu johtui melkein yksinomaan tieto- ja viestintätekni- sen teollisuuden tuottavuuden kasvusta. Huolestuttavaa tulevaisuuden kannalta on, että tuottavuuden kasvu on kahtena viime vuonna hidastunut siten, että se on nyt vuoden 2000 tasolla.

OECD:n arvion (OECD, 2001) mukaan Ruotsi on maailman tietointensiivisin talous ja sen jälkeen tulevat Yhdysvallat, Korean tasavalta ja Suomi, kun mittareina käytetään investointeja korkeakoulutukseen, tutkimus- ja kehitystyön investointeja sekä tieto- ja viestintätekni-

teollisuuden laajuutta. Tietointensiivisyyden nousu on Pohjoismaiden lisäksi erityisen nopeaa Itävallassa ja Irlannissa.

Tiedekorkeakoulujen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijamäärän lisäys on johtanut siihen, että työikäisten koulutustaso on nousemassa Suomessa merkittävästi. Vuodesta 1995 vuoteen 2005 ylemmän ja alemman korkeakoulutut- kinnon suorittaneiden määrä nousee lähes 50 prosentilla ja on vuonna 2005 noin 1 100 000.

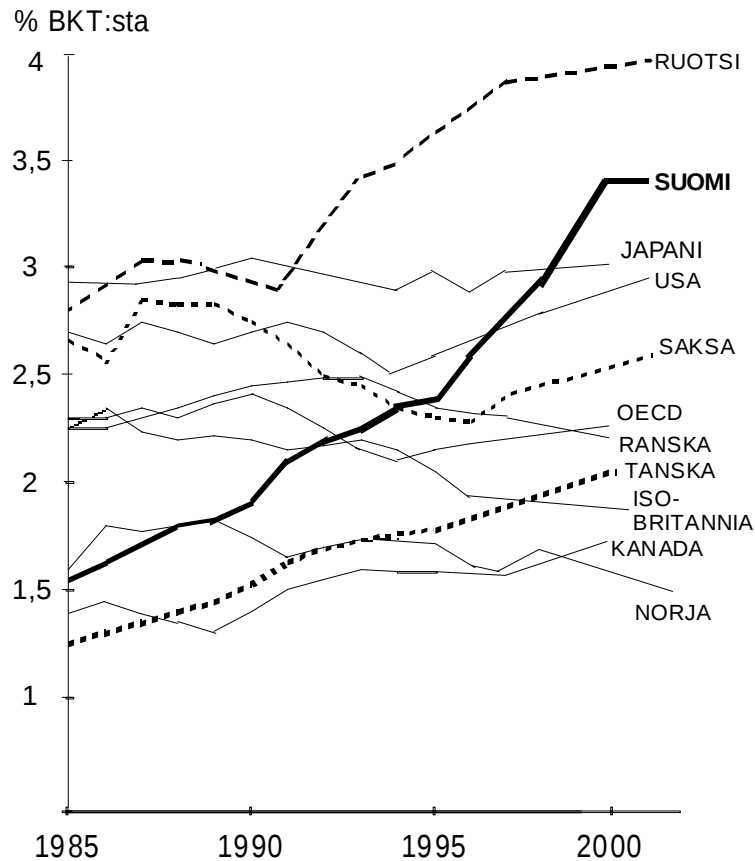
Kuvio 1: Tiede- ja ammattikorkeakouluista (opistoista) tutkinnon suorittaneet vuosina 1985—2050 (Lähde: opetusministeriön tilastot)

Suomen tutkimus- ja tuotekehitysinvestoinnit kasvoivat 1980-luvun puolivälistä alkaen nopeasti. Kasvua tapahtui myös 1990-luvun alkupuolella, jolloin investoinnit laman takia väheni-

vät monissa maissa. Vuonna 2001 ne olivat 3,4 prosenttia bruttokansantuotteesta eli toiseksi suurimmat Ruotsin jälkeen. Yritysten osuus tästä oli yli kaksi kolmasosaa.

Kuvio 2: Tutkimus- ja tuotekehitysinvestointien osuus kansantuotteesta eräissä OECD-maissa (Lähde: OECD ja Tekes)

Kun Suomen kehitystä analysoidaan tarkemmin, huomataan, että Suomen tietointensiivinen menestys perustuu suurelta osalta yhden yrityksen — Nokian — kasvuille. Nokian osuus Suomen koko tutkimus- ja kehitystyön investoinneista on lähes kolmannes ja sen Suomessa tehtävän T&K-toiminnan osuus yrityssektorin T&K-toiminnasta puolet. Ilman Nokian lukuja Suomen T&K-panostukset olisivat OECD-maiden keskitason alapuolella, mutta kylläkin EU-maiden keskitasoa suuremmat. Nokian merkitys Suomen innovaatiojärjestelmässä on keskeinen ja ulottuu rahoitusvirtojen lisäksi koulutuksen, tietotaidon leviämisen, muiden yritysten T&K-

toiminnan sekä oppimisen kautta koko järjestelmään. (**Valiokunnan lausuma 3**)

Suomea on pidetty viime vuosina yhtenä johtavana maana tietoyhteiskuntakehityksessä. Kun nykytilannetta analysoidaan tarkemmin, huomataan, että tätä käsitystä on syytä tarkentaa olennaisilta osiltaan. Suomi on kärkimaa juuri viestintä- ja informaatioteknologian tuotannossa ja tutkimus- ja kehitystyön laajuudessa ja sijoittuu varsin korkealle myös investoinneissa alan työntekijöiden koulutukseen ja sen laadussa. Lisäksi Suomi on kärkimaa matkapuhelintiheydessä (OECD, 2002; ETLA, 2002). Kun tietoyhteiskunnan kehitystasoa mitataan kansakunnan ky-

kynä käyttää ja hyödyntää tieto- ja viestintäteknologiaa, kuva muuttuu olennaisesti. Suomi sijoittuu teknologian levinneisyyttä ja käyttöä kuvaavalla indikaattorilla mitattuna 47 maan joukossa sijalle 17, vain hieman keskiarvon yläpuolelle. Tätä on pidettävä vain keskinkertaisena suorituksena maalta, joka on pyrkinyt "EU:n tietoyhteiskuntalaboratorioksi". Erityisesti kotitietokoneiden levinneisyydessä (52 % kodeista) ja kotitalouksien Internet-yhteyksissä (32 %, Ruotsissa 65 %) Suomi sijoittuu heikosti OECD-maiden joukossa; vuonna 2002 kotitietokoneita oli Suomen kotitalouksista 56 prosentissa ja Internet-yhteys 41 prosentissa (Tilastokeskus, 2002). Tieto- ja viestintätekniikan levinneisyydessä kouluhin Suomi ei ole kärjen tuntumassa, joskin se sijoittuu OECD-maiden keskitason yläpuolelle. Tietokoneiden levinneisyydessä työpaikoille (tietokoneita per toimihenkilö) Suomi sijoittuu OECD-maiden keskitasolle.

Suomessa kotitalouksien Internet-yhteyksien hankinta on selvästi enemmän riippuvainen tulotasosta kuin muissa Pohjoismaissa: kun Suomessa rikkaimmasta neljänneksestä noin 65 prosenttia ja alimmasta neljänneksestä noin 10 prosenttia oli vuonna 2000 hankkinut Internet-yhteyden, vastaavat luvut Tanskassa olivat noin 55 ja 40. Suomen vastaavat luvut olivat 70 ja 20 prosenttia heinäkuussa 2002 (Tilastokeskus, 2002).

Internetin käyttö on selvästi riippuvainen iästä: 15—19-vuotiaista suomalaisista yli 95 prosenttia oli heinäkuussa 2002 tehdyssä mittauksessa käyttänyt Internetiä viimeisten kolmen kuukauden aikana, kun esimerkiksi 40—49-vuotiaitten vastaava luku oli noin 65 prosenttia ja 60—70-vuotiaitten noin 10 prosenttia. Koulujen ja kirjastojen merkitys näkyy selvästi näissä luvuissa (Tilastokeskus, 2002).

Alueellisessa tarkastelussa Internet-yhteydet ovat 54 prosentissa pääkaupunkiseudun kotitalouksista, kun alhaisin tiheys on Itä-Suomessa, 35 prosenttia. Maakunnista Uusimaa ja Pohjanmaa johtavat 44 ja 43 prosentilla, kun taas alhaimmat tiheydet ovat Kainuussa (21 %) ja Kymenlaaksossa (25 %) (Tilastokeskus, 2002).

EU on erittäin suurten haasteiden edessä, mikäli se aikoo saavuttaa Lissabonin strategian ta-

voitteen tulla vuonna 2010 "maailman dynaamisimmaksi ja kilpailukykyisimmäksi tietoon perustuvaksi taloudeksi". Tämä edellyttäisi mm. tuottavuuskehityksen saamista uudelle kasvurallalle, mikä puolestaan nykymaailmassa voi tapahtua vain huomattavasti paremmalla innovaatiokyvyllä ja teknologian — erityisesti tieto- ja viestintäteknologian — hyödyntämisellä teollisuudessa, palveluissa ja koko yhteiskunnassa. Suomen tietoyhteiskunnan perushaasteet ovat samat. Tietoyhteiskunta-asiain neuvottelukunta on vuoden 2001 raportissaan hallitukselle korostanut, että keskeiset haasteet ovat tieto- ja viestintätekniikan luomien mahdollisuuksien tehokas hyödyntäminen yhteiskunnassa sekä tietoyhteiskunnan palvelujen ja mahdollisuuksien tuominen kaikkien ulottuville. Julkisten perus- ja asiointipalvelujen sähköistämisessä Suomi on edennyt keskitason vauhtia. Erityisesti viranomaisten ja kansalaisten välinen kommunikatio on kehittymätöntä. Sisältöjen aikaansaaminen julkisen sektorin verkkopalveluille on osoittautunut odotettua vaativammaksi prosessiksi. Tietoyhteiskuntapalvelujen käyttö aluekehityksessä on vielä kovin hapuilevaa. (**Valiokunnan lausuma 1**)

On selvää, että ilman hallituksen erityistoimia Suomi jää edelleen jälkeen tietoyhteiskuntakehityksessä eikä pysty käyttämään teknologian tarjoamia välineitä hyvinvoinnin kasvattamiseen tuottavuutta lisäämällä eikä palveluja parantamalla. (**Valiokunnan lausuma 5**)

1.1.3 Suomen kilpailukyky ja sen haasteet. Kansantalouksien tasolla kilpailukykyä — niiden kykyä houkutella yrityksiä ja investointeja — on syytä arvioida jatkuvasti sekä sijoittumisenäkökulmasta että talouden ja tuottavuuden tulevaan kasvuun vaikuttavien tekijöiden näkökulmasta.

Eräät kansainväliset laitokset — erityisesti World Economic Forum (WEF) ja International Institute for Management Development (IMD) — ovat selvittäneet kansantalouksien kilpailukykyä jo usean vuoden ajan. WEF on Genevessä toimiva voittoa tavoittelematon järjestö, joka on perustettu vuonna 1971. Sillä on NGO-status YK:ssa. Toimintaa rahoittaa tuhatkunta moni-

kansallista yritystä. Lausannessa toimiva IMD syntyi vuonna 1990 sveitsiläisten suuryritysten Alcanin ja Nestlén koulutusyksiköiden yhdistyessä, ja se on tunnettu erityisesti tasokkaasta liiketoimintakoulutuksestaan.

Suomen sijoitukset näissä selvityksissä ovat olleet erinomaisia jo muutaman vuoden ajan. Lamavuonna 1993 Suomi sijoittui 25. tilalle.

Taulukko 1: Kansantalouksien sijoittuminen eräissä kilpailukyky selvityksissä vuosina 2000, 2001 ja 2002

	IMD Kokonais-kilpailukyky			WEF Kasvukyky-indeksi			WEF Kilpailukyky tarkasteluhetkellä		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002	2000	2001	2002
USA	1	1	1	1	2	1	2	2	1
Suomi	4	3	2	6	1	2	1	1	2
Singapore	2	2	5	2	4	4	9	10	9
Alankomaat	3	5	4	4	8	15	4	3	7
Ruotsi	14	8	11	13	9	5	7	6	6
Kanada	8	9	8	7	3	8	11	11	10
Hong Kong	12	6	9	8	13	17	16	18	19
Irlanti	5	7	10	5	11	24	22	22	20
Sveitsi	7	10	7	10	15	6	5	5	5
Saksa	11	12	15	15	17	14	3	4	4

Tämän lisäksi on huomioitava, että Suomi oli ensimmäinen UNDP:n (Human Development Index) vuoden 2001 raportissa teknologian käytös-

sä sekä WEF:n vuonna 2001 ilmestyneessä kestävän kehityksen raportissa.

Vuonna 2001 hallituksen myötävaikutuksella laadituissa kilpailukykyarvioinneissa päädytään seuraaviin vahvuuksiin ja heikkouksiin Suomen kilpailukyvyssä.

Taulukko 2: Suomen talous vuonna 2001: kilpailukyky (Lähde: yhdistelmä valtiovarainministeriön ja talousneuvoston julkaisuista, 2001)

Vahvuudet	Lähellä kansainvälistä keskitasoa	Heikkoudet
Hyvä peruskoulutus ja korkea koulutustaso	Riskipääoman saatavuus	Työvoiman tarjonta tulevaisuudessa
Työmarkkinoiden vakaus	Sähkön hinta yrityksille	Rakennetyöttömyys
Tutkimus- ja kehitystyöinvestointien korkea taso	Sosiaaliturvamenot	Ikääntyvä väestö
Aktiivinen tutkimusyhteistyö (kansallisesti ja globaalisti)	Julkisen velan taso	Varhainen eläköityminen
Tietoyhteiskunnan infrastruktuuri, laitteet ja niiden käyttö		Suuret alueelliset erot
Erittäin menestyksellinen tieto- ja viestintätekniinen teollisuus		Korkea kokonaisveroaste
Hyvin toimivat liikennejärjestelmät		40 000—50 000 yrityksen vaje (EU:n keskitasoon verrattuna)
Korkeatasoinen energiateknologia		
Alhainen köyhyystaso		
Kattava ja teknologisesti kehitetty terveydenhoitojärjestelmä		
Suomi ympäristönsuojelun ja kestävä kehityksen edistäjänä		

Kansainvälisiin kilpailukykyvertailuihin on syytä suhtautua tietyin varauksin. Ensinnäkin on syytä tarkentaa, mitä näissä vertailuissa mitataan. IMD mittaa maiden kykyä tarjota toimintaympäristö, joka tukee maassa toimivien yritysten kilpailukykyä. Mittarin päälohkot ovat talouskehitys, julkisen sektorin tehokkuus, yksityisen sektorin tehokkuus ja infrastruktuuri. WEF:n kasvukykyindeksin päälohkot ovat teknologia, julkiset instituutiot ja makrotaloudellinen ympäristö. Indeksissä teknologia saa yksin 50 prosentin painon. Indeksit perustuvat hyvin merkittävältä osalta kyselytutkimuksiin, joiden subjektiivisissa arvioinneissa pienikin muutos vaikuttaa lopputulokseen selvästi.

Toiseksi on todettava, että vertailuissa käytetyt kilpailukyky-määritelmät poikkeavat jossain määrin yleisesti hyväksytyistä määritelmistä. Niiden "amerikkalainen arvomaailma" poikkeaa pohjoismaisesta: täällä pannaan enemmän painoa mm. tasa-arvoon ja sosiaaliseen eheyteen (Etla, 2002). Tämä painotus näkyy selvästi suomalaisissa kilpailukykyarvioissa. On myös huomattava, että vertailumittausten ennustearvo on hyvin alhainen.

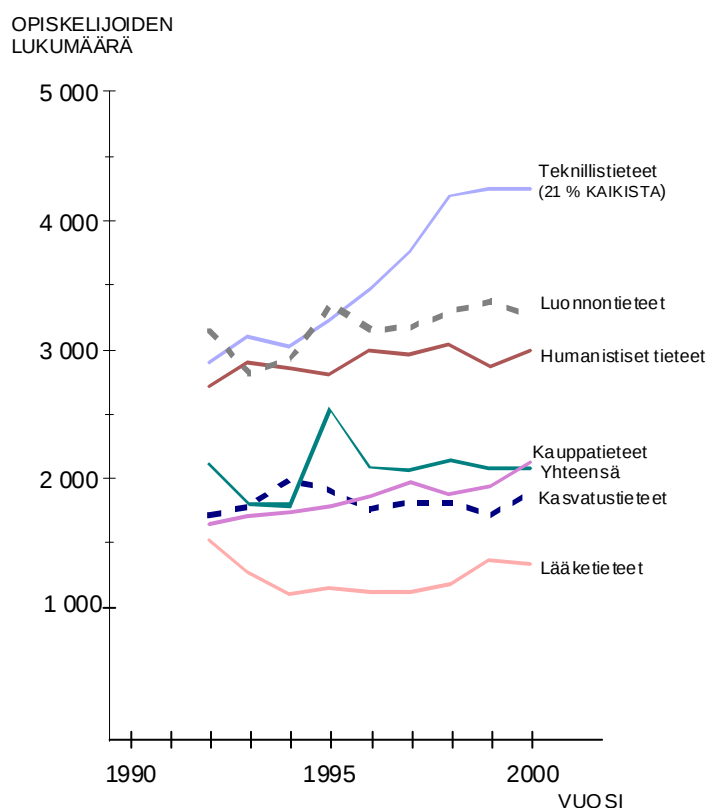
Näistä varauksista huolimatta on todettava, että vertailujen Suomea koskevat tarinat ovat yhteneviä: Suomen kilpailukyky on parantunut merkittävästi viimeisen 8—9 vuoden aikana.

Tulevaisuusselonteon teemojen kannalta on perusteltua korostaa seuraavia Suomen kilpailukykyyn liittyviä tekijöitä:

Suomen menestyksen perustana ovat olleet investoinnit koulutukseen sekä tutkimukseen ja tuotekehitykseen. Koulutuksen tasoa ja määrää on jatkuvasti parannettu. 2000-luvun alussa lähes 60 prosenttia ikäluokasta opiskelee ammattikorkeakouluissa ja tiedekorkeakouluissa. Ammatilliseen koulutukseen pääsevät kaikki halukkaat. 1990-luvun lopulla on lisätty erityisesti

tekniikan alan opiskelijoiden määrää tiedekorkeakouluissa ja ammattikorkeakouluissa. Yli 23 prosenttia kaikista korkeakoulutason opiskelijoista on tekniikan alalla. Muissa EU-maissa osuus on huomattavasti alhaisempi.

Kuvio 3: Tiedekorkeakoulujen sisäannon kehitys eri tieteenaloilla vuosina 1992–2000 (kuvio on laadittu OPM:n KOTA-tietokannan pohjalta)

Koulutusta on kehitetty rakennemuutoksen mahdollistavaan suuntaan, jolloin erityisesti siinä voimakkaasti kehittyviä aloja on edistetty. Tämä onkin tuottanut tuloksia erityisesti tieto- ja viestintätekniikassa, jossa valmistuneiden määrä on noussut lähes tarvetta vastaavasti. Haasteena on, että korkeakoulujen opetus- ja tutkimusresurssit eivät ole nousseet tarvetta vastaavasti. *(Valiokunnan lausuma 7)*

Toinen tulevaisuuden koulutuksen haaste koskee ammatillista peruskoulutusta. Ammatillisen peruskoulutuksen saaneille ja erityisesti nuorille vapautuu suuri määrä työpaikkoja suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen vuoksi. Tällöin on kyse tuotantotoiminnan edellytysten turvaamisesta ja parantamisesta eri puolilla maata. Kyse on myös toisesta erittäin vakavasta uh-

kasta, laajamittaisesta syrjäytymisestä. (**Valiokunnan lausuma 8**)

Koulutuksen kolmantena haasteena on, että Suomessa tulisi pitkällisen valmistelun jälkeen saada käyntiin kattava ja tehokas aikuiskoulutuksen ja elinikäisen oppimisen järjestelmä. Se on kiireellinen tehtävä, kun väestönkehityksen seurauksena työvoimasta lähtevien määrä ylittää työvoimaan tulevien määrän ja kun talouden ja yhteiskunnan muutosvauhdin seurauksena kansalaisten tietojen ja taitojen päivittäminen on välttämättömyys kaikilla koulutustasoilla. (**Valiokunnan lausuma 10**)

Keskeisenä piirteenä innovaatiovetoisessa kasvussa on ollut sekä julkisten että yksityisten tutkimusinvestointien ripeä nousu. Valtio ei ole tehnyt vuoden 1999 jälkeen uusia tutkimusinvestointeja — Suomen Akatemian ja Tekesin rahoitus on pysynyt ennallaan — mutta suomalaisten yritysten tutkimus- ja kehitystyön investoinnit ovat kasvaneet edelleen merkittävästi.

Ennakkotiedot vuoden 2002 kehityksestä kertovat kuitenkin, että yritysten tutkimusinvestointien kasvu suuntautuu nyt entistä suuremmassa määrin ulkomaille ja eräillä aloilla investoinnit ovat vähentymässä. Tähän voi olla monia syitä, mutta on perusteltua kysyä, mikä osuus kehityksessä on julkisten investointien pysähtymisellä yhtäältä ja ammattitaitoisen työvoiman saatavuudella Suomessa toisaalta. Joka tapauksessa on kyse merkittävästä taitekohdasta. (**Valiokunnan lausuma 3**)

Investoinnit Suomeen eivät ole kehittyneet läheskään Suomesta ulkomaille suuntautuvien investointien tahtiin. Erityisen vähän Suomeen tehdään nk. green field -investointeja, jotka merkitsevät uuden liiketoiminnan kehittämistä jo toimivien yritysten oston asemesta.

Suomen heikkouksien luomat haasteet liittyvät valtaosin siihen, kuinka Suomi pystyy selviytymään lähivuosikymmenien väestömuutoksesta samalla, kun julkista taloutta painaa edelleen 1990-luvun alun kriisin hinta. Nämä ovat selonteon keskeisiä teemoja, ja niitä käsitellään mietinnön eri luvuissa. Hallitus on ryhtynyt eräiden kohdalla — erityisesti eläkejärjestelmän muuttamisessa — toimiin. Useimmat heikkou-

det jäävät seuraavan hallituksen ohjelman keskeiseksi sisällöksi. Tämä koskee erityisesti rakennetyöttömyyttä ja aluekehityksen ongelmia. Mietinnön haaste- ja toimenpideoissa esitetään myös näitä koskevia linjauksia.

1.2. Euroopan unionin kehitys ja laajentuminen

Euroopan unioni on nyt ja lähivuosina yhdessä historiansa vaikeimmista ja merkittävimmistä vaiheista. Se on onnistunut viemään loppuun kymmenen vuotta sitten Maastrichtissa sovitun projektin, kun euro otettiin käyttöön vuoden 2002 alussa. Sen tulevaisuuden ratkaisee kaksi toisiinsa kiinteästi liittyvää prosessia, unionin laajentuminen sekä unionin sisäinen reformi ja integraation syventyminen. Päätöksenteon demokraattisuuden ja poliittisen johtajuuden tärkeitä ongelmia pyritään selvittämään tulevaisuuskonventissa, jotta päätökset niistä voitaisiin tehdä jo laajentuneen unionin hallitusten välisessä kokouksessa vuonna 2004. Samalla EU:n yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä sen kehittäminen ovat kovassa paineessa, jonka keskeisiä tekijöitä ovat Yhdysvaltain ulkopoliittikan muutokset, Euroopan turvallisuuspolitiikan näkymät sekä yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan päätöksenteon kehittämättömyys.

Tulevaisuusselonteon teemojen kannalta EU:n tulevaisuuden keskeisiä ydinkysymyksiä ovat Lissabonin strategian — EU-maiden yhteiskunnan ja talouden uudistusohjelman — parempi toteuttaminen, laajentuminen sekä sen mukanaan tuoma yhteisen alue- ja rakennepoliittikan uudistaminen ja vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueen luomiseen kuuluvan eurooppalaisen maahanmuuttopolitiikan hahmottaminen.

EU asetti **Lissabonin strategiassa** tavoitteekseen tehdä Euroopan unionista vuoteen 2010 mennessä "maailman kilpailukykyisimmän ja dynaamisimman tietoon perustuvan talouden, joka kykenee ylläpitämään kestävästä talouskasvusta, luomaan uusia ja parempia työpaikkoja ja lisäämään sosiaalista yhteenkuuluvuutta". Talous-, työllisyys- ja sosiaalipoliittikan yhteen nivominen onkin ensiarvoisen tärkeää siinä tulevaisuudessa, joka muodostuu epävarmuuden lei-

maamasta talouskehityksestä, jatkuvan työttömyyden ja erityisesti nuorisotyöttömyyden korkeasta tasosta sekä väestön ja työvoiman nopeasta ikääntymisestä.

Lissabonin strategian aikaansaaminen on siinänsä saavutus, mutta sen toteuttamisen hitaus ja sitä tukevan Euroopan talouden ja yhteiskunnan pitkän aikavälin strategisten päätösten ja jopa puheenvuorojen puute on tulevaisuuden kannalta hyvin huolestuttavaa.

Kuten EU:n tuoreimmasta kilpailukykyraportista (European Competitiveness Report 2002, May 2002) käy ilmi, Eurooppa menettää jälleen kilpailukykyään suhteessa Yhdysvaltoihin usean vuosikymmenen kiinnikuromisen jälkeen. Kuten edellä todettiin, Euroopan tuottavuus on nyt alle 80 prosenttia Yhdysvaltain tuottavuudesta ja eurooppalaisten tulotaso alle 70 prosenttia amerikkalaisten tulotasosta (BKT per capita).

Tuottavuuden lisäämisen on oltava keskeinen pitkän aikavälin tavoite. Lyhyellä aikavälillä keskeinen keino on työllisyysasteen mahdollisimman ripeä nostaminen — myös yli 70 prosentin tavoitteen vuonna 2010 — ja nyt käyttämättöminä olevien inhimillisten voimavarojen käyttöönotto.

Euroopassa on vuosi vuodelta vähemmän työtä, joka vaatii yksinomaan perustason koulutuksen. Viimeisen 7—8 vuoden aikana alhaista koulutusta vaativien työpaikkojen määrä on vähentynyt vuosittain keskimäärin 3 prosenttia, kun taas vähintään opistotasoista koulutusta vaativien työpaikkojen määrä on samassa ajassa kasvanut 4 prosenttia vuodessa ja korkeakoulutusta vaativien työpaikkojen määrä 5 prosenttia. Koulutus onkin niitä harvoja alueita, joilla Eurooppa kehittyy varsin ripeästi, mutta koulutustason jatkuva kohottaminen on työllisyyden parantamisen kannalta edelleen tärkeä tehtävä.

Palvelusektori kasvattaa suhteellista osuuttaan kaikissa kehittyneissä talouksissa. Erityisen keskeisiä tietoon perustuvissa talouksissa ovat nk. osaamisperusteiset palvelut (Knowledge Intensive Business Services, KIBS). Euroopalla on huomattavan paljon kehitettävää ihmisten tietojen ja taitojen sekä organisaatioiden menestyksellisessä yhteensovittamisessa, mikä voi

tuoda huomattavia palvelevuus- ja tuottavuus-etuja. Euroopan tulevaisuuden kannalta koko palvelusektorin innovatiivisuus on merkittävä tekijä.

Huolimatta siitä, että muutamat EU:n jäsenmaat — erityisesti Ruotsi ja Suomi — ovat viime vuosina investoineet maailman maista suhteellisesti eniten tutkimus- ja kehitystyöhön ja koko innovaatiotoimintaan, Euroopan kuilu Yhdysvaltoihin kasvaa edelleen. Se on kuitenkin pitkän aikavälin strategisista investoinneista merkittävin hyvinvoinnin kasvattaja. EU pyrkii vuonna 2002 päätetyllä eurooppalaisen tutkimusalueen (ERA) aloitteella lisäämään yhteistyötä ja verkottumista, mutta todella merkittäviä uusia investointeja se ei sisällä.

EU:n Barcelonassa vuonna 2002 hyväksymä tavoite T&K-investointien nostamiseksi 3 prosenttiin bruttokansantuotteesta on merkittävä, mutta sen saavuttaminen edellyttää nykyistä määrätietoisempaa politiikkaa.

EU:n **laajentuminen** lähivuosina kymmenellä tai jopa kahdellatoista uudella jäsenmaalla luo lähes 500 miljoonan ihmisen talousalueen ja yhteisön. Seuraavan kymmenen vuoden aikana unioni laajenee edelleen. Selonteon teemojen kannalta maahanmuutto, maatalous ja yhteinen alue- ja rakennepolitiikka ovat laajentumisen keskeisiä vaikutusalueita.

EU:n talousarviosta noin 44 prosenttia (0,8 % BKT:sta) osoitetaan maatalouden tukemiseen. Seuraavan kymmenen vuoden aikana unionin maatalousväestö ja viljelyala kaksinkertaistuvat. Seuraavan kolmen vuoden aikana WTO:n puitteissa käydään neuvotteluja maailman maatalouskaupan esteiden vähentämiseksi ja kehitysmaiden maataloustuotteiden markkinoillepääsyn parantamiseksi. Nämä haasteet merkitsevät yhteisen maatalouspolitiikan uudistamisen välttämättömyyttä vuonna 2007 alkavan uuden rahoitus- ja ohjelmakauden alusta. Tällä on huomattavia vaikutuksia Suomen maatalouden kilpailuasemaan ja sitä kautta myös alueellisen kehityksen edellytyksiin.

Yhteisen alue- ja rakennepolitiikan tuet vievät noin 40 prosenttia unionin yhteisistä varoista. Niiden merkitys alueellisten kehityserojen ta-

saajana on suuri, ja niiden poliittinen painoarvo monille nykyisille ja erityisesti uusille jäsenmaille on keskeinen. On selvää, että nykykriteereillä niiden kustannukset karkaavat laajentumisen jälkeen käsistä ilman ohjelmien ja kriteerien uudistamista. Jo nyt on selvää, että jäsenvaltioille maksettavia tukia supistetaan nykyisestä ja alueittaiset tuet jäävät kauaksi nykytasosta: likiarvona voidaan pitää noin 30 prosentin laskua. Suomen aluekehityksen kannalta on keskeinen kysymys, millaisen maantieteellisen kattavuuden säilyminen pitkien maantieteellisten etäisyyksien maassa on mahdollista. **(Valiokunnan lausuma 30)**

Vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueen luomisessa maahanmuutto- ja turvapaikapolitiikka on tähän mennessä jäänyt lähes yksinomaan hyvin lyhytnäköisten, hetken poliittisia paineita hoitavien päätösten varaan. Hyvin todennäköisessä tulevaisuudessa mm. ihmisten laillisen ja laittoman maahanmuuton, siirtolaisuuden, turvapaikan hakemisen ja rikollisen ihmislakuljetuksen yhdistyminen poliittisissa linjauksissa ja kansalaisten mielikuvissa tuottaa kaikkien osapuolten kannalta huonoja tuloksia.

Unionin keskeisiä tulevaisuuden haasteita on yhteisen, aktiivisen maahanmuuttopolitiikan luominen. Nykyisen tilanteen pitkäaikainen jatkuminen murentaa unionin legitimitettä kansalaisten keskuudessa, on ristiriidassa EU:n periaatteitten kanssa (mm. ihmisoikeudet) ja heikentää pitkällä aikavälillä myös kansantalouksien toimintaa ikääntyvässä Euroopassa. **(Valiokunnan lausuma 21)**

II Väestönkehityksen tulevaisuuden suunnat ja vaikutukset

2.1. Globaali väestönkehitys

Viimeaikaiset arviot ovat muuttaneet merkittävästi käsitystämme maailman väestönkehityksestä.

Vuonna 2000 maailman väestömäärä oli 6,1 miljardia. Sen odotetaan kasvavan YK:n arvioiden mukaan 9,3 miljardiin vuonna 2050, kun taas uusimpien väestötieteellisten arvioiden mukaan se saavuttaa 9 miljardin rajan vuoden 2070

paikkeilla ja alkaa sitten vähitellen vähentyä. Yleisesti voidaan sanoa, että maailman väestömäärien ennusteet ovat laskeneet radikaalisti — jopa yli 50 prosenttia — 1970-luvun ennusteista.

Nyky näkymät tarjoavat merkittävästi paremmat lähtökohdat pyrkimyksille kestäväan kehitykseen globaalilla tasolla.

Keskimääräinen vuotuinen väestönkasvu (%) lähti laskuun kehittyneissä maissa jo 1950-luvulla, koko maailmassa ja kehitysmaissa 1970-luvulla ja kaikkein kehittymättömmimmässä maissa 1990-luvulla.

Maailman keskimääräinen vuotuinen väestönkasvu on laskenut 1970-luvun 2 prosentista nykyiseen noin 1,3 prosenttiin, ja sen odotetaan laskevan vuoteen 2050 mennessä noin 0,4 prosenttiin. Hedelmällisyysluku on laskenut 1950-luvun huippulukemasta, noin viidestä, 2,8:aan, ja sen odotetaan laskevan vuoteen 2050 mennessä noin 2,2:een.

Euroopan ja Suomen tulevaisuuden kannalta on tärkeää huomata, että väestömäärät ovat kääntyneet tai kääntymässä laskuun Länsi-Euroopassa, Itä-Euroopassa ja Venäjällä. Erityisen voimakasta väestönkasvu tulee olemaan Pohjois-Afrikassa (80 % vuoteen 2050), Saharan eteläpuoleisessa Afrikassa (120 %), Lähi-idässä (115 %), Keski-Aasiassa (90 %) ja Etelä-Aasiassa (70 %). On ennakoitavissa, että näillä alueilla tulee jatkossakin esiintymään nälkä- ja muita humanitaarisia katastrofeja, joiden seurauksena syntyy suuria pakolaisvirtoja — myös Eurooppaan; monilla näistä alueista on jatkuva väestöpaine ja siitä aiheutuva alttius siirtolaisuuteen, joka suuntautuu pääasiassa Eurooppaan (ml. Venäjä) sekä yhteisestä siirtomaameneisyydestä että maantieteellisestä läheisyydestä johtuen.

Suuren epävarmuustekijän maailman väestönkehitykseen muodostaa aids. Se leviää tällä hetkellä nopeimmin Itä-Euroopassa, erityisesti Venäjällä ja Ukrainassa, mutta ylivoimaisesti merkittävin se on sosiaalisesti ja taloudellisesti Saharan eteläpuoleisessa Afrikassa. Siellä hiv-positiivisia on yli 28 miljoonaa ja 17 miljoonaa ihmistä on kuollut aidsiin. Tämä on kolme kertaa enemmän kuin muualla maailmassa yhteensä.

Tartunnan on monissa maissa saanut 25—40 prosenttia aikuisväestöstä, ja se on vähentänyt odotettavissa olevaa elinikää näissä maissa 10—15 vuodella. Mm. Malawissa, Sambiassa ja Ugandassa se on laskenut jo alle 40 vuoteen.

2.2. Ikääntyvä Eurooppa ja maahanmuutto

Laajan Euroopan — Euroopan neuvoston jäsenmaiden ja kolmen ei-jäsenen — väestömäärä oli vuoden 2001 alussa noin 810 miljoonaa. Euroopan osuus maailman väestöstä on vähentynyt kolmessakymmenessä vuodessa 18 prosentista 13 prosenttiin. Niiden maiden määrä, joissa on menossa väestön luonnollinen vähentyminen (syntyvyys pienempi kuin kuolleisuus), on nousut seitsemääntoista: entisen Neuvostoliiton alueen ja KIE-maiden joukossa on neljä EU-maata, Saksa, Ruotsi, Kreikka ja Italia. Kaikilla itäisen Euroopan mailla Venäjää lukuun ottamatta on myös negatiivinen väestömuuttotase; Venäjä pystyy kompensoimaan maahanmuutolla huomattavasti vähenevää väestöään.

EU-maiden väkiluku on nyt noin 379 miljoonaa. Kymmenen maata käsittävän laajentumisen jälkeen väkiluku on noin 454 miljoonaa. Väestön kasvu on huomattavasti pienempää kuin

1960-luvulla, mutta suurempaa kuin 1980-luvulla johtuen maahanmuutosta, mikä vastaa tällä hetkellä noin 2/3 vuosittaisesta väestönlisäyksestä.

EU:n luonnollinen väestönkasvu loppuu vuosien 2008—2010 paikkeilla, jolloin kuolleisuus ylittää syntyvyyden. Mikäli nettomaahanmuuton oletetaan jatkuvan nykytasolla (hieman yli 600 000), EU:n väestö kasvaa noin vuoteen 2023 saakka, minkä jälkeen se vähenee tasaisesti ja laskee nykytasolle ennen vuotta 2050.

Uusi piirre Euroopan väestönkehityksessä on suuret alueelliset muutokset. Väestö keskittyy ja samalla väestöllisesti harvenevia alueita on entistä enemmän. Erityisen voimakasta kehitys on seuraavan viidentoista vuoden aikana Saksassa ja Välimeren maissa.

Väestön ennakoitun vähenemisen lisäksi väestön nopea ikääntyminen on Euroopan tulevaisuutta luonnehtiva piirre. Lasten, nuorten ja parhaassa työiässä (25—54 v.) olevien määrä laskee, samalla kun 55—64-vuotiaitten määrä kasvaa seuraavien 15 vuoden aikana 20 prosentilla, yli 65-vuotiaitten 22 prosentilla ja yli 80-vuotiaitten 48 prosentilla.

Vanhushuoltosuhteen kehitys kuvaa ikääntymisen nopeutta Euroopassa.

Taulukko 3: Vanhushuoltosuhteen kehitys v. 2000—2020 EU:n jäsenmaissa (%) (vanhushuoltosuhte on yli 65-vuotiaitten määrän osuus työikäisten määrästä) (Lähde: Eurostat)

	2000	2010	2020	Muutos 2000—2020
Alankomaat	21,9	24,6	32,6	10,7
Belgia	28,1	29,4	35,6	7,5
Espanja	27,1	28,9	33,1	6,0
Irlanti	19,4	19,1	24,5	5,1
Iso-Britannia	26,4	26,9	32,0	5,6
Italia	28,8	33,8	39,7	10,9
Itävalta	25,1	28,8	32,4	7,3
Kreikka	28,3	31,6	35,8	7,5
Luxemburg	23,4	26,2	31,0	7,6
Portugali	25,1	26,7	30,3	5,2
Ranska	27,2	28,1	35,9	8,7
Ruotsi	29,6	31,4	37,6	8,0
Saksa	26,0	32,9	36,3	10,3
Suomi	24,5	27,5	38,9	14,4
Tanska	24,1	27,2	33,7	9,6
EU	26,7	29,8	35,1	8,4

Taulukosta ilmenee eräiden EU-maiden — erityisesti Irlannin — taloudellisesti ja sosiaalisesti edullisen väestön ikärakenteen jatkuminen ja toisaalta se, että selvästi nopeimmin väestö vanhennee Suomessa.

Euroopan väestön ikääntymisellä on keskeisiä tulevaisuuspoliittisia seuraamuksia ainakin neljällä politiikkalohkolla:

1. **Työpolitiikka:** Talouden kasvun esteeksi nousee työvoimapula, mikäli osallistumisastetta ei saada nousemaan tai mikäli tuottavuus ei kasva tarpeeksi. Lissabonin huippukokouksen tavoitetta — työllisyysasteen nostamista 70 prosenttiin vuoteen 2010 mennessä — ei saavuteta ilman varttuneemman työvoiman työllistymistä. Tämä edellyttää laaja-alaista yhteiskuntapoliittista toimenpidearsenaalia: ikääntyvien työntekijöiden työllistyvyyden parantamista, aikuis- ja täydennyskoulutuksen määrän ja laadun nosta-

mista ja kannustimia yksilölliseen ja joustavaan eläkkeelle siirtymiseen nykyistä myöhemmin.

2. **Eläkepolitiikka:** Eläkejärjestelmien kestävyys tulee olemaan jatkuvan paineen alla. Mikäli eläköityneiden ja työssä olevien suhde halutaan säilyttää edes nykyisellä tasolla, tulisi työssä käyvien ja eläkeläisten määrien kasvaa samaa tahtia. Tämän vuosikymmenen aikana Lissabonin strategia perustuu tähän tavoitteeseen (työllisyyden kasvu 1,2 prosenttia vuodessa) ja lieenee kohtuullisesti saavutettavissa. Sen sijaan vuosien 2010—2030 välillä tilanne muuttuu huomattavasti vaikeammaksi: se merkitsisi yli 83 prosentin työllisyysastetta ikäryhmässä 15—64. Mainittakoon, että tällä hetkellä EU-maiden korkein työllisyysaste näissä ikäluokissa on Tanskassa, 76,5 prosenttia.

3. **Terveyspolitiikka:** Ikääntyminen yhdesä ihmisten vaatimustason kasvun ja lääketie-

teellisen teknologian kehittymisen kanssa luo jatkuvia paineita terveydenhuoltojärjestelmien toimivuuteen. Ne ovat merkittävältä osiltaan taloudellisia, mutta ehkä sittenkin tärkeimmiltä osiltaan organisatorisia ja hallinnollisia. Terveydenhuollon varautuminen ikääntymiseen korostaa erityisesti ennaltaehkäisevän politiikan merkitystä. Seuraavien vuosikymmenten aikana terveydenhuolto tarvitsee huomattavasti nykyistä enemmän työvoimaa, jota ei välttämättä ole nykyjärjestelmillä saatavissa.

4. Maahanmuuttopolitiikka: Maahanmuuttopolitiikan merkitys on jo kasvanut ja tulee edelleen kasvamaan ikääntymisen vaikutusten näkyessä täydellä tehollaan EU-maiden työmarkkinoilla, eläkejärjestelmissä ja terveydenhuollossa. Maahanmuutto tulee olemaan keskeinen tekijä sekä korkeasti koulutettujen osaajien

että suorittavan työn globaalien työmarkkinoiden muotoutuessa lähivuosikymmenten aikana. *(Valiokunnan lausuma 23)*

YK:n arvion mukaan kehittyneiden maiden väestön ikääntyminen on niin nopeaa, että maahanmuutto ei pysty estämään huoltosuhteiden nousua, mutta se pystyy kylläkin auttamaan ikääntymisestä johtuvien ongelmien ratkaisuisa.

EU on globaalissa mittakaavassa merkittävä maahanmuuton kohde. EU-maissa asuu yli 18 miljoonaa ulkomailla syntynyttä, mikä on 5 prosenttia EU:n koko väestöstä. Näistä noin 30 prosenttia on syntynyt muissa EU-maissa. Yhdysvaltain asukkaista on noin 10 prosenttia ulkomailla syntyneitä, Kanadan noin 17 prosenttia ja Australian noin 23 prosenttia.

Taulukko 4: Ulkomaalaisten osuus väestöstä, nettomaahanmuutto (per 1 000 asukasta) ja ulkomaalaisten jakautuminen EU-maiden kesken vuonna 2000 (Lähde: Eurostat yearbook 2000 ja An overview and comparison of the state of migration in EU countries: What the data reveal. Michel Poulain, GéDAT — U.C.L. 2000)

	Ulkomaalaisten osuus väestöstä (%)	Nettomaahanmuutto (per 1 000 asukasta)	Ulkomaalaisten jakautuminen EU-maissa (%)
Alankomaat	4,1	3,3	3,5
Belgia	8,3	1,2	4,6
Espanja	2,0	0,5	4,3
Irlanti	3,3	5,3	0,7
Italia	2,2	3,1	6,8
Itävalta	9,1	2,1	3,9
Kreikka	1,6	2,3	0,9
Luxemburg	36,6	8,3	0,9
Portugali	1,9	1,1	1,0
Ranska	5,5	0,9	17,5
Ruotsi	5,5	2,7	2,6
Saksa	8,9	1,3	39,3
Suomi	1,7	0,5	0,5
Tanska	4,9	1,9	1,4
Yhdistyneet kuningaskunnat	3,9	2,3	12,3
EU	5,1	1,8	100,0

Kuten taulukosta käy ilmi, ulkomaalaisten osuus ja maahanmuutto vaihtelevat merkittävästi eri EU-maissa. Huomattavaa on, että Suomen ulkomaalaisväestön osuus on Kreikan jälkeen EU-maiden pienin ja nettomaahanmuutto Espanjan ohella pienin. Suomen osuus on pienin myös EU:n kaikista ulkomaalaisista, noin 0,5 prosenttia. Saksa, Ranska ja Englanti vastaavat yhdessä 2/3 ulkomaalaisista EU-maissa.

Kuten monet riippumattomat asiantuntijalähteet toteavat, globaalit työmarkkinat ovat muotoutumisvaiheessa ja niiden toiminnassa on tapahtumassa merkittäviä muutoksia. Euroopan tulevaisuuden kannalta seuraavat tekijät ovat erityisen merkittäviä ja ne nostavat maahanmuuttopolitiikan hyvin korkealle Euroopan tulevaisuuspolitiikan asialistalla:

1. EU:n työvoima (samoin kuin monien jäsenmaiden väestö) vähenee ilman maahanmuuttoa. Tuottavuuden nousu ei pysty korvaamaan vähentynyttä työvoimaa riittävän talouskasvun aikaansaamisessa ja hyvinvointijärjestelmien ylläpidossa ja kehittämisessä.

2. Työvoimapula ja työvoimakapeikot esiintyvät asiantuntija- ja teknisissä tehtävissä, samanaikaisesti kun monissa maissa — Suomi mukaan lukien — on korkea rakennetyöttömyys. Tämä on johtanut monissa EU-maissa selektiiviseen maahanmuuttopolitiikkaan, jolla lisätään asiantuntijoille maassa työskentelyn ja opiskelijoille maassa opiskelun kilpailukykyisyyttä ja houkuttelevuutta. Näin on tapahtunut ainakin Ranskassa, Englannissa, Saksassa, Tanskassa, Irlannissa, Hollannissa ja Ruotsissa. Erityisesti Yhdysvallat ja Kanada ovat käyttäneet perinteisesti tätä keinoa kilpailukykyä parantamiseksi. Euroopan houkuttelevuutta asiantuntijoiden maahanmuuttokohteena Yhdysvaltoihin verrattuna lisää lähitulevaisuudessa Yhdysvalloissa sekä poliittisessa järjestelmässä että kansalaisyhteiskunnassa esiintyvä haluttomuus lisätä monien maiden opiskelijoiden ja asiantuntijoiden maahanmuuttoa vuoden 2001 syyskuun yhdenkymmenen päivän tapahtumien seurauksena.

Keskustelu siitä, kuinka osaavan työvoiman muuttoliike globaaleilla työmarkkinoilla vaikuttaa lähtömaihin, on selvästi vilkastunut. Usein

kyse on muuttajista, joille ei ulkomailla hankittu ammattitaidon mukaista työtä löydy kotimaasta. Monesti muuttajat tekevät tietoisien valinnan hankkia varallisuutta määräaikaikaisella työskentelyllä esimerkiksi kehittyneiden maiden tieto- ja viestintäteknologian yrityksissä ja palaavat sen jälkeen kotimaahan. Merkittävä osa jää kuitenkin pysyvästi kohdemaahan, ja heidän osaamisensa on pois kotimaan kehitystyöstä. Kansainvälisessä keskustelussa ovat erityisesti olleet esillä erilaiset sopimus pohjaiset järjestelyt.

3. Monissa EU-maissa osin ulkomaalais- ja maahanmuuttovihamieliset poliittiset liikkeet ovat saaneet lisää kannatusta. Ainakin Ranskassa, Belgiassa, Hollannissa, Tanskassa, Itävallassa ja osin Italiassa niiden vaikutus yhteiskuntapolitiikan ja erityisesti maahanmuuttopolitiikan muotoutumisessa on merkitsevä.

4. EU:n laajentuminen tuo oman lisänsä maahanmuuttopoliittiseen keskusteluun. Erityisesti jäsenmaiden ammattiyhdistysliikkeet ovat esittäneet huolestumisensa laajentumisen vaikutuksista työntekijöiden maahanmuuttoon ja yleensäkin työmarkkinoihin. Huolestuminen on perustunut yleensä jäsenmaiden korkeaan työttömyysasteeseen, jonka katsotaan merkitsevän suurta, ensisijaista työvoimareserviä mahdollisen työvoimapulan uhatessa. Tästä johtuen ne ovat vaatineet pitkiä siirtymäaikoja työvoiman vapaalle liikkuvuudelle. (**Valiokunnan lausuma 23**)

Laajentumisen — kuten yleensäkin vastaavien muutosten — vaikutuksia on hyvin vaikea ennakoita, ja tietoisesti harhaisten maahanmuuttoarvioiden käyttö laajentumista koskevassa poliittisessä keskustelussa on houkuttelevaa ja yleistä. Mikäli vertailukohdaksi otetaan aiemmat laajentumiset, voidaan yksiselitteisesti todeta, että ne eivät ole lisänneet maahanmuuttoa olennaisesti huolimatta mm. Portugalin ja Espanjan merkittävästi alhaisemmasta elintasosta. Neuvostoliiton hajoomisen jälkeen odotettiin, että venäläisiä muuttaisi länteen useita miljoonia vuodessa, mutta arviot osoittautuivat virheellisiksi. YK:n pakolaisjärjestö UNHCR ennusti 1990-luvun alussa, että Itä- ja Keski-Euroopan maista muut-

taa 1990-luvun kuluessa "länteen" yli 25 miljoonaa ihmistä, kun toteutunut muutto oli alle kymmenesosa ennusteesta.

EU:n komissio on arvioinut, että laajentumisen jälkeisinä ensimmäisinä vuosina hakijamaista muuttaisi jäsenmaihiin noin 335 000 ihmistä. Muut arviot ovat samansuuntaisia. Odotettavissa on, että 70—80 prosenttia muuttoliikkeestä suuntautuu Saksaan ja Itävaltaan, jotka ovat tähän mennessä vastaanottaneet 80 prosenttia KIE-maiden jäsenmaihiin muuttaneista siirtolaisista. Tässä arviossa Suomeen muuttavien ehdokasmaitten kansalaisten määrä olisi heti jäsenyyden jälkeen lähes 5 000 henkilöä vuodessa, mutta se laskisi varsin nopeasti siten, että se olisi vuonna 2010 noin 2 000 henkilöä vuodessa ja vuonna 2015 noin 1 200 henkilöä vuodessa.

Suomen virallinen arvio hakijamaiden Suomeen suuntautuvasta muuttoliikkeestä on keskimäärin 2 500 henkilöä vuodessa vuosina 2005—2009. Näistä huomattava enemmistö eli noin 1 500 olisi virolaisia. Yleisesti arvioidaan, että Viron ja Suomen välisen rajan yli työskentely (pendelöinti) muuttuu varsin tavanomaiseksi, koska tällöin virolaiset pystyvät hyödyntämään maiden suuret palkka- ja hintaerot täysimääräisesti. **(Valiokunnan lausuma 21)**

2.3. Suomen väestönkehityksen suunnat

Suomen väestö on sadassa vuodessa lähes kaksinkertaistunut. Vuosittain syntyneiden ja kuolleiden määrät ovat lähentyneet toisiaan 1940-luvun loppuvuosista lähtien ja kohtaavat nykyarvioiden mukaan ensi vuosikymmenen puolivälissä. Näin luonnollinen väestönkasvu päättyy Suomessa.

Suomessa hedelmällisyysluku on vuosina 2000—2001 ollut 1,73 (eli sata suomalaista naista on synnyttänyt elinaikanaan 173 lasta). Pohjoismaissa syntyvyys on ollut suurempaa kuin keskimäärin muualla Euroopan unionissa. Pohjoismaissa julkinen sektori tarjoaa korkeatasoiset päivähoitopalvelut ja muuta tukea lapsiperheille. Toisena syynä tälle kehitykselle on naisten aseman muuttuminen ja naisten työssäkäynnin nopea lisääntyminen perinteisesti korkean syntyvyyden katolisissa maissa, kuten Ir-

lannissa, Espanjassa ja Italiassa, jotka seuraavat tässä suhteessa Pohjoismaita usean vuosikymmenen viiveellä.

Kokemusten ja tutkimusten perusteella on todettava, että syntyvyyttä lisäävän yhteiskuntapoliittisen toimenpidekokonaisuuden luomisessa ei ole toistaiseksi onnistuttu. Liian monet syntyvyyteen vaikuttavat tekijät ovat kulttuurisidonnaisia, tilannekohtaisia ja myös satunnaisia. Poliitiikan lähtökohdaksi on perusteltua ottaa nykyisen syntyvyyden tason ylläpitäminen, mikä voi joissain olosuhteissa johtaa myös sen tilapäiseen nousuun.

Mikäli nettomuutto Suomeen olisi 5 000 henkeä vuodessa, mitä pidetään virallisissa väestöennusteissa olettamuksena, väestö alkaisi vähetä hieman myöhemmin eli 2020-luvun alkuvuosina.

Suomi on perinteisesti ollut siirtolaisia luovuttava maa. Ulkosuomalaisia lasketaan olevan noin 1,3 miljoonaa. Aktiivisimpina siirtolaisvuosina 1969—1970 Suomesta lähti 77 000 henkeä enemmän kuin tänne tuli. Siirtolaiset etsivät toimeentuloa ja parempaa elintasoja. Viimeisten 30 vuoden aikana muuttovirta on kääntynyt ja Suomi on saanut yli 100 000 hengen muuttovoiton. Suuri osa siitä on suomalaisjuurisen väestön muutttoa Venäjältä, Ruotsista sekä pakolaisia ja turvapaikanhakijoita. Suomessa asui vuoden 2000 lopulla 136 000 ulkomailla syntynyttä ja 91 000 ulkomaisten kansalaista eli noin 1,7 prosenttia väestöstä. Luku on Kreikan jälkeen EU-maiden alhaisin.

Maastamuutto Suomesta laski 1970-luvun alkuvuosista jatkuvasti aina 1980-luvun alkupuolelle saakka, ja se oli tuolloin noin 7 000 henkeä vuodessa. Se pysyi tässä tasossa aina 1990-luvun alkupuolelle saakka. Sen jälkeen maastamuutto on lisääntynyt tasaisesti ja oli vuonna 2001 noin 13 200 henkeä. Tähän voi liittyä lisääntyvästi myös eri alojen osaajien muutttoa. Vuonna 2002 suomalaisista lääkäreistä oli työskentelemässä ulkomailla noin 1 000, diplomi-insinööreistä noin 1 500 (noin 5 %) ja sairaanhoitajista noin 6 000. Sairaanhoitajien muuttovirta jatkuu edelleen: noin 1 300 hoitajaa ilmoitti vuonna 2001 muuttavansa sopivan tilaisuuden

tullen. Tämän lisäksi pendelöinti Suomesta Ruotsiin ja Norjaan on lisääntynyt suurten palkkaerojen vuoksi huomattavasti.

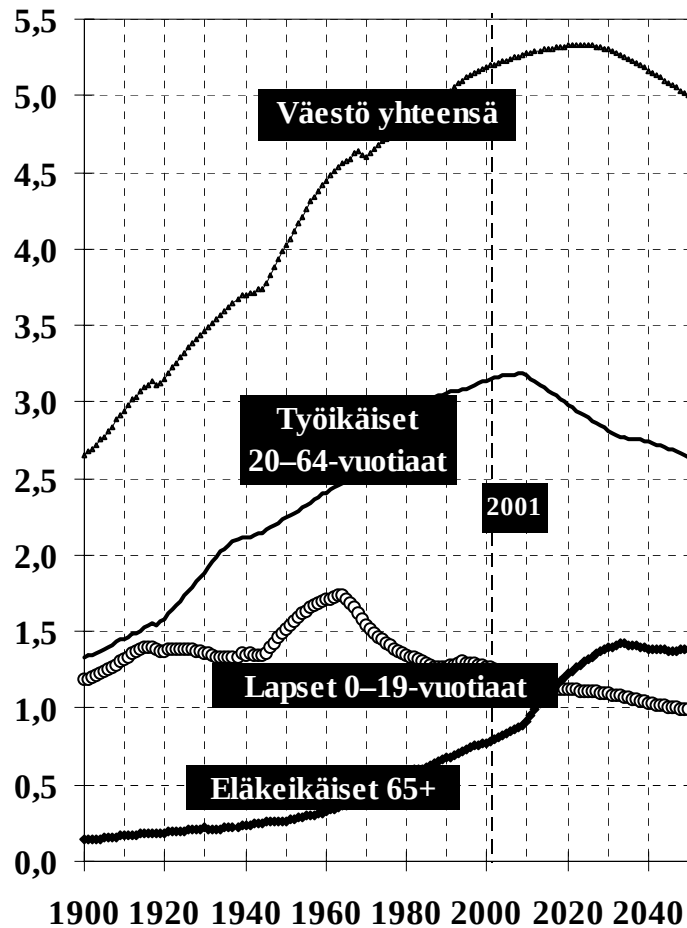
Suomen ruotsinkielisen väestön määrä on pysynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana lähes samalla tasolla. Vuonna 1992 suomenruotsalaisia oli 296 435 (5,8 % koko väestöstä) ja vuoden 2002 alussa 290 771 (5,6 % väestöstä). Ruotsinkielisen väestön kehityksessä on havaittavissa kaksi erityispiirrettä. Hedelmällisyysluku (lapsen kielen mukaan laskettuna) on merkittävästi korkeampi (noin 1,9) kuin koko väestöllä (1,73) ja erityisesti miesten odotettavissa oleva elinikä selvästi (noin 2,5 vuotta) korkeampi kuin koko väestöllä. Nämä erot selittyvät pääosin elämäntapojen ja sosiaalisten suhteiden eroavaisuuksilla: on arvioitu, että ruotsinkielisiä yhteisöjä leimaa tavallista suurempi sosiaalinen pääoma.

Niiden saamelaisten määrä, joista väestöräkisteriin on kielitietona merkitty saamen kieli, on myös pysynyt samalla tasolla: vuonna 1992 heitä oli 1 729 ja vuoden 2002 alussa 1 734.

Suomen nykyhistoria monikulttuurisena yhteiskuntana on varsin lyhyt, mutta historia merkittävine kielivähemmistöineen satoja vuosia pitkä. Monikulttuurisuus on ollut Suomen historiassa monin ajoin tärkeä menestystekijä, jollaiseksi se on myös tulevaisuudessa mahdollisuus muodostaa. **(Valiokunnan lausuma 22)**

Väestön ikärakenne on muuttunut viimeisten sadan vuoden aikana merkittävästi. Seuraavien parin vuosikymmenen muutos tulee olemaan poikkeuksellisen nopea. Perussuuntaa kuvaa varsin hyvin tieto, että tämän vuosikymmenen lopulla Suomessa asuu vähemmän lapsia kuin sata vuotta sitten. Työikäisten määrä kasvaa tällä vuosikymmenellä vielä hieman 50—64-vuotiaitten määrän kasvaessa vielä nopeasti, mutta alenee ensi vuosikymmenen alusta lähtien jopa 20 000 hengellä vuodessa. Yli 65-vuotiaitten määrä kasvaa vuoteen 2020 mennessä nykyisestä noin 780 000 hengestä 1,22 miljoonaan henkeen. Kuten edellä on jo todettu, väestön ikääntymisen vauhti on Suomessa EU-maiden nopein ja maailmassa toiseksi nopein Japanin jälkeen.

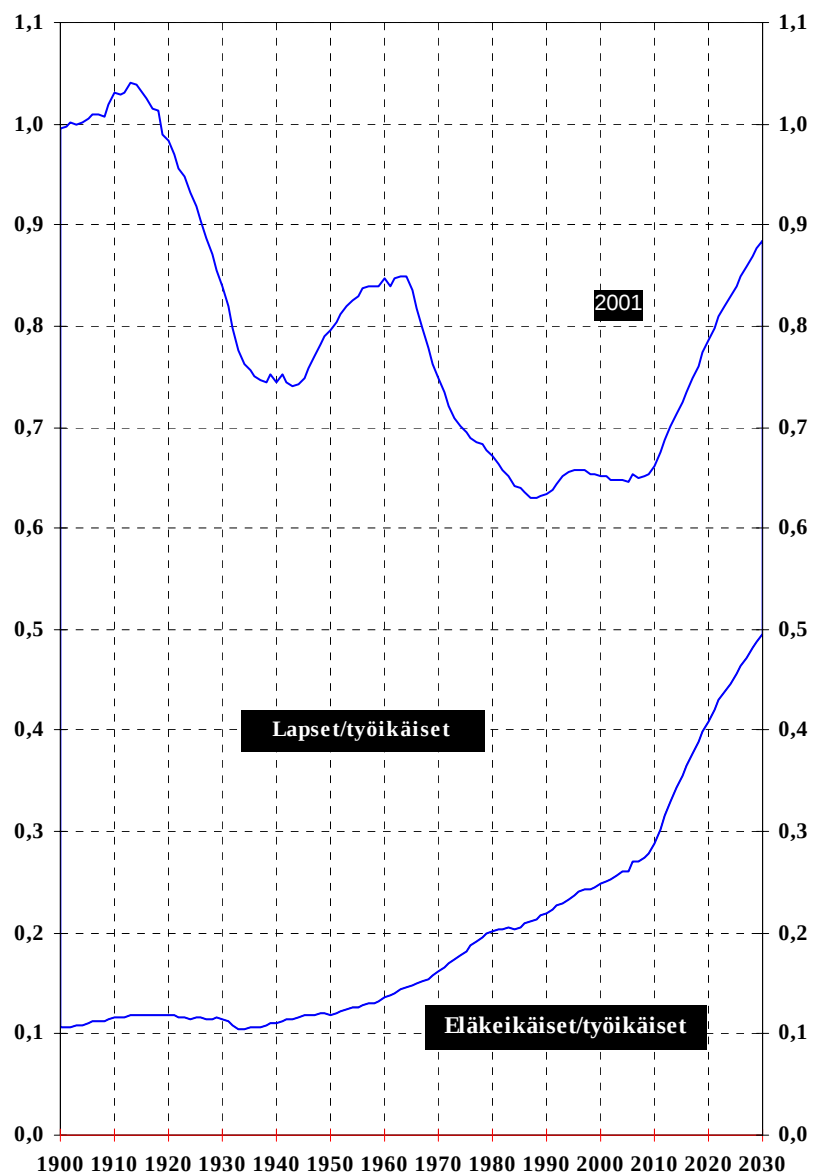
Kuvio 4: Väestö pääikäryhmittäin vuosina 1900–2050, miljoonaa henkeä (Lähde: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus Tilastokeskuksen tietojen pohjalta)

Suomessa väestön huoltosuhde (lasten ja eläkeikäisten lukumäärän suhde työikäisten lukumäärään) on ollut viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana historiallisen edullinen, 0,65–0,70 eli 65–70 huollettavassa iässä olevaa 100 työikäistä kohti. Se alkaa nousta jyrkästi tämän

vuosikymmenen lopussa ja yltää vuoteen 2030 mennessä lähes 0,9:ään. Se saavuttaa itsenäisyyden alkuvuosien tason, mutta sen sisältö on radikaalisti toinen: lapsirikas Suomi on muuttunut vanhusrikkaaksi Suomeksi.

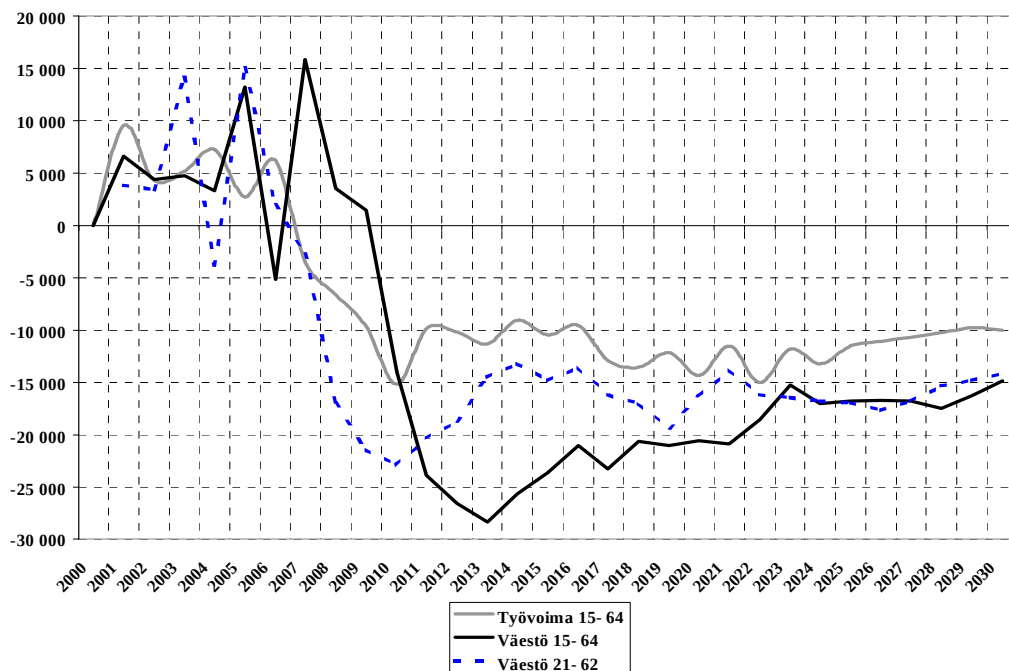
Kuvio 5: Suomen huoltosuhde 1900–2030
(Lähde: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Tilastokeskuksen tietojen pohjalta)

Väestön elatussuhde kuvaa työelämän ulkopuolella olevien määrää suhteessa työllisiin. Myös se lähtee jyrkkään nousuun tämän vuosikymmenen lopulla ja saavuttaa lähes 1990-luvun alkupuolen tason vuoteen 2030 mennessä. Sitä nostavat erityisesti suurten ikäluokkien ikääntyminen, alhainen syntyvyys, pitenevä elinikä, varhainen eläkkeelle jääminen sekä työttömyys. Kun työvoiman määrä alkaa pian

supistua, tulevaisuudessa entistä pienemmän työikäisen väestön on kannettava vastuuta työelämän ulkopuolella olevien ihmisten kasvavasta joukosta ja sen toimeentulosta.

Kuvio 6: Työvoima ja väestö, muutos edellisestä vuodesta, henkilöä (Lähde: työministeriö: Työvoima 2020; väestö laskettu Tilastokeskuksen väestöennusteesta 2001)

Kyse ei ole yksinomaan suurten ikäluokkien ongelmasta, vaan pysyvämmästä suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta koskevasta muutoksesta. Tämä muutos "läpäisee" niin talouden, hallinnon kuin yhteiskuntapolitiikan koko kentän. Tulevaisuusselonteon yhteydessä erityisen merkittäviä ovat tämän muutoksen työpoliittiset, julkistaloudelliset ja aluepoliittiset aspektit.

Kun työmarkkinoilta lähtevien määrä ylittää sinne tulevien määrän, nousee **inhimillisen pääoman** politiikka yhteiskuntapolitiikan asialistan kärkeen. Ihmellisten resurssien täysimääräinen käyttöönotto ja niiden laaja-alainen kehittäminen on edellytys Suomen valitseman kehitysmallin toteutumiselle.

Työikäisen väestön vähetessä on työllisyysasteen nostaminen keskeistä. Kun hallitus pitää nyt virallisena tavoitteenaan Lissabonin strategian 70 prosenttia vuonna 2010, on todettava, että Suomen väestönkehityksen ja tulevaisuuden haasteiden olosuhteissa se ei ole riittävää. Työllisyysasteen nostamiseksi on edistettävä työllisten työssä pysymistä, tehostettava työmarkkinoille tuloa ja työmarkkinoiden kykyä tarjota vaihtoehtoja. (**Valiokunnan lausuma 11**)

Aikaisemmin työikäisen väestön uusiutuminen eli työmarkkinoilta lähtevien korvaaminen työmarkkinoille tulevilla uusilla sukupolvilla on

1) tarjonnut työvoimaa nopeimmin kasvaville aloille ja

2) tuonut uutta osaamista ja joustavuutta kaikille aloille.

Nyt ja tulevaisuudessa

1) työmarkkinoiden sopeuttamiselle työntekijöiden tulo- ja lähtövirtojen avulla on vähenevässä määrin tilaa ja

2) mahdollisuudet talouden ja yhteiskunnan osaamisen uudistamiseen nuorten työmarkkinoille tulon varassa ovat vähäiset.

Sopeutuminen muutoksiin on perustettava entistä suuremmassa määrin jo työvoimassa oleviin voimavaroihin. Tämä edellyttää elinkaariajattelun johdonmukaista soveltamista oppimiseen ja koulutuksen investointien painopisteiden strategista harkintaa. (**Valiokunnan lausuma 10**)

Maahanmuuton avulla voidaan myös lisätä työvoiman tarjontaa siten, että työvoimasta ei muodostu ratkaisevaa pullonkaulaa muutoin mahdolliselle hyvinvoinnin lisäykselle. Itse asiassa nykyistä suurempi maahanmuutto voi olla keino myös julkisen talouden paremman kestävyys- takaamiseksi. (**Valiokunnan lausuma 21**)

Suomen julkisen talouden kestävyys- kannalta ovat ikääntyvän väestön sekä ikääntyvän ja supistuvan työvoiman oloissa keskeisiä tekijöitä taloudellinen kasvu (2,5—3 % vuodessa), työllisyysasteen tuntuva nostaminen sekä investoinnit inhimillisiin voimavaroihin. Ihmisten terveyteen ja toimintakykyyn samoin kuin työolojen ja työympäristöjen parantamiseen panostaminen on järkevää varautumista tulevaisuuteen, sillä tällöin työntekijät pysyvät pitempään työelämässä ja sosiaalimenojen kasvu pysyy aisoissa. Sosiaalimenojen osuus bruttokansantuotteesta tulee joka tapauksessa nousemaan nykyisestä noin 26 prosentista jo vuonna 2030 vähän alle 30 prosenttiin ikääntymisestä johtuvien eläke-, terveydenhoito- ja sosiaalipalvelumenojen kasvun takia, mutta em. toimilla niiden kasvu saataisiin

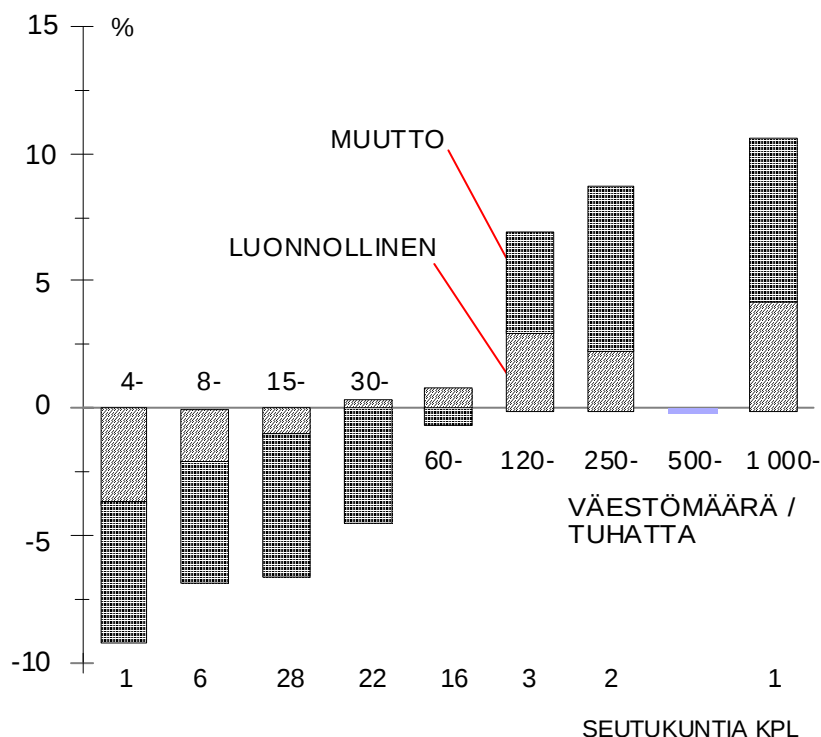
pysähtymään tuolle tasolle (SOMERA-toimikunnan mietintö, STM 2002).

Pitkän aikavälin aluekehityksen kannalta keskeisiä väestömuutoksen tekijöitä ovat ikääntyminen ja maassamuutto. Väestö on nuorinta kasvukeskuksissa (v. 2000 vanhushuoltosuhde 19 %) ja vanhinta maaseutualueilla (v. 2000 vanhushuoltosuhde 30 %). Vuonna 2015 vastaavat luvut ovat 25 prosenttia ja 45 prosenttia, joten alueiden väestörakenne-erot kasvavat ennusteiden mukaan varsin radikaalisti. Muuttoliike vaikuttaa puolestaan suuresti alueiden tulevaan ikärakenteeseen, koska sen kautta runsaasti nuorta työikäistä väestöä siirtyy kasvu- ja aluekeskuksiin. Kyse on kaiken kaikkiaan noidanhästä: tuotanto keskittyy, mikä pakottaa/houkuttelee nuoret työikäiset muuttamaan, mikä heikentää edelleen muuttotappioalueiden houkuttelevuutta yritysten investoinneille, mikä vähentää palvelujen kysyntää ja vähitellen myös palveluja, mikä pakottaa taas uusia ihmisryhmiä — kuten osaa ikääntyneistä — muuttamaan.

Väestön alueellinen keskittyminen on pitkäaikainen kehityssuunta, joka ajoittain nopeutuu merkittävässä rakennemuutoksissa, kuten kävi 1990-luvun lopulla. Kehityssuunta jatkuu myös tulevaisuudessa siten, että Helsingin seutu ja kasvukeskukset saavat seuraavan kahdenkymmenen vuoden aikana lisäväestöä, kun taas aluekeskusten väestön ennustetaan vähentyvän jossain määrin ja maaseudun väestön edelleen merkittävästi. Väestöennusteiden mukaan vuonna 2000 väestön määrä lisääntyi 18 seutukunnassa, vuonna 2015 enää 10 seutukunnassa — kasvukeskuksissa ja niiden välittömässä läheisyydessä — ja vuosina 2015—2020, kun koko maan väestö alkaa vähentyä, kasvavia alueita ovat enää Helsingin, Tampereen, Turun ja Oulun seutukunnat ja niiden muutama lähialue. Ajan myötä sekä vuosittaiset muuttovoitot että muuttotappiot pienenevät (Tilastokeskus, väestöennuste).

Kuvio 7: Suomen väestön muuttoliike seutukuntien koon mukaan 1994–2000, ilman Ahvenanmaata (Lähde: laskettu Tilastokeskuksen ja Suomen Kuntaliiton lukujen pohjalta)

VÄESTÖMÄÄRÄN MUUTOS
1994–2000

Työvoiman saatavuus alueilla heikkenee vuoteen 2020 mennessä nopeasti. Merkittävästi vaikein tilanne on Itä-Suomen maakunnissa Kymenlaaksosta Kainuuseen, joissa työvoimaan tulevien ikäluokkien koko on vuoden 2010 jälkeen enää 60–70 prosenttia työvoimasta poistuvien ikäluokkien koosta.

Tämä kehitys on toisaalta omiaan lisäämään tilastollisesti alueiden työllisyysastetta, vaikkakaan työllisyysasteen kohoaminen ei välttämättä näy tuotannon ja työpaikkojen kasvuna. Kun työvoiman määrä ja osaaminen ovat alueiden kilpailukykyyn merkittävästi vaikuttavia tekijöitä, voidaan olettaa, että myös väestölliset tekijät ovat tulevaisuudessa — muiden tekijöiden ohel-

la — merkittävästi kasvattamassa seutukuntien kilpailukykyyn eroja.

Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan keskeisenä piirteenä pidetään perinteisesti sitä, että hyvinvointipalvelut ovat kaikille samanvertaiset. Väestön ikääntyminen yhdessä väestön alueellisen keskittymisen kanssa vaikeuttaa tulevaisuudessa tasavertaisten palvelujen tarjontaa kaikille kansalaisille. Ongelma on kaksinainen ja sitä vaikeampi mitä enemmän työikäinen väestö keskittyy kasvukeskuksiin. Yhtäältä ongelmana on, kuinka palvelut pystytään tarjoamaan kasvukeskusten kasvavalle väestölle, ja toisaalta, miten laadukkaat ja monipuoliset palvelut pystytään tarjoamaan ikääntyvillä ja harvaan asutuilla muuttotappioalueilla. Mikäli

aluerakenne hajoaa edelleen merkittävästi, kasvavaa hoito- ja hoivapalvelujen tarvetta on entistä vaikeampi hoitaa.

Tilannetta voi kärjistää seuraavien 10 vuoden aikana julkisen sektorin ja erityisesti sosiaali- ja terveyssektorin työvoiman ikääntyminen. Tänä aikana kolmannes kuntasektorin ja sosiaali- ja terveyssektorin työntekijöistä eläköityy. Samanaikaisesti työmarkkinoilla koventuu kilpailu osaavasta työvoimasta. Haasteeksi muodostuu, kuinka sovitetaan yhteen palvelujen kysynnän nopea kasvu ja työvoiman poistuma. Voidaan ennakoida, että ratkaisuja ei löydy ilman palvelujen alueellista ja poikkihallinnollista uudelleenjärjestelyä. (*Valiokunnan lausuma 29*)

III Suomen aluekehitys: Trendit ja tulevaisuudennäkymät

Luvuissa I—II on tarkasteltu eräitä aluekehityksen kannalta keskeisiä muutostekijöitä. Tässä luvussa keskitytään aluekehityksen trendien ja tulevaisuudennäkymien analyysiin: alueelliseen eriytymiskehitykseen, aluekehitykseen pohjoismaisen vertailun valossa, alueiden kilpailukykyyn ja lopuksi tulevaisuuden haasteisiin erityyppisillä alueilla.

3.1. Alueellinen eriytymiskehitys

Vaikka tutkimukset eivät tue aluekehityksen kaksijakoisuuden mielikuvaa, niiden perusteella voidaan päätellä, että 1990-luvun kuluessa Suomen aluekehityksessä alkoi uusi kausi. Alueellinen eriytymiskehitys kiihtyi. Jäljellä ovat toki vanhat alueongelmat. Maatalouden rakenneuudistus on heikentänyt edelleen alkutuotanto- ja maaseudun asemaa ja myös monet perinteiset yksipuoliset teollisuusseudut ovat menettäneet asemiaan. Aluejärjestelmän vyöhykkeelliset piirteet ovat edelleen nähtävissä, ja ne ovat korostuneet, kun julkissektori- ja alkutuotantovaltaisen Itä- ja Pohjois-Suomen kehityskuva on edelleen muuta maata heikompi.

Uutena piirteenä on ensinnäkin, että menestyvien seutujen joukko on entistä harvempi, kun monet kaupunkikeskukset ovat kärsineet teollisuuden ja palveluiden rakennemuutoksesta sekä

julkisen sektorin supistuksista. Lisäksi kaupunkiseutujen ja taajamaseutujen väliset erot ovat lisääntyneet.

Tietoteollinen tuotanto otti 1990-luvulla aluekehityksen moottorin roolin. Perinteisillä mootoreilla, suurilla teollisuus- ja palvelulaitoksilla, on kuitenkin edelleen huomattava merkitys aluekehityksessä. Globalisaation myötä kansallisen keskusverkon ovat korvanneet yhtäältä globaaleihin yhteyksiin ja markkinoihin perustuvat yhteydet ja toisaalta paikalliset verkostot. Kansalliset vahvuudet voivat olla tärkeitä, mutta mm. yritysten sijoittumisessa paikalliset ominaispiirteet ovat tärkeämpiä.

Madaltuvan keskushierarkian mukaisessa alue- ja yhdyskuntajärjestelmässä eri tyyppisillä alueilla on kullakin erityyppiset mahdollisuudet, mikä korostaa paikallisen erikoistumisen ja erityisosaamisen merkitystä. Tästä näkökulmasta eriytyminen luo uhkien lisäksi myös mahdollisuuksia.

Julkisella vallalla on ollut Suomessa merkittävä rooli aluekehityksen vauhdittajana ja tasajana. Teollistavan aluepolitiikan kaudella (1950-luvulta 1970-luvulle) keskeisessä asemassa oli valtion teollisuuspolitiikka. 1950-luvulla teollistumisen vaikutukseksi havaittiin niin poliittikkojen kuin tutkijoiden keskuudessa voimistuva alueellinen erilaistuminen. Ensimmäisten kehitysaluelakien pääinstrumentteina olivat reuna-alueille investoivalle teollisuudelle myönnetyt verohuojennukset ja korkotuki. Tämän vaiheen merkkipaaluja olivat 1970-luvun alussa Kehitys- aluerahaston (Kera) perustaminen sekä laki kehitysalueiden kuljetustuesta. Aluepoliittisen suunnittelun kaudella (1970-luvun alkupuolelta 1990-luvun alkuun) keskeiseen asemaan nousivat koulutuspolitiikka, erityisesti peruskoulu ja korkeakoululaitoksen kehittäminen, sekä hyvinvointipalvelut. Aluepolitiikkaa laajennettiin teollisuuspolitiikasta laaja-alaiseksi yhteiskuntapolitiikaksi. Sen päämääräksi tuli väestön elinolosuhteiden alueellisten erojen tasaaminen. Maahan luotiin aluepoliittinen suunnittelujärjestelmä. Kun samanaikaisesti toteutettiin laajaa hyvinvointivaltion rakennusohjelmaa, elinolo-

suhteiden erot eri alueilla pysyivät pitkään varsin pieninä.

Ohjelmaperusteisen aluekehittämisen kaudella merkittävän aseman on saanut teknologiapolitiikka, joka on mahdollistanut rakennemuutoksen toteutumisen sekä kasvukeskusten — ja Suomen — kansainvälisen kilpailukyvn. Varsinainen ohjelmaperustainen aluepolitiikka käynnistyi 1990-luvun alussa. Sen taustalla on nähtävissä Euroopan integraatio, muutokset lähialueilla sekä talouden muuttuneet toimintatavat. Käytännössä EU:n alueellisista tavoiteohjelmista on tullut keskeinen ohjelmaperusteisen aluepolitiikan perusta Suomessa.

Ohjelmaperusteisen aluekehittämisen ongelmiksi ovat viime vuosina osoittautuneet erityisesti ohjelmien ja niiden hallinnoinnin byrokraattisuus ja monimutkaisuus sekä demokraattisen päätöksenteon ohuus. Tilannetta on kuvattu myös demokratiavajeeksi. (*Valiokunnan lausumat 36 ja 37*)

Suuri kysymys tulevaisuuden kannalta on, millaisen tasapainon vauhdittamis- ja tasaamistavoitteet saavuttavat globalisaation aikakaudella. Mikä tulee olemaan kansallisen aluekehityspolitiikan rooli? Onko nk. suurella aluepolitiikalla tulevaisuutta, vai toteutuuko aluekehitys entistä selkeämmin sektoripolitiikkojen yhteisvaikutuksena?

3.2. Aluekehityksen pohjoismaisia suuntia

Pohjoismaat ovat aluekehityksen kannalta sopivia keskinäiseen vertailuun maantieteellisten olosuhteittensa, yhteiskuntapoliittisten traditiottensa ja kansantalouksiensa koon ansiosta. Tämän lisäksi aluekehityksen ongelmat ovat nousseet kaikissa Pohjoismaissa viime vuosina yhteiskuntapoliittisella asialistalla. Näyttää siltä, että uuden aluekehitystä koskevan keskustelun taustalla ovat samansuuntaiset kehitystrendit 1990-luvulla. Niistä keskeisiä ovat olleet jonkinasteinen kriisi vuosikymmenen alkupuolella ja erittäin voimakas talouskasvu vuosikymmenen loppupuolella. Kun tuolloinen kasvupolitiikka on monin osin saavuttanut rajansa ja kun alueellinen kehitys ei ole saavuttanut poliittisesti hyväksyttävää tasapainoa, etsitään uusia alue-

poliittisia keinoja (Pohjoismaiden ministerineuvosto, 2002).

Tämä uusien keinojen etsintä on johtanut kaikissa Pohjoismaissa hallitusten uusiin aluepoliittisiin aloitteisiin vuosina 2001—2002. Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Islannissa uudet strategiat keskittyvät aiempaa voimakkaammin teollisuuspoliittisiin toimiin; Suomessa on kyse alueiden kehittämisestä säädetyn lain ja asetuksen uudistamisesta. Uudistaminen tähtää kansallisen aluepolitiikan tehostamiseen EU:n nykyisellä rakennerahastokaudella 2000—2006. Valmistautuminen vuoden 2006 jälkeiseen rakennerahastokautteen on nähtävissä EU-jäsenten Suomen, Ruotsin ja Tanskan aluepolitiikan uusissa painotuksissa.

Syyt, joiden takia aluepolitiikka on noussut kansallisilla agendoilla, ovat hyvin selvästi kokonaistaloudellisia ja rakennepoliittisia. Tutkimuksessa ollaan varsin yksimielisiä sen suhteen, että talouden toimintojen keskittyminen vahvistaa kansantalouden kasvua. Se parantaa yritysten kilpailukykyä ja myös maan kilpailukykyä osaamiskeskittymien ansiosta. Työmarkkinoiden kohtaanto paranee, ja lyhyellä aikavälillä muuttoliike pienentää myös alueellisia työttömyyseroja.

Pitkällä aikavälillä tuotannon ja väestön keskittymisellä on kuitenkin vakavia kansantaloudellisia seuraamuksia. Lyhyen aikavälin hyödyt eivät tuota parasta mahdollista pitkän aikavälin aluerakennetta. Kasvavien alueiden korkea kustannustaso painottaa muuttoliikkeen nuoreen ja koulutettuun väestöön, mikä heikentää muuttotappioalueiden kasvun edellytyksiä ja kasvattaa täten kokonaistyöttömyyttä.

Tuotantotoiminnan nopea keskittyminen aiheuttaa pullonkauloja ja ylikuumenemista kasvukeskuksissa. Kilpailu osaavasta työvoimasta yhdessä asuntojen hinnannousun kanssa kasvattaa koko kansantalouden inflaatiota. Tilanne, joka on vallinnut Pohjoismaissa ja erityisesti Suomessa 1990-luvun puolivälistä lähtien, on ajanut aluetaloudet keskinäiseen kilpailuun yritystoiminnan sijoittumisesta, mikä johtaa muun muassa infrastruktuuri-investointien osalta kansantaloudellisesti resurssien tuhlaamiseen.

Kun arvioinneissa otetaan kansantaloudellisten hyötyjen ja kustannusten lisäksi huomioon yhteiskunnalliset hyödyt ja kustannukset, keskittymisellä on mm. tuloerojen kasvamisen ja sosiaalisten ongelmien lisääntymisen tyyppisiä pitkän aikavälin haittoja monien ilmeisten hyötyjen ohella.

Toisaalta osaamisvetoisessa talous- ja teollisuuspolitiikassa mielenkiinto on kohdistunut klustereihin ja alueellisiin innovaatiojärjestelmiin. Tämä suunta on kaikissa Pohjoismaissa hyvin selvä, ja se johtaa kaikkia alueita, ei yksinomaan heikompia alueita, koskevan alueellisen politiikan nousuun. Kyse on aluekohtaisten strategioiden löytymisestä alueiden talouskasvuun ja sitä kautta uusien kasvumahdollisuuksien syntymisestä koko kansantaloudelle. (**Valiokunnan lausuma 24**)

Kolmanneksi Pohjoismaissa — ja erityisen selvästi Suomessa — viimeisen 8—9 vuoden kasvu on perustunut poikkeuksellisesti vientiin ja sen valtaosa varsin kapealle korkean teknologian alueelle (erityisesti Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa). On perusteltua ennakoida, että uuden kasvun aineksia on etsittävä tulevaisuudessa sekä uudemmilta teknologian aloilta että perinteisemmiltä aloilta, joilla kotimarkkinoiden merkitys voi olla suurempi.

Pohjoismaiden kasvu on ollut eurooppalaisessa mittakaavassa erinomaista. Kun EU-maiden talous on kasvanut vuodesta 1993 vuoteen 2001 noin 21 prosenttia, on kasvu ollut Suomessa 39 prosenttia, Islannissa 34 prosenttia, Norjassa 30 prosenttia, Ruotsissa 27 prosenttia ja Tanskassa 26 prosenttia.

Kun tarkastellaan ETA-maiden vaurautta ja mittariksi otetaan ostovoimakorjattu bruttokansantuote asukasta kohti, Norja, Tanska ja Islanti ovat Luxemburgin ja Irlannin ohella ylivoimaisesti vauraimpia, kun taas Suomi ja Ruotsi ovat vain hieman keskitason yläpuolella.

Kun samaa mittaria sovelletaan alueellisesti, huomataan, kuinka pääkaupunkiseudut ovat ylivoimaisesti vauraimpia alueita (Uusimaa 42 % EU-maiden keskitasoa vaurampi). Suomen vauraus on tässä vertailussa alueellisesti ylivoimaisesti epätasaisimmin jakautunut. Yhtäältä

vain Varsinais-Suomi (Ahvenanmaan lisäksi) on hieman EU-keskitason yläpuolella, ja toisaalta Kainuu, Etelä-Savo, Etelä-Pohjanmaa ja Pohjois-Karjala ovat ainoat alueet Pohjoismaissa, joiden vauraus on vähemmän kuin 75 prosenttia EU:n keskitasosta. Ruotsin vauraus on Pohjoismaista ylivoimaisesti tasaisimmin jakautunut alueellisesti.

Suomi on lisännyt työllisyyttään eniten vuodesta 1993 vuoteen 2001 (sekä absoluuttisesti että erityisesti suhteellisesti). Työllisyystilaston (Tilastokeskus, 2002) mukaan Suomessa oli vuonna 1993 työllisiä 2,071 miljoonaa ja vuonna 2002 työllisiä oli 2,386 miljoonaa (kahdeksan ensimmäisen kuukauden keskiarvo). Työsäkäyntitilaston (Tilastokeskus, 2002) mukaan Suomessa oli vuonna 1994 työpaikkoja 1,878 miljoonaa ja vuoden 2000 lopussa 2,237 miljoonaa; uusia työpaikkoja oli siten 359 000. Työttömyys on myös ylivoimaisesti korkeinta Suomessa. Muut Pohjoismaat ovatkin Euroopan mittakaavassa poikkeuksellisia lähes täystyöllisyydellään. Alueelliset erot työttömyydessä ovat ylivoimaisesti suurimmat Suomessa: ero pahimman ja parhaimman työttömyysalueen välillä on Ahvenanmaa mukaan lukien noin 16 prosenttiyksikköä ja ilman Ahvenanmaata noin 12 prosenttiyksikköä. Vastaava luku on Ruotsissa hieman alle 6 prosenttiyksikköä, Norjassa ja Tanskassa 4 prosenttiyksikköä ja Islannissa noin 1,5 prosenttiyksikköä. Suomen erot ovat tässä suhteessa Euroopassa verrattavissa lähinnä läntisen ja itäisen Saksan eroihin sekä pohjoisen ja eteläisen Italian eroihin.

Väestön maassamuutto ja keskittyminen on suhteellisesti suurinta Suomessa ja Islannissa.

Kun pohjoismaisten yhteiskuntien kehitystä vertaillaan viimeisen sadan vuoden ajalta, käy usein ilmi, että Suomi on muihin Pohjoismaihin verrattuna kehityskatkosten, nopeiden muutosten ja äärimmäisyyksien maa. Tämä pätee hyvin selvästi myös alueelliseen kehitykseen.

3.3. Alueiden kilpailukyky

Suomen aluekehityksen voimakas eriytyminen erityisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen on synnyttänyt luonnostaan mielenkiinnon siihen, mit-

kä tekijät vaikuttavat alueiden taloudelliseen menestykseen tai taantumiseen. Kansainvälisesti tätä arviointityötä on tehty 1990-luvulla jo mm. Yhdysvalloissa, EU:n komissiossa ja useissa EU:n jäsenmaissa.

Ehkä laajin viime vuosina tehty tutkimus on Michael Porterin yhdessä Yhdysvaltain kilpailukykyneuvoston kanssa vuonna 2001 tekemä Yhdysvaltain kilpailukyvyn alueellista perustaa koskeva tutkimus (Michael Porter, Council of Competitiveness: Clusters of Innovation. Regional Foundations of U.S. Competitiveness). Tämän tutkimuksen keskeisiä johtopäätöksiä olivat: Alueiden kasvavan elintason taustalla on kasvava kilpailukyky (tuottavuus) ja sitä ruokkiva innovaatiokyky. Menestyvillä alueilla innovaatiotoiminta on keskittynyt klustereiksi (ryppäiksi) eli keskinäisissä riippuvuussuhteissa toimiviksi talouden yksiköiksi. Kilpailukyky ei riipu siitä, millä alalla yksiköt toimivat, vaan siitä, kuinka ne toimivat. Vaurauden tärkeimmät lähteet ovat itse luotuja, eivät luonnonvaroja tai perittyä varallisuutta. Aluetalouksien kehittymiseen menee pitkä aika, usein vuosikymmeniä. Julkisen vallan kaikki tasot voivat vaikuttaa klustereiden muodostumiseen. Muodolliset tai epämuodolliset yhteistyöjärjestelyt (verkostot) ovat erittäin tärkeitä alueiden menestykselle.

Vaikka kilpailukyky-käsitteen käyttö maantieteellisten yksiköiden — kuten alueiden tai kansakuntien — yhteydessä voi olla myös harhaanjohtavaa, sitä koskevat arvioinnit tuovat kuitenkin systemaattiseen tarkasteluun alueiden taloudellisen menestyksen kannalta keskeisiä tekijöitä. Suomen eri alueiden tulevaisuuden kehitysedellytyksiä koskevassa tutkimuksessa (Huovari et al, 2001) kilpailukyky määritellään alueiden kykynä synnyttää, houkutella ja ylläpitää toimintaa, joka lisää alueen taloudellista hyvinvointia.

EU:n komissio on listannut neljä osa-alueetta, jotka vaikuttavat alueen kilpailukykyyn:

1. taloudellisen toiminnan rakenne eli käytännössä teollisten ja palveluelinkeinojen osuus alueella,
2. innovatiivisen toiminnan laajuus,
3. alueiden liikenneyhteydet ja

4. työvoiman osaaminen.

Nämä tekijät selittävät valtaosan eli noin kaksi kolmasosaa EU:n NUTS II -alueiden bruttokansantuotteen eroista.

Talouden ja tuottavuuden kasvu ovat seurausta kilpailukyvystä. Taloustieteen uudessa kasvuteoriassa on korostettu erityisesti inhimillisen pääoman merkitystä tuotannontekijänä. Toisaalta erityisesti uusi talousmaantieteellinen tutkimus painottaa toimintojen keskittymisen myönteistä vaikutusta alueiden kilpailukykyyn. Keskittymisen merkitys on havaittu vaikuttavaksi tekijäksi uuden teknologian luomisessa, kehittämisessä ja leviämisessä. Tästä ei seuraa, että innovatiiviset toiminnot tulisi keskittää suuriin asutuskeskuksiin, vaan että innovatiivisuus edellyttää saman alan tai lähialojen toimintojen kiinteää vuorovaikutusta.

Tutkimuksessa (Huovari et al, 2001) on muodostettu suomalaisten seutukuntien kilpailukykyindeksi, joka sisältää indikaattoreita inhimillisen pääoman, innovatiivisuuden, keskittymisen ja saavutettavuuden osa-alueilta:

1. Inhimillinen pääoma
 - työikäisen väestön määrä
 - osallistumisaste
 - opiskelijoiden määrä
 - tekniikan opiskelijoiden määrä
 - korkea-asteen tutkintojen määrä
2. Innovatiivisuus
 - tutkimus- ja kehitystyön menot
 - patenttien lukumäärä
 - innovatiiviset toimipaikat
 - huippu- ja korkean teknologian osuus arvonnäykyssä
3. Keskittyminen
 - väestön keskittyminen
 - keskittyvien alojen osuus alueen työllisistä
 - liike-elämän palvelujen osuus alueen työllisistä
 - suurimman toimialan osuus alueen työllisistä
4. Saavutettavuus
 - markkinoiden maatiesaavutettavuus
 - lentoliikenteen läheisyys
 - teollisuuden ulkomaanyhteydet.

Tutkimus korostaa näiden lisäksi kilpailukykytekijöinä sosiaalista pääomaa sekä strategisia tekijöitä, kuten toimintatapoja ja johtajuutta, mutta ne eivät sisälly indeksiin asianmukaisten mittareiden puuttuessa niiden kehityksen arvioinnista. Alueellisen kilpailukykyyn mittareihin on yleensäkin perusteltua suhtautua varauksellisesti: niissä ovat mukana ne tekijät, joita voidaan mitata ja määrällisesti vertailla.

Tuloksista käy ilmi, että kilpailukykyindeksillä mitattuna selvästi kilpailukykyisin seutukunta on Helsingin seutukunta. Suurin ero muihin seutukuntiin syntyy keskittymis- ja saavutettavuusmittareilla. Helsingin seutukunnassa asuu yli neljännes Suomen väestöstä ja se hyötyy asemastaan pääkaupunkiseutuna.

Sitä vastoin inhimillisen pääoman indeksillä Helsingin seutukunta ei ole ylivoimainen ja hetken perässä ovat muut Suomen yliopistoseutukunnat. Itse asiassa parin viimeisen vuoden aikana näyttää kehityksessä tapahtuneen muutos siten, että pääkaupunkiseutu ei vedä enää entiseen tapaan koulutettuja ihmisiä. Innovatiivisuusindeksillä Helsingin seutu ei ole enää ykkösenä, vaan sen edelle menevät Salon, Oulun, Tampereen, Jyväskylän ja Porvoon seutukunnat. Helsingin seutukunnan asema perustuu lähes yksinomaan keskittymisetuihin.

Helsingin seutukunnan jälkeen tulevat kilpailukyvyssä viime vuosien kasvaneet keskukset: Tampereen, Oulun, Salon ja Jyväskylän seutukunnat. Tampereen kilpailukykytekijät ovat jakautuneet tasaisesti, kun taas Oulun ja Salon kilpailukyky perustuu innovatiivisuuteen, mikä selittyy Nokian asemalla niiden elinkeinoelämässä. Jyväskylän vahvuudet ovat inhimillinen pääoma ja innovatiivisuus.

Turun, Porvoon, Vaasan, Lappeenrannan ja Etelä-Pirkanmaan seutukunnat saavat vielä kokonaan keskiarvoa suuremman kilpailukykyindeksin.

Suurten kaupunkikeskusten jälkeen kilpailukyvyltään melko hyvän ryhmän muodostavat väestöltään suhteellisen pienet teollistuneet seutukunnat. Monet näistä seutukunnista ovat menestyneet metsäteollisuuden turvin, ja niiden teollinen historia on Suomen oloissa harvina-

sen pitkä. Näitä ovat mm. Etelä-Pirkanmaan, Äänekosken, Imatran ja Jämsän seutukunnat. Kilpailukyky perustuu näissä pääasiassa erikoistumisen mukanaan tuomiin keskittymisetuihin.

Kilpailukykyyn osatekijät ovat seutukunnissa yleensä samansuuntaiset. Jos seutukunnan kilpailukyky on hyvä, se on yleensä sijoittunut hyvin kaikilla osatekijöillä. Yhteys on vieläkin selkeämpi heikon kilpailukykyyn seutukunnilla, joiden kaikki kilpailukykyedellytykset ovat yleensä huonot. Tätä kaksisuuntaista kasaantumista voidaan pitää varsin huolestuttavana alueiden tulevaisuuden kannalta. Kun kilpailukyky määritellään kyvyksi synnyttää, houkuttaa ja ylläpitää taloudellista hyvinvointia luovia toimintoja, on kaksinapaisen kasaantumisen pohjalta ennakoitavissa, että alueiden väliset kehityserot tulevat tulevaisuudessa edelleen kasvamaan ilman erityisiä toimenpiteitä.

Kuten edellä on todettu, madaltuvan kansallisen keskushierarkian oloissa paikallisilla ominaispiirteillä sekä alueellisilla ja paikallisilla yhteistyöjärjestelyillä on suuri merkitys. Näiden lisäksi yhä merkittävemmän aseman saa strateginen kyky rajat ylittävään alueelliseen yhteistyöhön erityisesti muiden Pohjoismaiden ja lähi-alueiden kanssa sekä eurooppalaiseen ja globaaliin verkottumiseen. 1990-luvun aikana lisääntyneellä pohjoismaisella yhteistyöllä ja yhteisillä intresseillä on huomattava merkitys aluekehityksen tulevaisuudelle.

Tyypiltään ja tuotantorakenteeltaan toistensa kaltaisten alueiden kehityksen ajatellaan usein noudattavan samantapaista käyttäytymismallia. Kuitenkin viimeaikaisissa tutkimuksissa on esitelty tuloksia, joiden mukaan alueen omat ominaisuudet ja toimintatavat (aluekomponentti) selittävät alueen kehityksestä enemmän kuin alueen tuotantorakenne (rakennekomponentti). Alueiden kehityksen avaimet ovat ainakin osittain alueiden omissa käsissä.

Kun tiedolla ja osaamisella on aiempaa korostuneempi merkitys hyvinvoinnin luomisessa, tiedon luomisen, soveltamisen ja oppimisen järjestelmällisellä kehittämisellä on merkittävä sija. Viimeisen viidentoista vuoden aikana on innovaatiojärjestelmiä kehitetty niin globaalilla,

kansallisella, alueellisella kuin organisaatioiden tasolla.

Alueellinen innovaatiojärjestelmä on sosiaalinen kokonaisuus, jonka muodostavat yhteydet eri tiedon tuottajien, välittäjäorganisaatioiden ja yritysten välillä. Sille sukua on innovatiivisen miljöön (ympäristön) käsite.

Innovatiivinen miljöö

1. on monimutkainen, pääasiassa epävirallisten sosiaalisten suhteiden muodostama verkosto,

2. liittyy rajoitettuun maantieteelliseen alueeseen, jolla on usein yhtenäinen imago,

3. tuottaa yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteistä toimintaa sekä

4. lisää paikallista innovaatiokykyä synergisen ja yhteisen oppimisprosessin myötä. (**Valiokunnan lausumat 25 ja 26**)

Tulevaisuusvaliokunta on toteuttanut alueellista innovaatiotoimintaa koskevan teknologian arviointihankkeen Alueellisen innovaatiotoiminnan tila, merkitys ja kehityshaasteet Suomessa, jossa näillä käsitteillä on keskeinen merkitys. Siinä tarkastellaan alueellista kilpailukykyä myös eräitä seutukuntia koskevin esimerkein: Uudellamaalla tarkastelussa ovat olleet Keski-Uusimaa ja Lohjan seutu, Oulun Eteläisessä Niivalan-Haapajärven seutukunta, Siikalatvan seutukunta ja Ylivieskan seutukunta, Keski-Suomessa Jyväskylän seutu sekä Lapissa Kemi-Tornion seutu.

Innovatiivinen aluekehitys — tulevaisuusvaliokunnan esimerkkejä

Tulevaisuusvaliokunta on toteuttanut vuonna 2002 teknologian arviointihankkeen *Alueellisen innovaatiotoiminnan tila, merkitys ja kehityshaasteet Suomessa*.

Hankkeen yhteydessä on kokeiltu erityistä työkalua seutukunnan kilpailukykyyn arvioimiseksi. Valitut neljä aluetta on arvioitu analysoiden seutukunnan kilpailukykyyn kymmenen tekijää: inhimillinen pääoma, innovatiivisuus, keskittyminen, saavutettavuus, yritykset, instituutiot, elin- ja asuinympäristön laatu, kehittäjä-

verkosto, luova jännite sekä imago. Analyysin pohjalta kiteytettiin seutukunnan tila, kilpailutekijät ja haasteet.

Seuraavassa on kiteytetty alueraportin keskeiset ehdotukset:

Kemi-Tornion seutukunta

Kemi-Tornion noin 62 000 asukkaan alueella toimii useita maailmantason suuryhtiöitä, joiden menestys perustuu uusimpaan teknologiaan ja huippuosaamiseen. Pohjois-Suomen Multipolis-verkostoon kuuluva Digipolis-hanke kehittyy merkittäväksi osaamiskeskittymäksi kokoamalla uudella tavalla yhteen satoja ammattilaisia koulutusta antavista laitoksista ja uuden teknologian yrityksistä. Koska alueen metsäyhtiöt ja jaloterästuotanto ovat globaaleja toimijoita, kuljetusjärjestelmien jatkuvasta kehittämisestä on huolehdittava. Alueen tulevaisuuden varmistaminen edellyttää Kemin Ajoksen sataman kehittämistä myös valtion tuella Lapin syväsatamaksi sekä AvestaPolaritin tarvitseman Tornion väylän syventämistä. Satamien kehittäminen on tarpeen myös Barents-kuljetuskäytävän muodostamiseksi Kemistä Murmansiin. On pidettävä huoli myös siitä, ettei EU:n jätedirektiivin suomalaisella tulkinnalla vaikeuteta nykyistä sivutuotteitten jouhevaa ja ekologista käyttöä.

Elinkeinotoimintojen monipuolistaminen alueella edellyttää Tekesin ja muiden innovaatiotoimintaa edistävien tahojen lisärahoitusta. Kiireellisintä on tältä osin jaloterässtudion luominen jaloteräksen jatkojalostuksen edistämiseksi. Koulutusta on kehitettävä vahvistamalla ammattikorkeakoulua sekä laajentamalla Lapin ja Oulun yliopistojen toimintaa alueella. Yliopistokoulutuksen lisäämisen osalta tarvitaan selvitys myös niin kutsutun Porin mallin paikallisesta soveltutuksesta. Suuria elinkeinollisia mahdollisuuksia

tarjoaa alueella lohien kalastus, kun lohien pääsy Tornionjokeen ja Simojokeen turvataan. Peruspalvelujen turvaamiseksi ja kulttuuripalvelujen monipuolistamiseksi kuntien rahoituspohjaa tulee vahvistaa.

Keski-Uusimaa ja Lohjan seutu

Keski-Uudenmaan (viisi kuntaa ja 150 000 asukasta) ja Lohjan seudun (kuusi kuntaa ja 80 000 asukasta) analyysissä keskityttiin erityisesti kehittäjäverkostojen ja luovan jännitteen sekä alueen imagon peruskysymyksiin.

Uudenmaan liiton ja valtion aluehallintoviranomaisten yhteiseen aluekehityssopimukseen 2002—2006 sisältyvä kärkihanke "Uudenmaan seutukuntien innovaatioverkon kehittäminen", jonka vastuutahona on Laurea-ammattikorkeakoulu, jatkaa työssään tulevaisuusvaliokunnan hanketta. On tärkeää, että

— seutukuntien ammattikorkeakouluyksiköt ja muut oppilaitokset kytkeytyvät maakunnan yliopistojen, tutkimuslaitosten ja muiden osaamiskeskittymien tukemisiin innovatiivisuutta edistäviin hankkeisiin,

— seutukunnittain etsitään ja luodaan hankekokonaisuuksia ja niitä toteuttavat toimijaverkostot,

— Uudenmaan kehyskuntien roolia vahvistetaan luomalla "verkosto Ba" eli osaamiskampusten kokonaisuus.

Keski-Uudenmaan seudullinen työskentely tuotti ehdotuksen "Laatuasumisen ja eheän yhdyskuntarakenteen" osaamiskeskukseksi. Se laajennetaan koko maakuntaa koskevaksi.

Keski-Uudenmaan seudullisen kehityksen tulevaisuus rakentuu kuntien ja muiden toimijoiden ns. KUUMA-kumppanuuden avulla. Yhteistyön tarkoituksena

on edistää kilpailukykyä ja kehittää koko seutua koskeviin prosesseihin liittyvää päätöksentekoa. Erityisiksi kehittämis-kohteiksi Keski-Uudellamaalla otetaan seuraavat osaamisalueet: 1) informaatio- ja vuorovaikutusteknologia ja sen soveltaminen sosiaaliseen ja taloudelliseen toimintaan, 2) julkisen sektorin kehittämis-taito, 3) perinteisen teollisuuden uudistamisosaaminen ja 4) kulttuurimatkailun ja -toimintojen osaamisala.

Lohjan seudun alueellisen kehittämisen subjektiksi luodaan "Hiiden pilotti", joka merkitsee seudun usean kunnan kehittämisyhteistyötä kuntarajoista riippumattomalla tavalla. Seudun osaamisalueet, jotka otetaan uusien avustusten kohteiksi, ovat 1) tietointensiiviset business-to-business-palvelut ja 2) uudet hyvinvointipalvelut.

Jyväskylän seutu

Jyväskylän seutu on viime vuosina ollut yksi maan kasvavista keskuksista, jossa on viisi kuntaa ja noin 141 000 asukasta.

Laaditun Keski-Suomen tavoitetilän (visio 2015) mukaan Keski-Suomi on tiedolla, taidolla ja yrittäjyydellä tulevaisuuttaan rakentava elämänlaadun maakunta.

Perushaasteena on luoda osaamistarpeet sekä eri toimijoiden visiot ja suunnitelmat yhdistävä maakunnan osaamiskonsepti, jossa kaikki aluetoimijat ovat mukana. Tärkeää on, että työ- ja elinkeino-elämä ottaa oppilaitosten rinnalla nykyistä vahvemman vastuun koulutuksesta ja osaamisen tuottamisesta. Maakunnassa tulee vahvistaa verkostojatettelua ja -toimintaa, jossa avainasiana on erilaisen osaamisen yhdistäminen.

Tulevaisuudessa seudun kilpailukyky ratkaistaan uuden teknologian soveltamisella myös perinteisillä toimialoilla. Hyvinvointitekniikan lisäksi uutena teknologia-alana tulee olemaan nanoteknologia

ja sen sovellutukset. Paperikoneenvalmistus tulee olemaan jatkossakin seudun konepajateollisuuden tukipilari. Se ja puutuoteteollisuus kehittyvät perinteisestä tekniikasta kohti tietotekniikkasovelluksia. Toimialojen tärkeysjärjestys seudun kehitykselle on: 1. paperikoneet ja paperinvalmistus, 2. metalli, 3. hyvinvointiteknologia, 4. puunjalostus ja 5. ICT.

Keski-Suomen haasteena on löytää yhteinen näkemys toimintaa varten. Aluetta ohjataan 20—30 erilaisen ohjelman avulla, mutta aluetta pitää tulevaisuudessa kehittää yhteisen näkemyksen, ei hallinnollisten ohjelmien, avulla.

Oulun Eteläinen

Oulun Eteläisen alueella asuu noin 90 000 ihmistä ja siihen kuuluvat Nivala-Haapajärven, Siikalatvan ja Ylivieskan seutukunnat. Kuntia siihen kuuluu 17.

Oulun Eteläisen alueen tiivistyneen yhteistyön perusta on onnistuneessa seutukuntatyössä, joka on aloitettu vuonna 1995. Pohjana on nk. mosaiikkimainen malli. Tavoitteena on nivoa alueen kunnat verkostoksi, jossa yksittäinen kunta näkee itsensä osana menestyvää Oulun Eteläistä.

Seutukuntatyö, kärkihanketyö, osaamiskeskusohjelmat ja aluekeskusohjelmatyö ovat nivoutuneet toisiinsa ja johtamassa maakunnallisiin, valtakunnallisiin ja kansainvälistä merkitystä omaaviin megahankkeisiin (yli 5 milj. euron budjetit). Niitä ovat muun muassa: Oulun Eteläisen Instituutti, RFM-Polis, Puuteollisuuden kehittämissympäristö, ELMEK metallin ja elektroniikan mekaniikan tuotantostudio, WELLNESS PARK, Teknologiakasvatuskeskus, Bothnia Design -ohjelma, Marepolis ja CUPP. Megahankkeet ovat verkostoja: yksi kunta muodostaa vuoros-

taan solmupisteen, jossa osaamisessa on kriittisen massan aineksia.

Verkostojen muodostamisessa kootaan eri toimijat yhteen ja saadaan luotua avointa keskustelua. Oulun Eteläisen innovaatiotyö on vaativassa vaiheessa. Seitsemän muodostaville verkostoille ollaan luomassa verkostostrategioita.

Oulun Eteläisen aluekeskusohjelman toimintamallille on luotu tavoitetila vuodelle 2010. Sen mukaan tuotannollisen yritystoiminnan liikevaihto ja työpaikkojen määrä yli kaksinkertaistuvat. Kansainvälistymisaste nousee nykyisestä 50 prosentista 85 prosenttiin. Tavoitteet ovat yhtä kunnianhimoiset myös matkailu- ja kulttuuriteollisuudessa.

3.4. Aluetyyppien haasteet

Ohjelmaperustaisen aluepolitiikan kausi on muovannut voimakkaasti aluejakoja ja niiden merkityksen käsittämistä.

Aluejaotuksen epäyhtenäisyys on aivan ilmeistä alueiden kehittämistoiminnan kannalta. Usein on kiinnitetty huomiota erityisesti seutukunta- ja jännitteellisyys- ja toisaalta suurläänijäon ongelmiin kehittämistyössä. Kun kehittämistehtäviä löytyy useista aluehallinnon organisaatioista, se on vaikeuttanut kokonaisvaltaisen näkemyksen muodostumista alueille.

Valiokunta on päättänyt arvioimaan eri aluetyyppien haasteita toiminnallisuuden kannalta ja tarkastelee niitä seuraavassa nelijäon pohjalta. Jako poikkeaa tulevaisuusselonteon jaottelusta siten, että valiokunta tarkastelee erikseen pääkaupunkiseutua ja arvioi kaupunkiverkko- rakennetta eri tavoin kuin selonteko.

3.4.1 Pääkaupunkiseutu. Pääkaupunkiseutu ja sen yli 1,2 miljoonaa asukasta muodostavat väestöltään ja tuotannoltaan kansainvälisen luokan metropolin. Sen kehityksen menestyksillä ja epäonnistumisilla on vaikutus koko maahan. Suomen vuosina 1993—2002 yli 300 000:lla parantuneesta työllisyydestä pääkaupunkiseudun osuus on yli 40 prosenttia. Pääkaupunkiseudun

asukasmäärä on kasvanut tänä aikana yli 10 prosentilla.

Helsingin metropolialueen kehitysnäkymät ovat kaiken kaikkiaan suotuisat: se sijoittuu varsin korkealle myös eurooppalaisten metropolien houkuttelevuusvertailuissa. Koko maan kehityksen kannalta on viisasta edistää pääkaupunkiseudun kilpailukykyä eurooppalaisessa ja globaalissa perspektiivissä (ks. myös OECD, marraskuu 2002). Metropolialue on laajentumassa varsinaisen Helsingin seudun ulkopuolelle. OECD:n raportissa Lohjan, Hämeenlinnan, Lahden ja Porvoon seudut ovat jo mukana tarkasteluissa.

Pääkaupunkiseudun kehittämisen haasteet liittyvät yhtäältä seudun kilpailukykyyn ylläpitämiseen Euroopan muiden metropolialueiden suhteen. Haasteita aiheuttavat toisaalta voimakkaan väestönmuuton seuraukset ja alueellisen yhteistyön ongelmat. Kuten metropolialueilla yleensäkin sosiaaliset ongelmat näkyvät pääkaupunkiseudulla selkeästi. Pitkäaikaistyöttömien määrän (12 500 v. 2002) muuta maata hitaampi vähentyminen, asunnottomien ruokakuntien suuri määrä (6 500 pääkaupunkiseudulla ja yksin Helsingissä 5 300) ja kovien huumeiden käyttäjien suuri määrä (arvioiden mukaan 5 000 eli 40 % koko maan käyttäjistä v. 1999) ovat esimerkkejä näistä ongelmista. Riittämätön asuntotarjonta ja siitä johtuva kustannusten ja hintojen nousu, nähtävissä olevat syrjäytymiskiarteet sekä infrastruktuurien jälkeenjääneisyys väestönmuuttoon ja toiminnan kasvuun verrattuna huonontavat tulevaisuudennäkymiä.

Pääkaupunkiseudun yhteistyön heikkous voi jatkossa lisätä näiden ongelmien vaikutusta. (*Valiokunnan lausuma 32*)

3.4.2 Valtakunnan osakeskukset. Valtakunnan osakeskuksiin kuuluu Turun, Tampereen, Jyväskylän ja Oulun kaltaisia kaupunkeja, jotka ovat menestyneet hyvin 1990-luvun rakennemuutoksissa ja jotka ovat olleet voimakkaan muuttoliikkeen kohteita. Ao. seutukuntien väestönkasvu vuodesta 1994 on ollut 5—10 prosenttia ja työpaikkojen lisäys 20—30 prosenttia. Näille kaupunkeille on ominaista, että ne ovat linkittyneet yliopisto- ja korkeakoulupaikkakuntina moni-

puolisiin osaamisverkostoihin, mikä luo niille perustan osaamis pohjaisen elinkeinotoiminnan kehittymiselle myös tulevaisuudessa. Väestön huoltosuhde on niissä varsin hyvä, eräissä erittäin hyvä.

Muissa suurissa yli 100 000 asukkaan seutukunnan keskuksissa työpaikat ovat lisääntyneet 10—15 prosenttia, mutta väestön määrä on kasvanut vain Kuopiossa. Niiden haasteena on kehittää innovaatiotoimintaansa ja kehittyä huipputason tutkimus- ja tuotekehityksen keskuksina alueiden luontaisilla vahvuusalueilla. Monissa pienemmissä keskuksissa kehitys ei ole ollut yhtä positiivista: monet ovat kärsineet teollisuuden rakennemuutoksista. Useat niistä ovat rakentuneet pitkän historiallisen kehityksen tuloksena julkisten työpaikkojen varaan. Kun julkinen sektori on viimeisen kymmenen vuoden aikana joutunut vähentämään henkilöstöään, keskusten haasteena on ollut ja tulee olemaan myös tulevaisuudessa tuotantopohjan monipuolistaminen.

Monissa valtakunnan osakeskuksissa esiintyy samoja ongelmia kuin pääkaupunkiseudulla, esimerkkinä asumisen kalleus. Haittaavat myös puutteelliset liikenneyhteydet. (*Valiokunnan lausuma 33*)

3.4.3 Muut kaupunkiseutukunnat. Valtakunnan osakeskusten lisäksi Suomessa on muutama kymmen alueellista keskusta, jotka ovat monessa suhteessa erilaisia. Ne ovat tavallisesti varsin pieniä kaupunkeja lähikuntineen. Nämä seutukunnat ovat usein historiallisesti erikoistuneet muutaman avainalan erityisosaamiseen. Paperitehtaan tai muun suurteollisuuden tuotantolaitoksen sijaintikunnat olivat aiemmin tyyppiesimerkkejä erikoistuneista alueista. Elektroniikkateollisuuden kasvun ansiosta erityisesti Salo ja Lohja ovat menestyneet korkean teknologian osaamisen ja tuotannon myötä.

Niin kauan kuin näiden seutukuntien keskeiset tuotantosektorit menestyvät, alueen talous voi hyvin. Tuotantorakenteen yksipuolisuus kasvattaa kuitenkin kriisiherkkyyttä ja aiheuttaa usein työttömyyttä.

Valtakunnan osakeskuksiin verrattuina näiden keskusten väestö on ikääntyneempää. Nuorten poismuuton takia vanhusten väestöosuus nousee, elatusuhde heikkenee ja kuntien veropohja kapenee.

Näiden keskusten perushaaste on, kuinka ne pystyvät rakentamaan yhteistyösuhteita ja verkottumaan. Tämän avulla niillä on mahdollisuus kasvattaa osaamista ja monipuolistaa tuotantoon. (*Valiokunnan lausuma 34*)

3.4.4 Maaseutu. Suomalainen maaseutu on monimuotoista. Kaupunkien läheinen maaseutu voi kohtuullisen hyvin. Ydinmaaseutu muodostuu pienistä paikallisista keskuksista. Harvaanasuttu maaseutu kattaa pinta-alaltaan puolet maasta, mutta siellä asuu vain kymmenesosa väestöstä.

Maatalous itsessään työllistää tulevaisuudessa nykyistä vähemmän, mutta maaseutu pysyy elävänä vain kannattavan maatalouden avulla. Kotimainen alkutuotanto on perusta myös yli 300 000 henkilöä työllistävälle elintarvikekluusterille. Maatalouden mukanaan tuoma ostovoima on perustana maaseudun palvelurakenteen säilymiselle ja muullekin yritystoiminnalle. Maaseudun kehittämisen kansallisena haasteena on, kuinka kansallisilla toimenpiteillä taataan alkutuotannon kannattavuus elävällä maaseudulla myös vuoden 2006 jälkeisessä tilanteessa.

Erityisesti harvaan asutuissa maaseutukunnissa on nähtävissä aluekehityksen noidankehiä: työllistymisvaikeudet ajavat nuoria keskuksiin, väestön ikärakenne vinoutuu edelleen ja palvelujen tarjonta heikkenee, mikä työntää nuoria edelleen keskuksiin. Hyvinvointimittauksissa näiden seutujen ongelmat ovat suurimpia.

Maaseudun haasteena on laadukkaan alkutuotannon lisäksi myös muun tuotantotoiminnan luominen. Jalostusasteen nostaminen, elintarviketeollisuuden ja mekaanisen puuteollisuuden uudet mahdollisuudet, matkailu sekä uuden yritystoiminnan muodot ovat mahdollisuuksia. Tietoyhteiskuntakehitys antaa lisää mahdollisuuksia, mikäli niiden hyväksikäyttöön luodaan edellytykset julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyönä.

Alemman tason tieverkosto on monin paikoin rapistumassa. Teiden huono kunto vaikeuttaa saavutettavuutta ja on liikenneturvallisuuden kannalta huolestuttavaa. Niiden korjaamisella edistetään huomattavasti maaseudun asuttuna pysymistä. (*Valiokunnan lausuma 35*)

IV Suomalaisen hyvinvointi- ja tietoyhteiskunnan tulevaisuus: ydinkysymykset

Valiokunta korostaa, että Suomen menestys perustuu osaaviin ja ahkeriin ihmisiin sekä vahvoihin elämänlaatua kehittäviin yhteisöihin. Itsensä ja toisistaan huolta pitävät kansalaiset ovat vuoden 2015 tasapainoisen Suomen tärkeä osatekijä.

Valiokunta on tarkastellut Suomen tulevaisuuden ydinkysymyksiä edellä esitettyjen muutostvoimien, trendien, mahdollisuuksien ja uhkien muodostamaa taustaa vasten. Tämän tuloksena valiokunta on päättänyt — ottaen asianmukaisesti huomioon hallituksen tulevaisuusselonteon painotukset — seuraaviin tulevaisuuspolitiikan ydinkysymyksiin.

4.1. Suomen menestystekijöiden vahvistaminen

4.1.1 Keskenäisen tietoyhteiskunta. Suomi on ollut hyvin mukana maailmanlaajuisessa tietoyhteiskuntakehityksessä. Voidaan sanoa, että tieto- ja viestintätekninen teollisuus oli Suomen 1990-luvun rakennemuutoksen veturi: pystyimme käyttämään hyväksemme kansainvälisen työnjaon muutosta ja valtaamaan siinä aiempaa edullisemman aseman.

Suomi nousi 1990-luvun kuluessa nopeasti tietointensiivisen kehityksen kärkisijoille maailmassa. Myös tietoyhteiskuntaa koskevissa kansainvälisissä vertailuissa Suomen asema ylsi toistuvasti lähelle kärkeä. Olemme edelleen kärkipaikoilla, kun vertaillaan tieto- ja viestintäteknikan tuotantoa, sen merkitystä viennille sekä ICT-alan tutkimus- ja kehitystyön laajuutta.

Suomen ICT-teollisuus onkin yhä enemmän suuntautunut tuotekehitykseen sekä erikois- ja uutuustuotteiden valmistukseen massatuotteiden sijasta. Kilpailukyvyn ylläpitäminen asettaa

siten suuria vaatimuksia korkeakoulutukselle ja tutkimukselle. Kun ala vastaa noin neljäsosaa viennistä, vaarantaisi kilpailukyvyn heikkeneminen talouskasvun perusteita.

Uusimmista kansainvälisistä tutkimuksista käy kuitenkin ilmi, että Suomi on viime vuosien aikana menettänyt asemiaan, kun tietoyhteiskunnan kehitystasetta mitataan kansakunnan kykynä käyttää ja hyödyntää tieto- ja viestintäteknologiaa. Suomi sijoittuu ICT:n ja Internetin levinneisyyttä ja käyttöä koskevalla mittarilla (e-competitiveness) sijalle 17 ja ICT:n käyttöä julkisessa hallinnossa koskevassa mittauksessa (e-government) sijalle 12. **(Valiokunnan lausuma 27)**

Tämä kehitys vahvistaa sitä jo pitempään havaittavissa olevaa huolta, etteivät ihmiset ja heidän yhteisönsä ole omaksuneet uutta teknologiaa päivittäiseen toimintaansa siinä laajuudessa kuin teknologian kehitys olisi mahdollistanut. Valiokunta korostaakin, että Suomessa on kiinnitettävä tähänastista huomattavasti enemmän huomiota yhteisöjen — alkaen perheestä, koulusta ja työpaikoista — henkiseen toimivuuteen ja sosiaalisen pääoman muodostumiseen.

Myös työkuultuurissa, oppimisessa ja harrastuksissa tapahtuvat muutokset edellyttävät tiedon ja teknologian monipuolista hyväksikäyttöä. Erityisesti valiokunta on kiinnittänyt huomiota siihen, että kotitietokoneiden levinneisyydessä ja kotitalouksien Internet-yhteyksissä Suomi ei sijoitu korkealle OECD-maiden joukossa. Suomessa kotitalouksien Internet-yhteyksien hankinta on selvästi enemmän riippuvainen tulotasosta kuin muissa Pohjoismaissa. **(Valiokunnan lausumat 2 ja 17)**

Valiokunta yhtyy Tietoyhteiskunta-asiain neuvottelukunnan huoleen siitä, kuinka tietoyhteiskunnan palvelut ja mahdollisuudet tuodaan kaikkien ulottuville, kuinka julkisten palvelujen sähköistämiseen saataisiin vauhtia ja kuinka tietoyhteiskuntapalveluja voitaisiin käyttää nykyistä pontevammin aluekehityksessä. **(Valiokunnan lausumat 1 ja 27)**

Tässä yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota niihin kehityshankkeisiin, joiden keskeisenä tavoitteena on siirtää työkokonaisuuksia sellai-

sille alueille ja paikkakunnille, joissa on osaavia ihmisiä näiden tehtävien suorittamiseen ja joissa työn teettäminen tulee edulliseksi. Tällaisista hankkeista voidaan erikseen mainita Suomen itsenäisyyden juhlarahaston (Sitra) kokeilema valtakunnallinen NetCenter-verkosto. **(Valiokunnan lausuma 28)**

Hallituksen tulisi käynnistää pikaisesti korkeaprofiilinen selvitystyö, jonka perusteella valtio ja kunnat voivat yhteistyössä parantaa tieto- ja viestintäteknikan nykyistä parempaa hyödyntämistä muun muassa palvelutuotannossa sekä luoda edellytyksiä kansalaisten nykyistä laajemmalle osallisuudelle tietoyhteiskunnassa. **(Valiokunnan lausuma 2)**

Tulevaisuusvaliokunta on toteuttanut teknologian arviointihankkeen Sosiaalinen alkupääoma ja tieto- ja viestintäteknikan kehitys, jossa on tarkasteltu teemaa erityisesti kouluikäisten lasten ja nuorten kannalta. Monet tieto- ja viestintäteknikkaa koskevat tottumukset omaksutaan jo kotona. Koko elämän läpi tarvittavaa vahvaa sosiaalista alkupääomaa muodostuu perheen ja kaveripiirin yhteisöllisissä harrastuksissa. Tietoyhteiskuntaa kehitettäessä lasten ja nuorten kriittisyys, terve itsetunto sekä psyykinen ja sosiaalinen elämänmyönteisyys ja yhteisöllisyys ovat tärkeitä sekä koulussa että kotona.

Suomen myönteinen tietoyhteiskuntakehitys kuin myös talouskehitys 1990-luvun loppupuolella ovat tärkeältä osaltaan perustuneet valtion ja yritysten tutkimus- ja tuotekehitysinvestointien kasvuun. Tulevaisuusvaliokunta on useaan otteeseen todennut, että Suomessa tarvitaan suhteellisen suurta panostusta tutkimukseen, kun Suomi on valinnut osaamis- ja innovaatiovetoisen kasvun strategian.

Hallitus teki kaukonäköisen päätöksen sijoittaessaan vuonna 1996 osakkeiden myynnistä saatuja varoja tutkimus- ja tuotekehitystyöhön. Kuten hallitus on useaan otteeseen todennut, tärkeänä tekijänä tutkimuksen ja elinkeinoelämän yhteistyössä on ollut julkisen ja yksityisen tutkimusrahoituksen samanaikainen kasvu ja niiden toisiaan vahvistava vaikutus. Nyt tämä positiivinen vuorovaikutus ei enää toimi asianmukaisesti.

Julkisen sektorin osuus koko T&K-panostuksesta on viime vuosien aikana vähentynyt nopeasti. Kun valtion tiede- ja teknologianeuvoston päätöksen mukaan julkisen tutkimusrahoituksen osuuden tulisi olla vuoden 1999 tasolla eli noin 1,04 prosenttia bruttokansantuotteesta, se tulee vuonna 2003 olemaan selvästi alle 0,9 prosentin. Julkisen sektorin osuus on pudonnut 28 prosenttiin, kun tavoitteena on 1990-luvulla ollut 40 prosenttia.

Tutkimus- ja kehitystyön julkisessa rahoituksessa on päästävä välittömästi tasaisen kestävä kasvun uralle. Tavoitteeksi on asetettava Suomen T&K-osuuden kasvattaminen jo lähivuosi-na 4 prosenttiin BKT:stä. Lisäys on suunnattava korkeakoulujen perustutkimukseen sekä Suomen Akatemialle ja Teknologian kehittämiskeskukselle. **(Valiokunnan lausuma 3)**

Suomen tutkimus- ja kehittämistoiminnan haasteena on korkean teknologian pohjan keskittyneisyys. Yritysten T&K-toiminta on edelleen keskittynyt tieto- ja viestintäteknologiaan ja yksi yritys vastaa yhdestä kolmasosasta koko Suomen T&K:ta. Muiden alojen yrityksiä on kannustettava lisäämään T&K-investointeja ja panostamaan ICT:n soveltamiseen tuotteissa ja tuotannossa.

Valiokunta kiinnittää huomiota myös julkisen teknologiarahoituksen alueelliseen keskittymiseen. Valiokunnan mielestä julkisen osaamisrahoituksen kokonaisuudessa tulisi kehittää toimintatapoja, joilla pystytään rahoittamaan uutta luovia, alueellisia innovaatiojärjestelmiä vahvistavia ja aluekehitystä tukevia hankkeita nykyistä tasapainoisemmin ja enemmän. Tällä tulee olemaan kokonaistaloudellisesti suuri merkitys tulevaisuudessa. **(Valiokunnan lausuma 4)**

4.1.2 Osaamisen tasokorotus. Suomessa osaaminen ja koulutus ovat olleet jo vuosikymmeniä kansallisen kehittämisstrategian keskeisiä osia, eikä tätä perustilannetta tule muuttaa.

Viimeisimmistä (OECD, lokakuu 2002) kansainvälisistä vertailuista käy ilmi, että Suomi panostaa koulutukseen hieman OECD-maiden keskitasoa enemmän. OECD:n arvion mukaan näiden investointien tehokkuus ja tuloksellisuus

ovat sen sijaan maailman kärkitasoa. Suomessa erityisesti nuorten koulutushalukkuus on maailman huippua ja korkea-asteen koulutukseen haudutaan suhteellisesti eniten.

Alle 45-vuotiaitten koulutustaso on maailman kärkeä, kun taas vanhempien ikäluokkien taso on huomattavan alhainen. Tämä kaksijakoinen tilanne näkyy suoraan eri ikäluokkien työllistyvydessä osaamisvaatimuksia korostavassa työelämässä.

Suomen koulutusjärjestelmän vahvuutena pidetään vertailuissa sitä, että koulujen ja oppimistulosten alueelliset ja sosiaalisesta taustasta johtuvat erot ovat vähäisiä muihin maihin verrattuna.

Suomen peruskoulujärjestelmän tehokkuudesta ja tuloksellisuudesta kertovat osaamistasoa mittaavien kansainvälisten tutkimusten tulokset. Vuoden 2001 vertailussa suomalaiset 15-vuotiaat nuoret olivat maailman kärkiryhmässä perinteisessä lukutaidossa, matemaattisessa ja luonnontieteellisessä lukutaidossa sekä kansalaistaidoissa. Vuonna 2001 toteutetussa maailmanlaajuisessa mittauksessa suomalaiset 14-vuotiaat nuoret sijoittuivat toiseksi yhteiskuntatietämyksessä. Suomen peruskoulujärjestelmä on osoittautunut toimivaksi ratkaisuksi. Sen henkisen ja pedagogisen kulttuurin kehittämiseksi on olemassa hyvät edellytykset. **(Valiokunnan lausuma 6)**

Suomessa on perustuslain säännöksillä tunnustettu elinikäisen koulutuksen ja oppimisen periaate. Uusi koululainsäädäntö on vahvistanut tätä periaatetta. Uusi lainsäädäntö edellyttää kuitenkin myös koulujen tietoista muutosprosessia. Toivottu ja tarvittava kehitystyö ei kuitenkaan ole lähtenyt riittävällä vahvuudella käyntiin. Lähivuosien tehotimien kohteiksi onkin otettava uusien oppimisympäristöjen tarjoamien mahdollisuuksien hyväksikäyttö, opetussuunnitelmien uudistaminen ja arvioinnin tehokas käyttö tavoitteiden saavuttamisen tukena, pätevien opettajien riittävyyden turvaaminen koko maassa sekä opettajien ammatillisen pätevyyden vankistaminen oppimisen monipuolisena innostajana ja tukijana.

Suomen koulutusjärjestelmässä on neljä olennaista tulevaisuuden haastetta: tiedekorkeakoulujen resurssien puutteet ja pitkät opiskeluajat, ammatillisen koulutuksen houkuttelevuus ja taso, peruskoulun kyky uudistua sekä aikuisväestön osaamisen tasokorotus ja jatkuva ylläpito.

Koko suomalaisen koulujärjestelmän pitää nykyistä paremmin vahvistaa nuoren omaa sisäistä yrittäjyyttä sekä luoda uskoa myös itse yrittäjänä toimimisen mahdollisuuksiin.

Viisivuotiaalla suomalaisella on edessään keskimäärin 18,7 opiskeluvuotta ja tytöillä jopa 19,4 vuotta. Nämä muutamaa vuotta kehittyneiden teollisuusmaiden keskiarvoa korkeammat luvut johtuvat useista tekijöistä. Tähän vaikuttaa suomalaisten korkea-asteen opetukseen osallistumisen laajuus (Suomen sisäänkirjoittautumisaste ikäluokasta 67,2 %). Osaksi se johtuu opiskelun aloittamisen viivästymisestä, opintojen pitkittymisestä ja lisätutkintojen suorittamisesta.

Suomen strategisesti tärkeä päätös nostaa merkittävästi korkeakoulujen opiskelupaikkoja uhkaa tuloksiltaan vesittyä, mikäli korkeakoulujen voimavarat eivät kehity vastaamaan uutta tilannetta. Opiskelijakohtaiset voimavarat ovat kansainvälisesti varsin alhaisella tasolla. Tämä laskee koulutuksen tasoa, se on omiaan pidentämään korkeakouluopintoja ja sitä kautta vähentämään edelleen keskimääräisiä opiskelijakohtaisia resursseja.

Korkeakoulutuksen ja perustutkimuksen tason kohottamiseksi korkeakoulujen opiskelijakohtaisia resursseja on lisättävä erityisellä tasokorotusohjelmalla. Suomelle tärkeillä aloilla on tavoitteena kansainvälinen huipputaso. Korotuksella luodaan edellytykset myös opinto-ohjauksen parantamiseen ja opiskeluajojen lyhentymiseen. Viimeksi mainittu edellyttää myös opintotuen kehittämistä. **(Valiokunnan lausuma 7)**

Ammattikorkeakoulut ovat tärkeä alueellinen voimavara. Ammattikorkeakoulun opetusalojen tulee suuntautua alueen tarpeiden mukaisesti. Tiedekorkeakoulujen, ammattikorkeakoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen suhteellista tarvetta on arvioitava, jotta koulutus antaisi parhaan mahdollisen tuloksen. Ammattikorkeakou-

lujen tulee verkottaa alansa tiedekorkeakoulujen kanssa soveltavan tutkimuksen ja tuotekehitystoiminnan edistämiseksi. **(Valiokunnan lausuma 25)**

Korkeatasoisen ammatillisen peruskoulutuksen merkitys on keskeinen Suomen tulevaisuudelle, samalla kun sen tutkintojen vetovoima on edelleen heikko. Oppimisympäristöjä ei ole monin osin uudistettu vuosikymmeniin. Monille linjoille hakeudutaan tarvetta vähemmän, ja keskeyttäneiden osuus on huomattavan suuri. Koulutusmäärissä on otettava huomioon eläkkeelle siirtymisen vuoksi vapautuvat työpaikat. Toisaalta on nähtävissä, kuinka työvoimaan osallistuminen tulee lähivuosikymmeninä edellyttämään vähintään ylemmän keskiasteen tutkinnon suorittamista.

Ammatillisessa peruskoulutuksessa on tehtävä pikaisesti oppimisympäristöjen ja koulutusresurssien tasokorotus koulutuksen kiinnostavuuden ja laadun nostamiseksi. **(Valiokunnan lausuma 8)**

Suomen omaksuma osaamispainotteinen kasvustrategia edellyttää, että koko väestöllä ja erityisesti työvoimaan osallistuvilla on mahdollisuus parantaa osaamistaan jatkuvasti elinkaaren aikana. Osaamisen tulevaisuutta määrittävät tiedon nopea uusiutuminen, tietoyhteiskuntakehitys, työorganisaatioiden muutos sekä elämän- ja työuran monipuolistuminen yksilön elinkaarella. **(Valiokunnan lausuma 9)**

Suomen aikuiskoulutuksen kuntoon saattaminen on ydinkysymys, koska työvoimasta poistuvien määrä ylittää pian työvoimaan tulevien määrän. Työikäisistä suomalaisista peräti 650 000:lla on vain peruskoulutus tilanteessa, jossa mm. tietoyhteiskuntavalmiudet ovat tärkeitä myös perinteisissä työtehtävissä. Huolestuttavaa on se kansainvälisistä vertailuista ilmenevä seikka, että kiinnostus lisäosaamisen hankkimiseen on vanhemmilla ikäluokilla vähäisempi Suomessa kuin muissa OECD-maissa.

Valiokunta katsoo, että erityisesti ikääntyvän työvoiman osaamistason jatkuva kohottaminen on Suomen menestyksen ydinkysymyksiä. Valiokunta katsoo, että aikuiskoulutusjärjestelmän resurssien ja toiminnan kuntoon saattamisen

parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän linjausten mukaisesti tulee olla tulevien hallitusten osaamispolitiikan keskiössä. Rahoitusjärjestelmien ja taloudellisten kannustimien tulee rohkaista ihmisiä osaamisen hankintaan. Samalla valiokunta korostaa, että aikuiskoulutuksen laadun kohottaminen on välttämätöntä yhteiskunnan ja työelämän tulevaisuuden haasteiden edessä. (*Valiokunnan lausuma 10*)

4.1.3 Työyhteiskunnan puolustus. Suomen työllisyysaste on noussut 61,1 prosentista 66,5 prosenttiin vuosina 1995—2001. Se ei ole vielä lähelläkään 74,1 prosenttia, mikä se oli vuonna 1990. Samanaikaisesti työttömyys on kehittynyt vuoden 1990 3,2 prosentista — käytännössä täystyöllisyydestä — vuoden 1995 15,4 prosenttiin ja vuoden 2001 9,4 prosenttiin. Työttömyyden ytimessä on noin 5—6 prosentin rakenneyöttömyys.

Pian työvoimasta poistuvien määrä ylittää työvoimaan tulevien määrän ja Suomi on tilanteessa, jota luonnehtivat samanaikaisesti korkea työttömyys ja työvoimavaje.

Eurooppalaisessa katsannossa Suomen työllisyys on kehittynyt erittäin suotuisasti eikä Suomella pitäisi olla vaikeuksia ylittää Lissabonin strategian vuodeksi 2010 asettaman 70 prosentin työllisyysastetta jo vuonna 2005. Pitkän aikavälin ongelmana on, että tämä ei ole Suomen tulevaisuuden haasteiden kannalta läheskään riittävä tavoite.

Keskeinen haaste on, kuinka elatussuhde saadaan pysymään pitkällä aikavälillä vähintään nykyisellä tasolla, mikä merkitsee työllisten määrän voimakasta kasvattamista. Sitä vaatii myös riittävän talouskasvun aikaansaaminen.

Viime vuosikymmenen lopun rakennemuutoksen keskimääräinen kasvu ei toteudu enää selonteon käsittelemänä ajanjaksona, jolloin muut keinot saavat entistä suuremman painon. Hallituksen tulee uudistaa tästä johtuen työllisyysstrategiansa. Erityisesti tietointensiivisten alojen ja palvelujen merkitys on kuitenkin edelleen tärkeää jo suotuisan tuottavuuskehityksen aikaansaamiseksi.

Ikääntyvien miesten pysyminen kauemmin työelämässä on olennaista. Suomessa naisten työvoimaosuus on kansainvälisesti varsin korkea, ja meillä on erittäin hyvät edellytykset nostaa sitä edelleen. Jos keskimääräistä eläkeikää saadaan vähitellen nostetuksi nykyisestä 59 vuodesta 64 vuoteen kuten mm. Ruotsissa, nousee työllisten määrä lähes 10 prosentilla. Nuorten saaminen välittömästi koulutuksen jälkeen työelämään on tärkeää myös ilmeisen syrjäytymisvaaran takia, mikä koskee koulunsa päättäneitä nuoria monissa suuren työttömyyden seutukunnissa, mutta myös pääkaupunkiseudulla.

Työllisyysasteen nostamisen 80 prosenttiin — yhdessä aktiivisen maahanmuuttopolitiikan kanssa — vuoteen 2015 mennessä tulisi olla hallituksen työllisyysstrategian tavoitteena. Se merkitsisi vankan perustan luomista Suomen houkuttelevuudelle ja sen estämiselle, että Suomen kilpailukyvyyn heikkoudet muuttuvat hyvinvoinnin kasvua estäviksi kesto-ongelmiksi. (*Valiokunnan lausuma 11*)

Kuten mietinnössä on aiemmin todettu, korkea veroastetta on pidetty yhtenä Suomen kilpailukyvyyn heikkoutena. Toisaalta voidaan todeta, että korkean veroasteen maat — Pohjoismaiden lisäksi muun muassa Alankomaat — sijoittuvat kilpailukykymittauksissa poikkeuksetta korkealle. Erikseen tarkasteltuna työhön kohdistuvan verotuksen tulisi olla tasolla, joka tukee korkeaa työllisyyttä ja osaamista. Työn teettämisen kustannusten on seurattava työn tulevaisuuden haasteita siten, että ne tukevat työllisyyttä ja huomioivat työn tekemisen ja teettämisen kannattavuuden.

Kun väestön ikääntymisen kustannukset merkitsevät nykysäännöillä verotuksen kasvua noin 2 prosenttiyksiköllä, jos bruttokansantuote ei vastaavasti kasva, on joka tapauksessa tärkeää pyrkiä verotuksen keventämiseen. Seuraavien vuosikymmenten aikana on tärkeää arvioida jatkuvasti ikääntymisen taloudellisia seurauksia ja tehdä sellaista pienten askelten politiikkaa, joka turvaa samanaikaisesti työllisyysasteen kasvun ja kilpailukykyä ja hyvinvointia luovat julkiset investoinnit. (*Valiokunnan lausuma 14*)

Hallitus ei ole käsitellyt selonteossaan juuri lainkaan yhteiskunnallista syrjäytymistä, mitä on pidettävä sen selvänä puutteena. Syrjäytyminen on prosessi, jossa elämän eri alueita (työtä, toimeentuloa, perhettä, yhteiskuntaan osallistumista) koskeva syrjäytyminen vahvistaa toinen toistaan. Siinä on kyse henkilön yhteiskuntaan ja lähiyhteisöihin kiinnittävien siteiden asteittaisesta heikkenemisestä. Työttömyydestä, erityisesti pitkäaikaistyöttömyydestä, on tullut keskeinen syrjäytymisen aiheuttaja. Toinen merkittävä syy on työolosuhteista johtuvat pitkäaikais-sairaudet — erityisesti psyykkiset sairaudet — ja kolmas nuorten viivästynyt kiinnittyminen työelämään. **(Valiokunnan lausuma 19)**

Työmarkkinoiden siirtymiä koskevissa viimeaikaisissa tutkimuksissa on todettu, kuinka alempaa keskiastetta vähäisemmällä koulutuksella ei ole juuri ollut mahdollisuuksia työllistyä rakennemuutoksen Suomessa. Tiedämme, että Suomessa on noin 650 000 työvoimaan kuuluvaa henkilöä, joilla on vain perusasteen koulutus. Kun tämän päivän ja tulevaisuuden työurilla tapahtuu elinkaaren aikana useita siirtymiä, joista merkittävä osa on siirtymiä alalta toiselle, on koko väestön osaamistason parantamisen oltava edelleen tulevaisuuspolitiikan keskeisiä haasteita.

4.1.4 Työn tulevaisuus. Suomalainen yhteiskunta jäsentyy myös tulevaisuudessa työn mukaan. Työn muodot kuitenkin muuttuvat. Tavoitteena on pidettävä pitkäkestoisia työsuhteita siten, että työntekijän ja työnantajan yhteisenä intressinä on vahvistaa niin hyvä työn tuottavuus kuin jatkuva ammatillinen kehittyminen. Työhön kytkeytyvä yhdessäoppiminen on olennainen osa työtä. Nähtävissä on kehityskulku, jossa ihmiset eivät tee kertakaikkista työuran valintaa, vaan tekevät tai joutuvat tekemään elinkaarellaan monia suuntavalintoja edetessään "elämän urakartalla".

Ongelmaksi tässä kehityksessä ovat muodostuneet lyhytkestoiset pätkätyöt. Kun ne koskevat erityisesti nuoria naisia, niillä on merkitystä myös perheiden muodostumiseen ja sitä kautta väestönkehitykseen. **(Valiokunnan lausuma 12)**

Tämä kehityskulku näkyy selvästi niissä tutkimuksissa, joita on tehty Suomen työelämän muutoksista 1980-luvun lopulta 2000-luvulle. Voidaan puhua siirtymien työelämästä. Yhä useampi on joutunut siirtymään työllisyyden ja työttömyyden välillä sekä ammatista toiseen.

Yrittäjäys ja itsenäinen ammatinharjoittaminen eri muodoissaan kehittyvät ja tulevat tärkeämmiksi tulevaisuuden työssä ja työllisyydessä. Huolestuttavaa on, että viimeisen GEM-tutkimuksen mukaan Suomi on yrittäjäaktiivisuuden vertailussa 28. sijalla 37 maan joukossa. Työhön osallistumisen muotoja ovat yhä työ kotitaloudessa ja vapaaehtoisen kansalaistoiminnan tehtävissä (nk. kolmas sektori). **(Valiokunnan lausumat 5 ja 16—18)**

Työkuultuureissa ja -organisaatioissa on tapahtumassa verkottumisen kautta perustavia muutoksia, samalla kun globaalit työmarkkinat ovat muotoutumassa.

Sisällöllisesti kehitys korostaa nykyistä monipuolisempaa osaamista. Valmiudet elinikäiseen oppimiseen, tietoyhteiskunnan luku- ja kirjoitustaito ja sosiaalinen osaaminen (mm. vuorovaikutustaidot) ovat entistä tärkeämpiä. Työorganisaatioissa tarvitaan matalampia ja joustavampia organisaatioita, vastuiden siirtämistä tekijöille, hyvää tiedonkulkua, hyvää ja kannustavaa yhteistyötä sekä uuden luomiseen kannustavaa kulttuuria.

Työ, oppiminen ja koulutus eivät ole enää erillisiä, vaan limittyvät toisiinsa: työhön sisältyy yhä enemmän oppimista. Parhaimmillaan voidaan puhua oppivista organisaatioista. Työn, koulutuksen ja vapaa-ajan vuorottelu elinkaarella muuttuu. **(Valiokunnan lausuma 13)**

Valiokunta on kiinnittänyt toistuvasti huomiota siihen, että suomalaisessa työelämässä on edelleen runsaasti joustamattomia organisaatioita, jyrkkiä hierarkioita ja työn kehittämisen kannalta heikkoja yhteistyösuhteita. Ne johtavat varhaista eläköitymistä aiheuttavaan työuupumukseen ja iäkkäämpien työntekijöiden työllistymisvaikeuksiin.

Jatkossa tulisi edelleen tehostaa ratkaisuja, joilla lisätään työorganisaatioiden joustavuutta ja kannustavaa yhteistyötä sekä vähennetään en-

nen aikaista eläköitymistä aiheuttavia työelämän kehityspiirteitä. Valiokunta korostaa niitä hyviä tuloksia ja käytäntöjä, joita on saavutettu kansallisesta työelämän kehittämisohjelmasta, kansallisesta tuottavuusohjelmasta sekä työssä jaksamisen tutkimus- ja toimenpideohjelmasta. Tuloksia tulee aktiivisesti soveltaa kaikissa työyhteisöissä. **(Valiokunnan lausuma 12)**

Valiokunta korostaa toimenpiteitä, joilla työyhteisöt kehittävät omaa tietämyksen hallintaan. Tehokaskaan tietoteknologia ja tietopalvelu eivät ole yksin tuloksellisen toiminnan tae. Suuretkaan investoinnit teknologiaan eivät riitä, elleivät käyttäjät itse ole tiedon hankinnan ja hallinnan kehittäjiä.

Työn tuottavuuden kannalta on ratkaisevaa oivaltaa, että pitkäjänteinen menestys syntyy vain työnteon yhteisöllisyyttä ja työprosesseja kehittämällä. Työyhteisöjen sisäistä kulttuuria ja toimintatapoja on kehitettävä tietoisesti yhdessä oppimisen suuntaan ja yhä laajemman verkostoitumisen mahdollistamiseksi. **(Valiokunnan lausuma 15)**

Valiokunnan mielestä hallituksen tulisi yhdessä työmarkkinaosapuolien kanssa ryhtyä toimiin sellaisten työaikajärjestelyjen aikaansaamiseksi, joiden avulla perheen, opiskelun ja työelämän yhteensovittaminen on nykyistä joustavampaa. **(Valiokunnan lausuma 13)**

Kokemukset tieto- ja viestintätekniisten välineiden käytöstä työkokonaisuuksien siirtoon ovat osoittaneet, että ilman hyvin suunniteltuja siirtojärjestelmiä mm. etätyö jää hyvin pienen ihmismäärän mahdollisuudeksi. Valiokunta katsoo, että tietoyhteiskunnan välineiden kehittämistä — kuten valtakunnallista NetCenter-verkostoa — työkokonaisuuksien siirtämiseksi osaaviin ja kilpailukykyisempään edullisiin paikkoihin on edistettävä eri keinoin. Sillä on myös huomattavaa alueellista merkitystä. **(Valiokunnan lausuma 28)**

Sosiaalisten ja kulttuuristen innovaatioiden lisäämiseksi on välttämätöntä vauhdittaa toimenpiteitä, joilla tyttöjen ja naisten osuus teknikan alan opinnoissa ja ammateissa kasvaa. Vastaavasti miesten osuutta hoiva-ammateissa ja opettajina tulee lisätä.

4.2. Suomen väestön tulevaisuus

4.2.1 Väestön ikääntymisen yhteiskuntapolitiikka. Väestön ikääntymistä ei ole syytä tarkastella ylisuurena uhkana tai peräti yhteiskunnallisia uudistuksia estävänä kehityskulkuna. Sen vaikutukset ovat kuitenkin niin laaja-alaiset, että ne on perusteltua huomioida kaikessa yhteiskuntapolitiikassa. On myös huomattava, että se tarjoaa monia haasteita ja mahdollisuuksia mm. teknologian ja palvelujärjestelmien kehittämisessä.

Väestöpoliittisesti voi tuntua houkuttelevalta laatia suunnitelmia ja ohjelmia syntyvyyden voimakkaaksi lisäämiseksi ja Suomen väestön ikärakenteen parantamiseksi sitä kautta. Väestötieteellisesti voidaan kuitenkin päätellä, että ei ole riittävää tavoitella ikääntymisen ongelman ratkaisua tätä kautta; yhteiskuntapolitiittisesti on jo kunnianhimoinen tavoite pitää Euroopan nykyoloissa korkea syntyvyys nykytasolla.

Syntyvyyden nopeakaan nostaminen ei ole ratkaisu ikääntymiseen ja sen vaikutuksiin. Seuraavat kymmenen vuotta ovat tässä suhteessa — erityisesti työvoiman osalta — ratkaisevia, ja lähivuosina syntyneet tulevat työvoimaan aikaisintaan parinkymmenen vuoden kuluttua.

Työvoiman tällä vuosikymmenellä alkava vähentyminen huonontaa Suomen talouden kasvuedellytyksiä samanaikaisesti, kun ikääntymisestä aiheutuvat menot lisääntyvät. Tämänkaltaisen työvoiman ikärakenteen muutos laskee talouskasvua suhteellisesti 1—1,5 prosenttiyksiköllä. Samanaikaisesti Suomi on palannut seitsemän lihavien vuoden jälkeen normaaleihin kasvulukuihin, ja kansainvälisen talouden näkymät ovat epävarmat.

Vaihtoehtoisina ratkaisumalleina voisivat periaatteessa tulla kysymykseen ainakin seuraavat: hyvinvointipalvelujen karsinta ja sitä kautta elintason lasku, työtahdin ja reaalisen työajan kasvattaminen ja sitä kautta tuottavuuden lisääminen, työllisyysasteen ripeä nostaminen eri keinoin (ks. seuraava haaste), teknologian entistä intensiivisempi hyödyntäminen tuottavuuden nostamiseksi ja maahanmuuton lisääminen. Näistä kaksi ensimmäistä ratkaisumallia eivät ole poliittisesti hyväksyttävissä. Kolmea jälkim-

mäistä linjaa on perusteltua soveltaa harkitusti kulloisiakin painopisteitä vaihdellen, ja valio-kunta ottaa niihin kantaa jäljempänä.

Ikääntymisellä on merkittävät vaikutukset perhepolitiikkaan, sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä koko osaamispolitiikkaan.

Vaikka perhe- ja lapsimyönteisten kannustimien todellisista ja kestävästä vaikutuksista syn-tyvyyteen ei ole tieteellistä näyttöä, ne voivat toimia osaltaan katalysaattoreina, ja joka tapa-uksessa niillä on yhteiskunnan laatua parantava vaikutus. Valiokunta pitää erityisen tärkeänä työelämän kehittämistä siten, että työelämä ja perhe-elämä voidaan sovittaa nykyistä parem-min yhteen. Perhepoliittisten tukien tulee kan-nustaa perheen perustamisen aikaistamista. Lap-siperheiden tukeminen siten, että perheitä kan-nustetaan sosiaalisen pääoman kartuttamiseen ja että köyhyyttä ja syrjäytymistä ehkäistään, on viisasta tulevaisuuspolitiikkaa: sillä voidaan katkaista ylisukupolvisia syrjäytymisen ketjuja. **(Valiokunnan lausumat 19 ja 20)**

Sosiaali- ja terveydenhuollon haasteet ovat ikääntymisen myötä moninaiset. Kehittämisen lähtökohtana on edelleen pohjoismainen univer-saali hyvinvointimalli. Se edellyttää erittäin vahvaa panostusta inhimilliseen pääomaan, ts. ihmisten toiminta- ja työkyvyn sekä osaamisen jatkuvaa parantamista. Se luo edellytykset itse-näiselle elämiselle, ja sosiaalimenoihin kohdis-tuvat paineet vähenevät, kun ihmisten edellytyk-set jatkaa myöhempään työelämässä paranevat sekä ikääntyneiden hoidon ja hoivan tarve siir-tyy elinkaarella myöhäisemmäksi. Tulevaisuus-valiokunnan geronteknologiaa koskevassa tek-nologian arvioinnissa on selvitetty mahdolli-suuksia tähän.

Työvoiman kysyntä sosiaali- ja terveyden-huollossa kasvaa voimakkaasti. Se lisää erityi-sesti naisten työllistymisen mahdollisuuksia, mikäli sitä tuetaan mm. perhepoliittisin toimin. Tarvitaan koko kuntasektorin työolosuhteitten, palkkauksen ja imagon kohennusta. On kuiten-kin todennäköistä, että voimakas kysyntä voi-daan tyydyttää vain yhdistämällä kotimaiset työ-voimareservit uuteen ulkomaiseen työvoimaan.

Väestön ikääntymisen haasteiden tulisi näkyä kaikessa tulevaisuuspoliittisessa suunnittelussa elinkaari- ja sukupolviajattelun vahvistumisena: se tarjoaa parhaat edellytykset kestäväälle yhteis-kuntapolitiikalle.

4.2.2 Maahanmuutto ja monikulttuurisen Suo-men rakentaminen. Suomessa väestön ikäänty-minen on yksi Euroopan nopeimmista. Tämä tar-koittaa sitä, että voimme joutua tilanteeseen, jos-sa tarvitaan lisätyövoimaa maahanmuuton kaut-ta. Tämä kehitys on hallittava siten, ettei turhia vastakkainasetteluja suomalaisten ja maahan-muuttajien välillä pääse syntymään.

Jotta Suomessa olevien ja tänne tulevien maa-hanmuuttajien kotoutuminen onnistuu hyvin, on myös suomalaisen yhteiskunnan panostettava maahanmuuttajien kielitaidon ja muiden taito-ten kehittymiseen. Tämä helpottaa myös heidän sijoittumistaan työmarkkinoille. **(Valiokunnan lausuma 22)**

Suomen menestys saattaa hiipua, mikäli työ-lisyyssaste pysyy matalana emmekä onnistu hou-kuttelemaan maahan uutta työvoimaa. On otetta-va huomioon myös, että maastamuuttopaineet saattavat — eri syistä — kasvaa ja Suomesta läh-teä ulkomaille erityisesti nuorta korkealle koulu-tettua työvoimaa.

Hallituksen tulee ensi tilassa luoda aktiivinen maahanmuuttopolitiikka, joka lähtee suomalai-sen yhteiskunnan kehittämistarpeista ja yleis-maailmallisten ihmisoikeuksien kunnioittami-sesta. Tässä yhteydessä viranomaisten, työmark-kinajärjestöjen, yritysten ja kansalaisjärjestöjen yhteistyönä tulisi pyrkiä Suomen muuttamiseen houkuttelevaksi maaksi osaaville ihmisille. **(Va-liokunnan lausuma 21)**

Kun väestön ikääntymisen vaikutukset alka-vat tällä vuosikymmenellä näkyä täydellä tehol-laan EU-maiden työmarkkinoilla, eläkejärjestel-missä ja terveydenhuollossa, maahanmuuttopo-litiikan asema nousee EU:n asialistalla merkittä-västi. Tuottavuuden kasvu ei pysty korvaamaan vähentyvää työvoimaa riittävän talouskasvun ai-kaansaamisessa ja hyvinvointijärjestelmien yllä-pidossa ja kehittämisessä.

Kuten mietinnöstä käy ilmi, Suomi on ottanut maahanmuuttajia varsin vähän EU:n keskitäsoon verrattuna: ulkomaalaisten osuus väestöstä on 1,7 prosenttia (v. 2000 EU-maiden keskiarvo 5,1 %), nettomaahanmuutto (tuhatta asukasta kohti) on 0,5 (EU-maiden keskiarvo 1,8) ja kaikista EU:n alueella olevista ulkomaalaisista on Suomessa 0,5 prosenttia (esim. Ruotsissa 2,6 % ja Saksassa 39,3 %). Ehkä tästä myös johtuu, että monikulttuurisuus ei ole vielä juurtunut kovin syvään suomalaiseen yhteiskuntaan.

EU:n laajentuminen tuo oman lisänsä maahanmuuttopolitiittiseen keskusteluun. Laajentumisen vaikutuksia on hyvin vaikea ennakoida, mutta yleisesti otaksutaan, että laajentumisen jälkeisinä vuosina EU-maihin muuttaa nykyisistä hakijamaista 300 000—400 000 ihmistä. Niistä 70—80 prosenttia muuttaa Saksaan ja Itävaltaan.

Monet EU-maat ovat jo käyttäneet samaa menettelyä kuin Yhdysvallat ja Kanada perinteisesti. Niissä valikoivalla maahanmuuttopolitiikalla on lisätty asiantuntijoiden maassa työskentelyn ja opiskelijoiden maassa opiskelun houkuttelevuutta.

Syvenevän ja laajentuvan integraation oloissa on välttämätöntä, että EU:n jäsenmaiden maahanmuuttoon liittyvät säännökset yhdenmukaistetaan. Euroopan sisäisten rajojen avautuessa sisä- ja oikeusasioden yhteistyö korostuu. Laekenin huippukokous on vuoden 2001 joulukuussa päättänyt, että EU:n on hyväksyttävä yhteinen turvapaikka- ja maahanmuuttopolitiikka mahdollisimman nopeasti.

Valiokunta katsoo, että EU:n on ensi tilassa löydettävä maahanmuuttopolitiikkaan yhteiset ratkaisut, jotka ovat ihmisoikeuksien kannalta hyväksyttäviä ja rikollisuuden torjunnassa tehokkaita. Suomen hallituksen on oltava aktiivinen tämän politiikan kehittämisessä. (**Valiokunnan lausuma 23**)

4.3. Alueellisten menestystekijöiden vahvistaminen

4.3.1 Alueiden kehittämisen toimintatavat. Alueiden kehittämisen peruselementteinä ovat edelleen työtä ja toimeentuloa luova yritystoi-

mina sekä elämän mahdollisuuksien tasa-arvoon tähtäävät julkiset palvelut. (**Valiokunnan lausumat 16—18**)

Nykyisen ohjelmaperustaisen, EU:n tasolla sovittavan aluepolitiikan peruseriaatteet on lyöty lukkoon vuoteen 2006 saakka. Alueellisia kehittämisohjelmia rahoitetaan sekä unionin rakennerahastotuen että kansallisen tuen avulla. Rakennerahasto-ohjelmien lisäksi keskeisiä ovat kaupunkipolitiikan, maaseutupolitiikan ja aluekeskusten ohjelmat sekä osaamiskeskusohjelma.

Alueiden kehittäminen on muodostunut erittäin monimutkaiseksi kokonaisuudeksi. Julkinen hallinto koordinoi useita alueiden kehittämiseen liittyviä hankkeita. Ohjelmien paljous, päätöksenteon monimutkaisuus ja byrokraattisuus vievät runsaasti voimavaroja ja vähentävät alueiden kehittämisen tehokkuutta ja tuloksellisuutta. Maakuntien ja seutukuntien kehitystyössä tulisi päästä "oppiva alue" -toimintakulttuurin muodostumiseen, jolloin hankkeet tukevat toisiaan. (**Valiokunnan lausuma 37**)

Yleinen arvio vuoden 2006 jälkeisestä tilanteesta on, että jäsenvaltioille maksettavia tukia supistetaan nykyisestä ja alueittaiset tuet jäävät kauas nykytasosta: likiarvona voidaan pitää noin 30 prosentin laskua. Suomen aluerakenne ja aluekehityksen ongelmat poikkeavat kuitenkin siinä määrin muista EU-maista, että on erittäin vahvoja perusteita EU-aluepolitiikan jatkamiseen Suomessa myös laajentumisen jälkeen. Useat tekijät erottavat Suomen muista EU-maista: harva asutus ja hajautunut yhdyskuntarakenne, ankarat ilmastolliset olosuhteet, pitkä EU:n ulkoraja Venäjän kanssa ja syrjäinen sekä merentakainen sijainti EU:n ydinalueisiin nähden.

Valiokunta katsoo, että hallituksen tulee yksinkertaistaa alueiden kehittämistoimien ja -prosessien kokonaisuutta ja selkiyttää sitä koskevaa kansallista ja alueellista päätöksentekoa. Hallituksen tulee EU-politiikassaan toimia selkeästi vuoden 2006 jälkeisen aluetuen jatkamiseksi sekä unionin politiikan selkiyttämiseksi. Hallituksen tulee varautua omien kansallisten toimien vahvistamiseen. (**Valiokunnan lausuma 30**)

Suomen alueelliseen kehitykseen ja väestön alueellisten hyvinvointierojen tasoittumiseen on vaikutettu huomattavasti enemmän julkisten palvelujen, tulonsiirtojen, infrastruktuuri-investointien ja verotuksen kautta kuin varsinaisilla aluepoliittisilla toimilla. Tämän vuoksi nk. suuressa aluepolitiikassa tehtävät linjaukset ovat tärkeitä tulevan aluekehityksen kannalta.

Koska alueiden osaamis pohjan parantaminen on niiden tulevan kehityksen ydinkysymys, valiokunta korostaa erityisesti tähän liittyvien toimien merkitystä. Nk. tulevaisuuspakettiin sisältyvä korkeakoulujen alueellisen kehittämisen määräraha on esimerkki tämänkaltaisista toimita. Valiokunnan mielestä tietoliikenneyhteyksien parantamiseen (ks. 4.1.1), tutkimus- ja kehitystyön rahoitukseen (ks. 4.1.1) sekä tiede- ja ammattikorkeakoulujen muodostamien verkostojen parempaan hyödyntämiseen liittyvät toimet ovat keskeisiä. (*Valiokunnan lausuma 25*)

Osaamis pohjan parantaminen on keskeistä myös niissä innovatiivista aluekehitystä edistävissä seudullisissa kehittämishankkeissa, joita valiokunnan organisoimina on toteutettu (ks. 3.3).

4.3.2 Alueellisen innovaatiotoiminnan edistäminen. Innovaatiopolitiikan keskiössä on koko 1990-luvun ollut OECD-maissa kansallisen innovaatiojärjestelmän kehittäminen. Sen avulla on pyritty saamaan yhteistyöhön yhtäältä julkisen ja yksityisen sektorin tutkimus- ja kehitystyö ja toisaalta innovaatioprosessien tehostamisen kannalta keskeiset instituutiot, kuten tutkimus, koulutus, työelämä ja elinkeinot.

Viime vuosina on huomattu, että innovaatiotoiminnan edistäminen vaatii usein kansallista tasoa tarkempia toimia. Tämä on siirtänyt huomiota yhtäältä alakohtaisiin klustereihin ja toisaalta alueellisiin kokonaisuuksiin. Voidaan kuitenkin perustellusti väittää, että alueellinen innovaatiopolitiikka ei ole lähtenyt Suomessa liikkeelle rationaalisesta harkinnasta, vaan sen keskeisenä perusteluna ovat olleet EU:n alue- ja rakennepolitiikan resurssit.

Alueellisten innovaatiojärjestelmien vahvuus on ennen muuta siinä, että paikallisella ja alueel-

lisella tasolla tiedetään parhaiten osallistuvien partnereiden vahvuudet ja heikkoudet sekä alueelliset kehittämistarpeet.

Alueellisen innovaatiotoiminnan tehokkuuden ja tuloksellisuuden kannalta on syytä ottaa huomioon, että alueet poikkeavat kooltaan olennaisesti. Yleisesti ottaen Euroopan muissa maissa alueilla on asukkaita keskimäärin yhtä paljon kuin koko Suomessa. Tämä korostaa Suomessa niitä julkisen vallan toimia, joilla edistetään alueiden välistä yhteistyötä ja verkottumista sekä alueiden verkottumista lähialueille ja muihin Pohjoismaihin.

Suomeen on rakennettu viimeisen kymmenen vuoden kuluessa edellytyksiä vahvalle alueelliselle innovaatiotoiminnalle, kuten osaamiskeskusohjelma, TE-keskukset sekä alueellisesti kattava ammattikorkeakouluverkosto. Kyse on jatkossa tämän rakenteen toiminnallisesta kehittämisestä. (*Valiokunnan lausumat 25 ja 26*)

Valiokunta katsoo, että julkisessa osaamishoituksessa tulisi kehittää toimintatapoja, joilla pystytään rahoittamaan alueellisia innovaatiojärjestelmiä vahvistavia ja aluekehitystä tukevia hankkeita nykyistä tasapainoisemmin. Avainasemassa ovat tällöin uudistamiskykyä edistävät ja alueellista vetovoimaa lisäävät kehittäjäverkostot.

4.3.3 Demokratia ja osallistuminen. Suomen alueellista kehittämistä ja aluehallintoa yleensäkin vaivaa — myös kansainvälisestä perspektiivistä tarkasteltuna — demokratiavaje. Kansallisen tason poliittisen päätöksenteon ohjauskyky aluehallintoon on suhteellisen heikko. Toisaalta aluetason päättäjien edustuksellisuus on parhaimmillaankin välillistä.

Tämä tilanne voi muodostua nykyistä suuremmaksi ongelmaksi EU:n vuoden 2006 jälkeisessä aluepolitiikassa, missä kansallisten aluetukien rooli tulee kasvamaan. Erityisesti alueiden sisäisessä kehittämisessä tarvitaan tuolloin vahvaa päätöksentekokykyä ja nykyistä selkeämpää johtajuutta. Alueiden tahtotilan muodostamisen tulee olla selkeämpää, nopeampaa ja demokraattisempaa. Tarvitaan alueen sisäistä kehitystyötä

ja yksituumaisuuden syntyä edistävää "oppivien alueiden" toimintakulttuuria.

Demokratiavaje ei ole sidoksissa yksinomaan vaalijärjestelmiin. Tosiasiallisesti merkittävampi vaikutuksiltaan on kehittämisohjelmien valmistelu ja toimeenpano. Ohjelmatyön perustan muodostavat maakunnalliset suunnitelmat ja ohjelmat, mutta kehittäminen on käytännössä kiinni valtion viranomaispäätöksistä sekä kansallisella että alueellisella tasolla. Alueiden kehittämistehtävien kansanvaltaisen hoitamisen kannalta Suomen kaksijakoinen ratkaisu, itsehallinnollinen alueellinen suunnittelu ja pääasiallisesti valtiollinen toimeenpano, on nähtävä tulevaisuuden haasteiden edessä ongelmana, jonka vaikutukset voivat kertaantua vuoden 2006 jälkeisessä tilanteessa.

Kansalaisosallistumisen käyttö aluekehittämisen yhteydessä ei ole helposti järjestettävissä, eivätkä kansalaiset ole myöskään olleet halukkaita käyttämään tarjottuja mahdollisuuksia. Kansalaisosallistuminen — myös alueellisissa kysymyksissä — on luontevampaa kytkeä osaksi kuntakohtaista vaikuttamista.

Kainuun hallintokokeilussa on kyse uudentyyppisestä maakunnallisesta alue- ja paikallistason yhteistyöstä. Tarkoituksena on koota päätöksentekoa ja valtion kehittämisrahoitusta sekä antaa lisää päätösvaltaa kainuulaisten omille elimille, erityisesti suorilla vaaleilla valitulle maakuntavaltuustolle. Pitkällä aikavälillä tämän kokeilun yhdeksi sisällöksi voi muodostua kuntarakenteen muutos.

Valiokunnan mielestä kansanvallan periaatteita tulee vahvistaa alueiden kehittämisessä, samalla kun selkiytetään johtamisvastuita. Valiokunta painottaa, että hallituksen tulee valmistella nykyistä tehokkaampi ja kansanvaltaisempi päätöksentekojärjestelmä valmistauduttaessa alueiden kehittämiseen vuoden 2006 jälkeisessä haasteellisessa tilanteessa. (*Valiokunnan lausuma 36*)

4.4. Aluekehityksen tulevaisuus

4.4.1 Aluekehityksen noidankehien murtaminen. Kaikessa yhteiskuntapolitiikassa erilaisten noidankehien murtaminen on viisasta varautumista

tulevaisuuteen: se voi estää ongelmien kasvamisen ja usein myös taloudellisten kustannusten turhan paisuttamisen.

Väestön ja työvoiman ikääntyminen sekä alueellinen keskittyminen ovat kehityskuvia, joiden hallitus ennakoi selonteossa voimistuvan. Arviot perustuvat 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun kehityksen mukaiseen trendiin, joten siihen sisältyy runsaasti epävarmuuksia.

Sekä kasvavien keskusten että muuttotappioalueiden kehitykseen liittyy selviä noidankehä.

Kasvavissa keskuksissa noidankehät liittyvät ennen muuta korkeisiin yhdyskunta- ja asunokustannuksiin, liikenteen ongelmiin sekä julkisten palvelujen — kuten terveydenhuollon ja koulutuksen — laatuun. Ne muodostavat uhkan näiden alueiden kuntatalouksille. Uhkana on lisäksi, että uusien työpaikkojen syntyminen hidastuu kasvukeskusten vaikeuksista johtuen ja työttömyys Suomessa alkaa kasvaa.

Muuttotappioalueilla suhteellinen osaamispotentiaali heikkenee nuoren ja koulutetun väen muuttaessa pois. Samalla väestön ikärakenne heikkenee. Väestön ikääntyminen yhdessä korkean työttömyyden kanssa johtaa epädulliseen huoltosuhteeseen ja supistaa alueen veropohjaa. Työttömyyden hoito ja vanhusten hoito lisäävät kustannuspaineita, mikä vähentää kuntien asukkailleen tarjoamia julkisia palveluja ja saattaa heikentää myös niiden laatua. Tämä vaikuttaa edelleen muuttohalukkuuden kasvuun. (*Valiokunnan lausuma 31*)

Julkisen sektorin toimin tapahtuva alueellisen kehittämisen kenttä on muuttunut. Tulevaisuudessa korostuu julkisen vallan rooli suotuisen toimintapuitteiden tarjoamisessa yrityksille suurten keskusten ulkopuolellakin. Toisaalta tarvitaan alueellisten toimijoiden vastuuta käyttää alueiden erityispiirteitä kehittämistoimien lähtökohtana: alueiden menestys riippuu niiden uusiutumiskyvystä ja vetovoimaisuudesta.

Suomessa on pääkaupunkiseudun ja valtakunnan osakeskusten ohella joukko suurehkoja maakunta- ja muita keskuksia, jotka tarjoavat periaatteessa hyvät mahdollisuudet yritysten sijoittumiselle.

Valiokunta katsoo, että aluepolitiikan tavoitteeksi tulisi ottaa maan eri osat kattavan aluekeskusverkon luominen ja siten maan eri osien elinkelpoisena pitäminen. Kasvun moottorina toimivat keskukset voivat olla eri kokoisia ja eri tyyppisiä.

Nykyistä tasaisempi alueellinen työllisyys- ja väestökehitys, mihin aluekeskusverkon luomisella pyritään, helpottaisi suuren aluepolitiikan tehtävää hyvinvointierojen kurissa pitämisessä. Siihen tarvitaan lisäksi — erityisesti palvelujen tason ylläpitämisessä ja kehittämisessä — kuntien yhteistyön tiivistämistä sekä uusia hallinnollisia ja logistisia ratkaisuja. (**Valiokunnan lausuma 38**)

Valiokunta katsoo, että aluepoliittisin ja muin kannustimin ja tuen tulee rohkaista kuntia yhteistyöhön ohi nykyisten kunta-, seutukunta- ja jopa maakuntarajojenkin aluekehityksen noidankehien katkaisemiseksi. Pääkaupunkiseudulla tulee yhteistyön määrää ja laatua kohottaa tuntuvasti kehityksen vakavien kierteiden pysäyttämiseksi samalla, kun valtio kehittää investointejaan infrastruktuuriin ja asuntotuotantoon.

4.4.2 Laadukkaat hyvinvointipalvelut kaikille.

Hallitus pitää selonteossa tärkeänä, että hyvinvointipalveluiden saatavuus turvataan kaikilla alueilla. Selonteossa todetaan edelleen, että kansalaisille turvataan kaikilla alueilla välttämättömät hyvinvointipalvelut.

Tulevaisuuden uhkatekijöinä ovat aluekehityksen noidankehät (ks. 4.4.1), jotka saattavat yhtäältä rapauttaa palvelujärjestelmiä erityisesti muuttotappioalueilla ja toisaalta heikentää palveluiden laatua voimakkaan muuttovoiton alueilla.

Hyvinvointipalvelujen tulevaisuuden keskeisiä muutosvoimia ovat väestön ikääntymisen mukanaan tuoma terveydenhoito- ja hoivapalvelujen kysynnän nopea kasvu, alan työvoiman nopea lisäystarve sekä alueellisesti eriytyvät mahdollisuudet laadukkaiden palvelujen tuottamiseen. On perusteltua odottaa, että resurssilisäykset näille aloille ovat välttämättä edessä.

Toisaalta koulutuspalvelujen yhteys alueiden tulevaisuudennäkymiin sekä alueiden kehittä-

mis- ja innovaatiopolitiikkaan on merkittävä. On selvää, että koulutuksen potentiaalia aluekehityksessä ei ole vielä käytetty täysimääräisesti hyväksi. Erityisesti alueiden elinkeinotoiminnan kehittymisen kannalta keskeisen ammatillisen koulutuksen kenttä on ohjauksen kannalta varsin sekavassa tilassa.

Erityisesti informaatioteknologian kehityksellä on ollut ja tulee tulevaisuudessa olemaan merkittävä asema julkisten palveluiden alueellisessa kehittämisessä. Sen tarjoamia mahdollisuuksia ei ole vielä läheskään täysimääräisesti hyödynnetty (ks. 4.1.1).

Valiokunta katsoo, että laadukkaiden hyvinvointipalveluiden saatavuus tulee turvata asuinpaikasta riippumatta mahdollisuuksien tasa-arvon periaatteen pohjalta. Valiokunta korostaa kansalaisen oikeutta saada palvelut omalla kielellään siten kuin perustuslaissa ja kielilaissa säädetään.

Valiokunnan mielestä palvelujärjestelmien kehittämisen ja ohjauksen ongelmat ovat erityisesti alueellisella tasolla huomattavat. Niissä kohtaavat yhtäältä alueellisten palvelujen kunnallisen ohjauksen ongelmat ja toisaalta valtion roolin selkiintymättömyys alueellisten hyvinvointipalvelujen järjestämisessä. Valiokunta katsoo, että ensi tilassa tulisi luoda kokonaisnäkemys alueellisen palvelujärjestelmän tulevaisuudesta. (**Valiokunnan lausuma 29**)

4.4.3 Eriytyvän aluekehityksen politiikka.

Valiokunta pitää aluekehityksen tulevaisuuspolitiikan peruslähtökohtana sitä, että koko maa pidetään asuttuna ja toiminnallisten järjestelmien piirissä. Omaehtoisen kehittämisen mahdollisuudet turvataan koko maassa. (**Valiokunnan lausuma 24**)

Tämän pohjalta aluekehityksen tulevaisuutta tulee tarkastella toiminnallisesti ja määritellä hallinnolliset ratkaisut toiminnallisten tarpeiden pohjalta.

Yleisinä politiikkalinjauksina valiokunta korostaa seuraavia toimia:

Toiminnallisesti keskeistä on vahvistaa osamispolitiikan alueellista ulottuvuutta koko maassa. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen

alueellista vaikuttavuutta on vahvistettava. Innovaatiopolitiikassa on pidettävä huolta siitä, että alueellisia innovaatiojärjestelmiä vahvistetaan myös uusilla rahoitusmuodoilla, jotta maassa oleva osaaminen välittyy yrityksille ja palvelutuottajille koko maassa.

Valiokunta katsoo, että TE-keskuksia tulee vahvistaa lisäämällä niihin alueilla toimivia teknologia-asiamiehiä. **(Valiokunnan lausuma 25)**

Tietoyhteiskunnan palvelut ja mahdollisuudet on saatava kaikkien ulottuville. Valtiolla ja kunnilla on tässä erityisvastuu. Yhteydet oman maakunnan markkinoihin sekä Suomen ja maailmanmarkkinoihin ovat olennaisia elinkeinoelämän alueelliselle kehitykselle. Tietoyhteiskunnan välineiden kehittämistä työkokonaisuuksien siirtämiseksi osaaviin ja edullisiin paikkoihin on tuettava. **(Valiokunnan lausuma 27)**

Aluekehittämisen olennainen tehtävä on alueellisten noidankehien murtaminen (ks. 4.4.1), mitä varten on voitava käyttää myös räätälöityjä välineitä. **(Valiokunnan lausuma 31)**

Eri aluetyyppien keskeisinä kehittämissuuntiina valiokunta korostaa seuraavia toimia:

Koko maan kehityksen kannalta on viisasta edistää pääkaupunkiseudun kilpailukykyä eurooppalaisessa ja globaalissa perspektiivissä erityisesti osaamisen ja infrastruktuurin suhteen. Tämä, samoin kuin julkisten palvelujen tason turvaaminen, edellyttää nykyistä merkittävästi tehokkaampaa pääkaupunkiseudun yhteistyötä ja myös valtion toimia. Tiedekorkeakouluissa on pyrittävä kansainväliselle huipputasolle. Suomen kansainvälistä mainetta teknologian mallimaana on käytettävä hyväksi luomalla pääkaupunkiseudulle yhteinen ja yhtenäinen kansainvälinen yrityspuisto ulkomaisten yritysten houkuttelemiseksi Suomeen. **(Valiokunnan lausuma 32)**

Valtakunnan osakeskusten osaamispohjaa tulee edelleen vahvistaa ja monipuolistaa sekä saada se palvelemaan nykyistä tehokkaammin alueellisia ja kansallisia verkostoja. Tiedekorkeakouluissa on pyrittävä kansainväliseen huipputasoon valituilla osaamisalueilla. Näiden keskusten liikenneyhteyksiä pääkaupunkiseudulle ja keskenään tulee parantaa osana sekä kansalli-

sia että kansainvälisiä verkostoja. **(Valiokunnan lausuma 33)**

Muiden kaupunkiseutukuntien mahdollisuuksia rakentaa yhteistyösuhteita ja verkostoja keskenään ja suurempiin keskuksiin tulee lisätä. Tämä edellyttää sekä liikenneyhteyksien että osaamis- ja tietoverkkojen kehittämistä. Niiden tarjoamat mahdollisuudet korkean elämänlaadun työ- ja asuinpaikkoina sekä matkailun solmukohtina tulee hyödyntää. **(Valiokunnan lausuma 34)**

Maaseudulla tulee vahvistaa alkutuotannon toimintaedellytyksiä siten, että kotimainen elintarviketuotanto on korkeatasoista. Maaseutua kehitetään ekologisesti kestävänsä toiminnan ja hyvän asumisen ympäristönä, jossa suuntaudutaan monipuolisesti pien- ja perheyrittäjätoimintaan. Korkeatasoisen, kestävänsä luonto- ja elämysmatkailun kehittäminen tarjoaa työpaikkoja myös harvaanasutulla maaseudulla. Saavutettavuuden parantamiseksi maaseutualueiden tieverkosta pidetään huolta. **(Valiokunnan lausuma 35)**

Aluekehittämisen rakenteet ja hallinto muodostavat Suomessa erittäin monimutkaisen kokonaisuuden. Julkisen puolen toimijoita on paljon, ne toteuttavat monia prosesseja ja päätöksenteko on monimutkaista ja byrokraattista. Tämä vie voimavaroja ja vähentää alueiden kehittämisen tehokkuutta ja tuloksellisuutta.

Aluekehittämisen toimijoista autonomisia yksiköitä ovat kunnat ja valtio. Muut toimijat saavat mandaattinsa näiltä. Kunnalliseen demokratiaan perustuvien toimijoiden ja valtion alueellisten toimijoiden suunnittelu- ja päätöksentekoprosessit eivät useinkaan muodosta toimivaa kokonaisuutta, mikä on selvä heikkous erityisesti vuoden 2006 jälkeisessä tilanteessa.

Valiokunnan tässä mietinnössä esittämiin aluekehityksen haasteisiin vastaamiseksi tarvitaan rakenteiden ja hallinnon kehittämistä kolmella tasolla. Kuntien tehtävien menestyksellinen hoitaminen edellyttää uudenlaista seudullista yhteistyötä, mikä voidaan saavuttaa mm. kuntien toimintojen yhteensulautumisen kautta. Tehokas alueellinen kehitystoiminta edellyttää nykyistä toimivampia aluekokonaisuuksia, joissa

keskeisellä toimijalla on nykyistä vahvempi demokraattinen mandaatti. Keskushallinnon tasolla on vahvistettava valtioneuvoston yhtenäistä aluekehittämisen otetta ministeriöiden ristikkäisten intressien asemesta. (*Valiokunnan lausuma 38*)

V Valiokunnan tulevaisuuslinjaukset

Lähtökohtia Suomen tasapainoiselle kehitykselle 2015

Valiokunta korostaa, että Suomen pitkäjänteisen menestyksen perustana ovat osaavat ja ahkerat ihmiset, vahvat elämänlaatua kehittävät yhteisöt ja kestävät yhteiskuntarakenteet. Itsestään ja toisistaan huolta pitävät kansalaiset ovat vuoden 2015 tasapainoisen Suomen tärkeä osatekijä.

Valiokunta pitää ensiarvoisen tärkeänä, että Suomen tasapainoisen kehityksen perustana ovat pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan tavoitteet. Keskeisiä niistä ovat demokratia, jaksamattomat ihmisoikeudet, täystyöllisyys, kilpailukykyinen ja kehittyvä yritystoiminta, julkisten palvelujen universaali saatavuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo. Olennaista on kestävä kehityksen ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen ulottuvuuden yhdistäminen.

Selonteon määrittelemänä ajanjaksona inhimillisen pääoman yhteiskuntapolitiikka on keskeinen Suomen haasteisiin vastaamiseksi. Osaamisen ja uuden tiedon hankintaa parantamalla sekä ihmisten henkistä ja sosiaalista hyvinvointia edistämällä luodaan edellytykset kestäväälle taloudelliselle kasvulle.

Valiokunta korostaa erikseen seuraavia strategisia tavoitteita:

- Suomi on uuden luomiseen ja vastuullisuuden kannustava yhteiskunta, joka kohtelee kaikkia maassa asuvia oikeudenmukaisesti.
- Suomi yhdistää vahvuuksinaan korkeatasoisen tietoyhteiskunnan ja sosiaalisen ja alueellisen eheyden.
- Suomi on innovatiivisuuden ja sivistyksen edelläkävijämaa.

Valiokunta edellyttää, että hallitus ryhtyy seuraaviin toimenpiteisiin:

Tietoyhteiskunta

1. *Tietoyhteiskunnan tulevaisuuden kannalta on tärkeää, kuten Tietoyhteiskunta-asia neuvottelukunta on korostanut, että tietoyhteiskunnan palvelut ja mahdollisuudet tuodaan kaikkien ulottuville, että julkisten palvelujen sähköistämiseen saataisiin vauhtia ja että tietoyhteiskuntapalveluja voitaisiin käyttää nykyistä pontevammin aluekehityksessä.*

2. *Hallituksen tulisi käynnistää pikaisesti korkeaprofiilinen selvitystyö, jonka perusteella valtio, kunnat ja alan yritykset voivat yhteistyössä parantaa tieto- ja viestintätekniikan nykyistä parempaa hyödyntämistä mm. palvelutuotannossa sekä luoda edellytyksiä koko väestön ja yhteisöjen nykyistä laajemmalle osallisuudelle tietoyhteiskunnassa.*

3. *Tutkimus- ja kehitystyön julkisessa rahoituksessa on päästävä välittömästi tasaisen kestävä kasvun uralle. Tavoitteena tulee olla Suomen T&K-osuuden kasvattaminen jo lähivuosina 4 prosenttiin BKT:stä. Tulevat lisäykset on suunnattava korkeakoulujen perustutkimukseen sekä Suomen Akatemialle ja Teknologian kehittämiskeskukselle.*

4. *Julkisen osaamisrahoituksen kokonaisuudessa tulee kehittää toimintatapoja, joilla pystytään rahoittamaan uutta luovia, alueellisia innovaatiojärjestelmiä vahvistavia ja aluekehitystä tukevia hankkeita nykyistä tasapainoisemmin. Tällä tulee olemaan kokonaistaloudellisesti suuri merkitys tulevaisuudessa.*

5. *Kansainvälisillä markkinoilla tuotteillaan ja palveluillaan menestyvien uusien yritysten syntyä ja kasvua on vauhditettava erityisesti tieto- ja viestintäklusterissa ohjelmisto- ja sisältöliiketoiminnan sekä*

tietoliikennepalveluiden aloilla. SITRAn ja alueellisten rahastojen kautta tulee suunnata tuntuvasti nykyistä enemmän riskirahoitusta pienyritysten käynnistys- ja kasvuvaiheeseen.

Osaamisen tasokorotus

6. Suomalaisen peruskoulun kansainvälisesti arvostettujen vahvuuksien pohjalta kehitystyö tulee suunnata pedagogisen kulttuurin vahvistamiseen, ammattitaitoisten opettajien rekrytointiin sekä syrjäytymiskehityksen ennaltaehkäisyyn.

7. Korkeakoulutuksen ja perustutkimuksen tason kohottamiseksi korkeakoulujen opiskelijakohtaisia resursseja on lisättävä erityisellä tasokorotusohjelmalla. Suomelle tärkeillä aloilla on tavoitteena kansainvälinen huipputaso. Korotuksella luodaan edellytykset myös opinto-ohjauksen parantamiseen ja opiskeluaikojen lyhentymiseen. Viimeksi mainittu edellyttää myös opintotuen kehittämistä.

8. Ammatillisessa peruskoulutuksessa on tehtävä pikaisesti oppimisympäristöjen ja koulutusresurssien tasokorotus.

9. Koulutusjärjestelmän kehittämisessä tulee ottaa nykyistä tietoisemmin huomioon lasten erilainen lahjakkuus. Matemaattisen ja kielellisen lahjakkuuden lisäksi erityisesti sosiaalinen lahjakkuus, jatkuva liikuntaharrastusten edistäminen ja käden taidot tarvitsevat enemmän huomiota.

10. Erityisesti ikääntyvän työvoiman osaamistason jatkuva kohottaminen kaikissa työtehtävissä ja kaikilla koulutustasoilla on Suomen menestyksen ydinkysymyksiä. Aikuiskoulutusjärjestelmän resurssien ja toiminnan kuntoon saattamisen tulee olla tulevien hallitusten osaamispolitiikan keskiössä parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän linjausten mukaisesti. Rahoitusjärjestelmien ja

taloudellisten kannustimien tulee rohkaista ihmisiä osaamisen hankintaan. Aikuiskoulutuksen laadun kohottaminen on välttämätöntä yhteiskunnan ja työelämän tulevaisuuden haasteiden edessä.

Työ ja työllisyys

11. Työllisyysasteen nostamisen 80 prosenttiin — yhdessä aktiivisen maahanmuuttopolitiikan kanssa — vuoteen 2015 mennessä tulee olla hallituksen työllisyysstrategian tavoitteena. Se merkitsee vankan perustan luomista Suomen houkuttelevuudelle ja sen estämiselle, että Suomen kilpailukyvyyn heikkoudet muuttuvat hyvinvoinnin kasvua estäviksi kesto-ongelmiksi.

12. Jatkossa tulee edelleen tehostaa niitä ratkaisuja, joilla vähennetään työperäisiä sairauksia ja ennen aikaista eläköitymistä aiheuttavia työelämän kehityspiirteitä. Työllisyysasteen välttämättömän ja ripeän nostamisen inhimillinen hinta on liian korkea ilman samanaikaisia muutoksia työelämän organisaatioissa, yhteistyösuhteissa ja kulttuurissa. Tämä koskee erityisesti myös lyhytkestoisia päätöksiä.

13. Hallituksen tulee yhdessä työmarkkinaosapuolien kanssa ryhtyä toimiin sellaisten työaikajärjestelyjen aikaansaamiseksi, joiden avulla perheen, opiskelun ja työelämän yhteensovittaminen on elinkaarella nykyistä joustavampaa.

14. Korkeaa veroastetta on pidetty yhtenä Suomen kilpailukyvyyn heikkoutena. Toisaalta voidaan todeta, että korkean veroasteen maat — Pohjoismaiden lisäksi mm. Alankomaat — sijoittuvat kilpailukykymittauksissa poikkeuksetta korkealle. Erikseen tarkasteltuna työhön kohdistuvan verotuksen tulisi olla tasolla, joka tukee korkeaa työllisyyttä ja osaamista. Työn teettämisen kustannusten on seurattava

tava työn tulevaisuuden haasteita siten, että ne tukevat työllisyyttä ja huomioivat työn tekemisen ja teettämisen kannattavuuden.

15. Työn tuottavuuden kannalta on ratkaisevaa, että pitkäjänteinen menestys syntyy työnteon yhteisöllisyyttä ja työprosesseja kehittämällä. Työyhteisön sisäistä kulttuuria ja toimintatapoja on kehitettävä tietoisesti yhdessäoppimisen suuntaan. Tämä mahdollistaa oppivien organisaatioiden muodostumisen ja yhä laajemman verkostoitumisen.

Yrittäjyyden vahvistaminen

16. Tulevaisuudessa on selvä tarve nostaa suomalaisten yrittäjyysinnokkuutta ja -valmiutta sekä vahvistaa yritysten toimintaedellytyksiä maamme kaikilla alueilla.

17. Yrittämisen kannustimia tulee kehittää ja yrittäjyyden esteitä tulee poistaa nykyistä määrätietoisemmalla kansallisella yrittäjyyspolitiikalla. Tämän lisäksi yritysten kasvun edistämiseksi ja uusien yritysten syntymiseksi on tärkeää kehittää paikallista innovaatioympäristöä.

18. Tulevina vuosina edessä oleva poikkeuksellisen suuri pien- ja perheyriyten sukupolvenvaihdosten määrä edellyttää aktiivisia toimenpiteitä yritystoiminnan jatkamiskynnyksen madaltamiseksi.

Väestö ja perheen asema

19. Hallituksen tulee kehittää ja ottaa käyttöön perhe- ja lapsimyönteisiä kannustimia. Lapsiperheiden tukeminen siten, että köyhyyttä ja syrjäytymistä ehkäistään, on viisasta tulevaisuuspolitiikka: sillä voidaan katkaista ylisukupolvisia syrjäytymisen ketjuja.

20. Perhepoliittisten tukien tulee kannustaa perheen perustamiseen nykyistä aikaisemmassa vaiheessa.

Maahanmuuttopolitiikka ja monikulttuurinen Suomi

21. Hallituksen tulee luoda ensi tilassa aktiivinen maahanmuuttopolitiikka, joka lähtee suomalaisen yhteiskunnan kehittämistarpeista ja yleismaailmallisten ihmisoikeuksien kunnioittamisesta.

22. Monikulttuurisuudesta on tehtävä omien historiallisten esimerkkien pohjalta tulevaisuuden menestystekijä. Hallituksen tulee panostaa tässä tarkoituksessa Suomessa olevien ja tänne tulevien maahanmuuttajien kotouttamiseen erityisesti kielitaitoa ja työmarkkinavalmiuksia kehittäen.

23. EU:n on ensi tilassa löydettävä maahanmuuttopolitiikkaan yhteiset ratkaisut, jotka ovat ihmisoikeuksien kannalta hyväksyttäviä ja rikollisuuden torjunnassa tehokkaita. Hallituksen tulee olla aktiivinen tämän politiikan kehittämisessä.

Alueiden kehittäminen

24. Aluekehityksen tulevaisuuspolitiikan peruslähtökohtana tulee olla koko maan pitäminen asuttuna ja toiminnallisten järjestelmien piirissä. Omaehtoisen kehittämisen mahdollisuudet on turvattava koko maassa. Tämän pohjalta aluekehityksen tulevaisuutta tulee tarkastella toiminnallisesti ja määritellä hallinnolliset ratkaisut toiminnallisten tarpeiden pohjalta.

25. Osaamispolitiikan alueellista ulottuvuutta tulee vahvistaa koko maassa. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen alueellista vaikuttavuutta on vahvistettava. Teknologiapolitiikassa on pidettävä huolta siitä, että alueellisia innovaatiojärjestelmiä vahvistetaan uusilla rahoit-

tusmuodoilla ja alueellista neuvontaa lisäämällä, jotta kotimainen ja kansainvälinen osaaminen välittyy yrityksille ja palvelutuottajille koko maassa.

26. TE-keskuksia tulee vahvistaa lisäämällä niihin alueilla toimivia teknologia-asiamiehiä.

27. Tietoyhteiskunnan palvelut ja mahdollisuudet on saatava kaikkien ulottuville. Valtiolla ja kunnilla on tässä erityisvastuu. Valtion toimenpiteillä on varmistettava nopean yhteyden rakentaminen maan kaikkiin osiin sekä turvattava Internet-yhteyden hankkimismahdollisuus kaikkiin kotitalouksiin. Yhteydet oman maakunnan markkinoihin sekä Suomen ja maailmanmarkkinoihin ovat olennaisia elinkeinoelämän alueelliselle kehitykselle.

28. Tietoyhteiskunnan välineiden kehittämistä työkokonaisuuksien siirtämiseksi osaaviin ja edullisiin paikkoihin on edistettävä. Seutukuntiin tulee synnyttää tietoyhteiskunnan kuluttajapalveluja ja yrityshautomotoimintaa kehittävät ja ylläpitävät tietotutvat, työpajat tai vastaavat toimintayksiköt. Rahoitus ja kansainvälisen tason toiminnallisuus varmistetaan kuntien, valtion ja yritysten yhteishankkeina.

29. Laadukkaiden hyvinvointipalvelujen saatavuus tulee turvata asuinpaikasta riippumatta mahdollisuuksien tasa-arvon periaatteen pohjalta. Kansalaisilla tulee olla oikeus saada palvelut omalla kielellään siten kuin perustuslaissa ja kielilaissa säädetään.

30. Hallituksen tulee yksinkertaistaa alueiden kehittämistoimien ja -prosessien kokonaisuutta ja selkiyttää sitä koskevaa kansallista ja alueellista päätöksentekoa. Hallituksen tulee EU-politiikkassaan toimia selkeästi vuoden 2006 jälkeisen aluetuen jatkamiseksi sekä unio-

nin politiikan selkiyttämiseksi. EU:n aluetukien alueellisiin rajauksiin valio-kunta ei esitä muutoksia. Hallituksen tulee varautua omien kansallisten toimien vahvistamiseen.

31. EU:n aluetukiin perustuvan aluekehittämisen lisäksi tarvitaan kansallisia toimia alueellisten erojen vähentämiseksi ja tasapainoisen aluekehityksen turvaamiseksi. Tältäkin osin olennainen tehtävä on alueellisten noidankehien murttaminen, mitä varten tulee käyttää myös räätälöityjä välineitä ja menetelmiä.

32. Koko maan kehityksen kannalta on viisasta edistää pääkaupunkiseudun kilpailukykyä eurooppalaisessa ja globaalissa perspektiivissä erityisesti osaamisen ja infrastruktuurin suhteen. Tämä, samoin kuin julkisten palvelujen tason turvaaminen, edellyttää nykyistä merkittävästi tehokkaampaa pääkaupunkiseudun yhteistyötä ja myös valtion toimia.

33. Valtakunnan osakeskusten osaamis-pohjaa tulee edelleen vahvistaa ja monipuolistaa sekä saada se palvelemaan nykyistä tehokkaammin alueellisia ja kansallisia verkostoja. Näiden keskusten liikenneyhteyksiä tulee parantaa osana sekä kansallisia että kansainvälisiä verkostoja.

34. Muiden kaupunkiseutukuntien mahdollisuuksia rakentaa yhteistyösuhteita ja verkostoja keskenään ja suurempiin keskuksiin tulee lisätä. Tämä edellyttää saavutettavuuden parantamista sekä liikenneyhteyksiä että osaamis- ja tietoverkkoja kehittämällä. Niiden tarjoamat mahdollisuudet korkean elämänlaadun työ- ja asuinpaikkoina sekä matkailun solmukoh-tina tulee hyödyntää.

35. Maaseudulla tulee vahvistaa alktuo-tannon toimintaedellytyksiä siten, että kotimainen elintarviketuotanto on korkeatasoista. Maaseutua kehitetään ekologis-

ti kestävän toiminnan ja hyvän asumisen ympäristönä, jossa suuntaudutaan monipuolisesti pien- ja perheyrittöystoimintaan. Alemman tason tieverkon tehokkaampi ylläpito parantaa saavutettavuutta sekä maaseudun asumis- ja työmahdollisuuksia. Metsä- ja kalatalouden sekä korkeatasoisen, kestävän luonto- ja elämysmatkailun kehittäminen tarjoaa työpaikkoja myös harvaanasutulla maaseudulla. Elinkeinopoliittisesti merkittäviä tuloksia saadaan aikaan, kun niin kansallisin kuin Itämeren alueen valtioiden sopimuksin toteutetaan toimet, joiden tuloksena lohi palaa useisiin Itämeren alueen jokiin. Näillä alueilla kokeillaan vero- ja muita tarvittavia etuuksia lääkärin, opettajien ja muiden korkean osaamisen omaavien henkilöiden saamiseksi työtehtäviin.

Aluehallinnon rakenteet

36. Kansanvallan periaatteita tulee vahvistaa alueiden kehittämisessä samalla kun selkiytetään johtamisvastuita. Tarvitaan alueen sisäistä kehitystyötä edistävää "oppivien alueiden" toimintakulttuuria. Hallituksen tulee valmistella nykyistä tehokkaampi ja kansanvaltaisempi päätöksentekojärjestelmä valmistauduttaessa alueiden kehittämiseen vuoden 2006 jälkeisessä haasteellisessa tilanteessa.

37. Aluekehittämisen rakenteita ja hallintoa tulee selkiyttää ja tehostaa. Julkisen puolen toimijoita on paljon, ne koordinoivat ja toteuttavat monia hankkeita ja päätöksenteko on monimutkaista ja byrokraattista. Tämä vie voimavaroja ja vähentää alueiden kehittämisen tehokkuutta ja tuloksellisuutta. Aluekehittämisen toimijoista autonomisia yksiköitä ovat kunnat ja valtio. Muut toimijat saavat mandaattinsa näiltä. Kunnalliseen demokratiaan perustuvien toimijoiden ja valtion alueellisten toimijoiden suunnittelu- ja päätöksentekoprosessit eivät usein-

kaan muodosta toimivaa kokonaisuutta, mikä on selvä heikkous erityisesti vuoden 2006 jälkeisessä tilanteessa.

38. Rakenteita ja hallintoa tulee kehittää kolmella tasolla mietinnössä esitettyihin aluekehityksen haasteisiin vastaamiseksi. Kuntien tehtävien menestyksellinen hoitaminen edellyttää uudenlaista seudullista yhteistyötä, mikä voidaan saavuttaa mm. kuntien tiettyjen toimintojen yhteensulautumisen kautta. Tehokas alueellinen kehitystoiminta edellyttää nykyistä toimivampia aluekokonaisuuksia, joissa keskeisellä toimijalla on nykyistä vahvempi alueen ihmisiltä vaaleissa saatu demokraattinen mandaatti. Keskushallinnon tasolla on vahvistettava valtioneuvoston yhtenäistä aluekehittämisen otetta ministeriöiden ristikkäisten intressien asemesta.

Tulevaisuuspolitiikan vahvistaminen ja tulevaisuusohjelma

39. Valtioneuvoston tulee laatia vaalikauden toisena vuonna eduskunnalle annettava tulevaisuusselonteko. Selonteon valmistelun perustana on tulevaisuusvaliokunnan valmisteleva tulevaisuusselvitys (tulevaisuuskartta), jossa valiokunta kirjoittaa selonteon teemaa.

40. Tulevaisuuspolitiikan järkevää edistämistä heikentää tehtäväalueen hajanaisuus ja koordinoinnin puute hallinnossa ja valtioneuvostossa. Seuraavien hallituksen tulee laatia erityinen tulevaisuusohjelma ja soveltaa sen toteuttamisessa valtioneuvoston ohjelmajohtamisen edellyttämiä toimintatapoja. Ohjelman toteuttamiseen tulee varata riittävät resurssit.

41. Tulevaisuuspolitiikkaa tulee vahvistaa seuraavien vaihtoehtojen mukaisesti: joko 1) tulevaisuuspolitiikan asemaa vahvistetaan valtioneuvoston kansliassa ja pääministeri johtaa tulevaisuusohjelman

valmistelua ja toteuttamista tai 2) valtioneuvostoon nimetään tulevaisuuspolitiikasta vastaava tulevaisuusministeri.

Päätösehdotus

Käsiteltyään valtioneuvoston selonteon Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015 tulevaisuusvaliokunta kunnioittavasti ehdottaa,

että tämä mietintö hyväksytään eduskunnan kannanotoksi selonteosta,

että tämä mietintö lähetetään valtioneuvostolle tiedoksi ja

että hyväksytään yksi lausuma (Valiokunnan lausumaehdotus).

Valiokunnan lausumaehdotus

Eduskunta edellyttää, että hallitus ottaa asianmukaisesti huomioon tämän mietinnön luvussa V esitetyt lausumat, jotka kohdistuvat hallitukseen.

Helsingissä 11 päivänä joulukuuta 2002

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Martti Tiuri /kok
vpj. Kalevi Olin /sd
jäs. Christina Gestrin /r
Leena-Kaisa Harkimo /kok (osittain)
Leea Hiltunen /kd
Susanna Huovinen /sd
Reijo Kallio /sd
Kyösti Karjula /kesk
Jyrki Katainen /kok (osittain)

Risto Kuisma /sd (osittain)
Mika Lintilä /kesk (osittain)
Markku Markkula /kok
Jukka Mikkola /sd (osittain)
Esko-Juhani Tennilä /vas
Pekka Vilkuna /kesk (osittain)
vjäs. Esko Kurvinen /kok
Irja Tulonen /kok (osittain).

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Paavo Löppönen.